

4

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

МАЊИ РАДОВИ

I

ЛЕЊИНОВИ ЧЛАНЦИ

у предратној српској социјалистичкој штампи

18-I-1951 Radni 38 11

Прва појава Лењинових чланака у српској социјалистичкој партијској штампи датира из 1901 године. У броју 100 „Радничких новина“ од 11 децембра 1901 године појавио се чланак: „Шта значи слобода критике“ са потписом Н. Лењина. Нешто доцније, у додатку броја 103 „Радничких новина“ од 23 децембра исте године штампан је други чланак са истим потписом: „Енгелс о заједници класне борбе“.

Оба ова чланка претстављају одломке познате Лењинове књиге „Шта да се ради“. Први чланак је потпуни превод првог одељка прве главе. Други чланак је скраћени превод 4 одељка исте главе. За други чланак узети су само општи, принципијелни делови, а изостављено је све оно што се односи на конкретну, руску проблематику. У вези с тим скраћивањем један је пасус прерађен на тај начин, што је једна Лењинова мисао која се односи на дати случај уопштена. Прерађени текст гласи: „Отуда они без икаквог таквог уздижу често победоносно изреку Марксову: „Ко рак активног покрета важнији је од дужине програма“. Као последња скраћивања Лењиновог текста цитат Енгелса узет из „Немачког сељачког рата“ обухватао је већу половину другог чланка.

Напомињемо да је у то време постојало само једно издање овога списа, Дидово издање из Штутгарта, које је угледало свет у марту 1902 године. (Лењинова дела, књига V страна 511), из кога су узети објављени делови. Наслови оба преведена одељка узети су за наслове чланка.

Превод оба чланка је врло слаб. Лењинов текст је толико унакажен да често постаје неразумљив и мена смисао. Тако преведени Лењинови чланци нису могли да оставе јак утисак на српске социјалисте и да изазову већи интерес за Лењина и његове преводе. Ова два чланка појавила су се у нашој социјалистичкој штампи у време када је Партија водила одлучујућу борбу против антипартијске ревизионистичке групе Милорада Поповића, Јована Скерлића и других, који су покушавали да раздију партијско и синдикално јединство, да одбаце партијску дисциплину и да уведу у покрет некакову анархистичку перманентну слободу критике свега и свачега. Познато је, да су једни од њих пропагирали неустрашност синдиката у односу на Партију, док су други заступали тесну сарадњу радничке класе са либералном буржоазијом. Раније, у време равања социјалистичке пар-

тије, они су водили борбу против њеног стварања, под изговором да је прерано. Када је Партија већ била створена, 1904 године, они су радили на њеном слабљењу и дезорганизовању.

Гледана у историјској перспективи ова прва појава Лењинове мисли у нашој штампи јавља се као теоретска помоћ у борби за организациони развитак и очување већ створене политичке партије пролетаријата, као разрада аргумената у борби за исправну класну тактику радничке партије у односу на демократски оријентисане буржоаске политичке странке, као оружје у борби против буржоаске идеологије и њених носилаца у радничком покрету — ревизиониста.

Трећи Лењинов текст, потписан са Н. Лењин, појавио се у „Радничким новинама“ тек 1911 године у бројевима 230 и 231 од 10 и 12 децембра. У чланку „Страшан злочин руског царизма“ допет је Лењинов реферат о извођењу руске социјал - демократске парламентарне фракције пред суд. Овај чланак добиен преко Извршног комитета Интернационалног

социјалистичког бироа, као прилог њиховог циркулара број 21, којим се све социјалистичке партије позивају да поведу међународну пропагандну кампању за ослобођење социјал - демократских посланика друге државе Думе. У то време Лењин је био претставник Руске социјал - демократске радничке партије, претставник њеног болшевичког руководства у Међународном социјалистичком бироу. (Види Лењинова дела књига 17 страна 536).

Интересантно је да је овај реферат први пут отштампан на руском језику тек 1940 године у часопису „Пролетерска револуција“ број 4 (Види Лењинова дела књига 17 страна 230). Дакле, тај су Лењинов чланак српски социјалисти читали 29 година пре болшевика. У новом, четвртм издању целокупних Лењинових дела чланак је ушао у седамнаести том под доцније добиеним насловом „О социјал - демократској фракцији друге Думе — приказ целог случаја“ (Види Лењинова дела књига 17 страна 280).

На основу партијске штампе тога периода, која се може наћи у Београду, видимо да у то време сасвим наведена три чланка није било у Србији других Лењинових превода, што значи да је Лењин остао готово непознат код наших социјалиста сас до светског рата.

Српски социјалисти су се највећим делом изграђивали на аустријској и немачкој социјалистичкој литератури. Ретко су били појединачно долазили до руске францу-

ским публикацијама. Руска социјалистичка партијска литература, Уколико је руска социјалистичка литература била код нас позната и прерађена, то је била углавном мељшевичка литература, специјално Плеханов. Зато српски социјалисти тога времена нису ни познавали идеолошку борбу између бол-

шевика и мељшевика и њен огромни политички значај. Као најбољи доказ за тотално непознавање проблема може да послужи notiца из партијског часописа „Борба“ број 4, од 1 јуна 1912 године страна 446, једини текст где се српски социјалисти тога времена изјашњавају о болшевицима. У тој notiци се каже:

„Држање Лењинове групе је према томе подржаваће сепаратистичких тенденција које су отпорну снагу руског пролетаријата тако дуго разоравале. У сваком случају повољан је знак што је Лењин остао усамљен“.

У то време Лењин је водио непобедљиву борбу против оба облика опортуниста, против ликвидатора Партије и одвојиста, борио се за одржање доследно револуционарне партије пролетаријата, која у тежаким временима реакције настале после револуције 1905 године организовано отступа, која се повлачи у илегалност, користећи у исто време све легалне могућности, и прикупљајући снаге за даљу борбу. Нисац поменутих notiца и редакција „Борбе“, оцењујући борбу Лењинове групе као сепаратизам, снали су на трулу позицију јединства по сваку цену. Тиме се показало да је руководство Српске социјалистичке партије, које је знало да се доследно бори, против ревизионистичких позиција српских опортуниста по организационим питањима, која је у тој борби изграђивала Партију као централну инстанцу, као револуционарно руководство пролетаријата, да оно није схватило да су Лењинови напори управљени у истом смеру.

Српски социјалисти дошли су у политички контакт са болшевицима и сазнали за улогу и значај Лењина тек за време светског рата у емиграцији.

Српске ДИМИТРИЈЕВИЋ

" VIII, 1953

СТОЈАНКА ЈОВАНОВИЋ — ЦАНКА (1873—1905)

Стојанка Јовановић, најзначајнија жена у српском социјалистичком покрету, била је по националности Бугарка. Рођена је 1873 год. у Рушчуку у сиромашној породици. Завршивши основну школу у родном месту а гимназију у Трнову и Софији, била је на дужности учитељице шест година. У то време узимала је активно учешће у социјалистичком радничком покрету Бугарске и сарађивала на напредним часописима. Са новцем кога је уштедела од своје учитељске плате продужила је школовање на универзитету у Женеви. Касније је студирала на Великој школи у Београду.

Још у току своје социјалистичке активности у Бугарској упознала се и зближила са Костом Јовановићем, геометром, једним од најистакнутијих и најзначајнијих српских социјалиста на прекретници два века. Као његова жена дошла је у Београд крајем 1900 године.

Стојанка је једна од ретких жена која је од првих дана била у Београдском радничком друштву, првој срп-

ској социјалистичкој радничкој организацији на почетку XX века.

Одушевљени присталица социјализма и његов ватрени поборник, она је узимала живог учешћа у целокупној социјалистичкој активности. Поред агитације међу женама, она је раструрала социјалистичку литературу и обављала дужност администратора „Радничког листа“, касније „Радничких новина“. Стојанка се прихватала свакога посла који је искрсавао у покрету, ма како он био тежак. Пошто

су радници располагали са мало времена и искуства њено залагање на споредним али за покрет неопходним пословима било је драгоценост.

Поседујући висску наобразбу и широку културу, познавајући социјализам, Стојанка је пружала драгоцену помоћ радничкој штампи. Она је била прва жена — сарадник социјалистичке штампе.

Већ у првом броју обновљених „Радничких новина“ изашлом 5-1-1902 год. појављује се њен анонимни чланак „Женско питање“. У њему Стојанка износи суштину овога питања. Она пише: „Нико данас не може да тврди, ако неће да ризикује да га назову кратковидим, да је позив жене само да чува кућу и да утађа своје мужу. Развитак друштвено-економских услова истргнуо је жену из куће и бацио је у другу сферу, створио јој друге интересе други позив. Жена у културним државама заузима данас место скоро у свима гранама индустрије и слободним професијама и крут њене делатности ван куће ширио се с дана у дан све више и више.

Она данас има с мужем подједнаке интересе, подједнаке дужности па према томе треба да има и подједнака права. Економски услови праве је независном од мужа, а друштво је још сматра за малолетну, којој треба туторство. Ова неприродност треба да се отклони и у то име воде жене неуморну борбу.

Ми ћемо се старати да ову борбу и њене интересе пратимо и да дајемо нашим читатељкама материјала за ра-

ЗМИШЉАЊЕ“.

У следећем броју излази други њен непотписани чланак „Положај жене у Америци“.

Напомињемо да је Стојанка сарађивала и на другим рубрикама. Нажалост њена сарадња у „Радничким новинама“ била је анонимна, зато је данас немогуће правилно оценити њен стварни допринос на овом послу. Па ипак, знамо да је она била у редакцији овог листа. По казивању Трише Кацлеровића, почев од 4-VIII-1902 год. читава редакција „Радничких новина“ била је у току два месеца у рукама Цанке и Ладислава Красицког. Драговић је био стално болестан, Туцовић је после демонстрација у Сенату и прекида рада на Великој школи отишао у Ужице, а Кацлеровић се вратио почетком августа у Крагујевац, где је остао до почетка школске године.

Те године Стојанка је написала и објавила први већи рад на нашем језику, брошуру о женском питању. Ова

брошура изашла је под називом „Жена и борба за њено ослобођење“ а потписана је само њеним именом „Стојанка“.

То је била прва и једина социјалистичка брошура коју је отштампала жена у предратној Србији. На 16 страна те брошуре изнет је друштвени и породични положај жене у току историје и смисао њене борбе за ослобођење. Стојанка се не задовољава констатацијом да нови друштвени односи полажу темељ за економску независност и потпуно ослобођење жене, она истиче да савремена жена, која је принуђена да ради у производњи упоредо за човеком треба да се заједно са њим бори за побољшање свога положаја. При томе она истиче специфичне женске захтеве у тој заједничкој борби, који претстављају основу тако званог женског питања.

Она каже: „Жена треба да има приступа у свим занимањима; да добија при једнаком раду с човеком и једнаку плату; да буде равна пред законом; да јој се да једнако образовање с човеком; да буде другарица а не робинја мужа“.

Године 1903, када је Коста Јовановић покренуо „Ново време“, први социјалистички раднички часопис у Србији XX века, она је била његов сарадник и администратор.

Када је сазван оснивачки конгрес Српске социјал демократске странке и први конгрес Радничког савеза, Стојанка је учествовала у његовом

ЖЕНА

борба за њено ослобођење

I
Потчињеност женскиња води своје порекло још на пренесторијских времена још од онога доба, када је човек почео живети индивидно и стварати породицу. Занимање му је тада било лов и риболов, а жена је играла улогу теретне животиње, односећи у кољесу уловљен лов и рибу. Бринући се о њој за време бремености и порођаја, муж је мало по мало навикао да гледа на њу као на створење слабије од себе, а уједно је почео при свајати праће господара, које је сачувао и до данас. Држала људска племена била су стално у борби једно с другим. Било због отимања лова, било дошлице, због одузимања наше и наша. Муж је остао у борбу, а жена је остала да се брине

раду као делегат радничке читаонице у Ужицу. Међу делегатима ове социјалистичке радничке организације налазио се и Драговић („Радничке новине“ бр. 40, 1903). Стојанка је била један од секретара оснивачког конгреса Српске социјал демократске странке („Радничке новине“ бр. 61, 1903).

Захваљујући социјалистичкој агитацији коју је Стојанка спроводила међу женама, знатан број радница пришао је радничком покрету. Пошто су тиме били створени предуслови за јачу социјалистичку делатност међу женама, Стојанка, која је тада била студент Више школе, приступила је стварању прве женске социјалистичке радничке организације у Србији. Она је стварни оснивач ове организације. Одлука о стварању женске радничке организације пала је на састанку радница (6 августа 1903 год.) који је сазвала Стојанка. Женско радничко друштво одржало је своју прву скупштину 10/23 VIII 1903 год. Том приликом примљена су правила чији је нацрт она израдила. Том приликом изабрана је за претседницу друштва. („Радничке новине“ бр. 41, 12-VIII-1903). На тој дужности она се нарочито залагала на окупљању што већег броја жена у ову организацију (Казивање Маге Магазиновић). Стојанка је била претседница ове орга-

низације све до одласка у Немачку, два месеца касније (она је отишла 8-XI-1903 год. — види: „Радничке новине“ бр. 65, 1903). На сам рад ове организације осврнућемо се у посебном чланку.

У време када је Коста Јовановић учествовао у цепању социјалистичког радничког покрета и стварању ревизионистичке и антипартиске организације „Ново време“, Стојанка није одобравала његов рад. Међу потписима покретача истоименог опозиционог часописа, који је био орган ове организације нема имена Стојанке.

Мада је њен муж имао једно од најистакнутијих места у десној опозицији која се у више махова отворено супротстављала партији у току 1904 године, Стојанка у свему томе није учествовала.

Осврнимо се још једном на публицистичку активност ове наше истакнуте социјалисткиње. Поред већ споменутих радова Стојанка је објавила и чланак „Женски покрет“ штампан у Радничком календару за 1904 год. (потпис „Стојанка“). У том чланку Стојанка истиче да раднички покрет и женски раднички покрет „сачињавају две једнаке гране опште борбе за ослобођење поробљеног човечанства“. У социјалистичком часопису „Живот“, за 1906 годину, објављена је после њене смрти њена социоло-

шка расправа „Проституција“. Осврћући се на „продајну љубав, једно од највећих зала у данашњем просвећеном веку“, ту „најсрамнију мрљу у историји човечанства“, Стојанка је пружила сажету и темељиту студију о овом питању. На крају ове студије она подвлачи: „Корено уништење проституције а заједно с њом и свих данашњих зала, нестаће само онда, када сви напори буду управљени противу данашњег неправедног друштвеног уређења које је мајка свих друштвених зала“.

Стојанка је умрла после порођаја 19 марта (1 априла) 1905 године у Бону у Немачкој. Она је попут многих наших социјалистичких првобораца мало живела. Умрла је када је напунила 32 године. Њен кратки живот посвећен социјализму видљиво је забележен у историји српског социјалистичког покрета.

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

ЛИТЕРАТУРА: Аноним: Некролог Стојанки Јовановић — „Радничке новине“ бр. 23, 1905; Белешка о смрти — „Живот“ 1906, стр. 63; Ђурковић Живота — Стојанка Јовановић — „Живот“, 1906, стр. 112; Лапчевић Драгиша: Положај радничке класе и синдикални покрет у Србији, Београд, 1928, стр. 152 и кратка биографија у додатку књиге; М. Б.: Жене првоборци радничког покрета у Србији — „Радник“ бр. 48, 1951.

ЛИЧНОСТ И ДЕЛО
РАДОВАНА ДРАГОВИЋА

Извод из реферата друга Сергија Димитријевића,
научног сарадника Српске академије наука)

У историји српског социјализма пре Првог светског рата ужички крај, а специјално ужичка реалка, одиграла је изванредно велику улогу. Читав низ најистакнутијих социјалиста у Србији између 1900 и 1914 године долазио је из ове реалке. У току свога постојања Српска социјалдемократска странка стално је имала на челу једног од ученика ове школе. Сва три најистакнутија руководиоца Српске социјалдемократије и њена три узастопна секретара Драговић, Туцовић и Душан Поповић постали су социјалисти и стекли прву марксистичку наобразбу у социјалистичкој дружини ове школе...

Ужичка реалка је врло рано, још првих година последње деценије XIX века, пре 1895, постала значајно социјалистичко гњезде из кога се испулио читав низ најистакнутијих српских социјалиста, од којих су неки одиграли изванредно велику улогу у историји Српске социјалдемократске странке.

Први од ових ужичких социјалистичких великана био је Радован Драговић. Његовим стопама и примером пошли су и други омладинци овога краја. Снажна личност Драговића, његова прекретничка улога у историји српске социјалдемократске странке и његова настојања да стално и систематски утиче на своје млађе следбенике уродили су плодом. Плејада ужичких социјалиста није била само резултат ђачког ужичког социјалистичког гњезда, то је био и један од резултата Драговићевих напора да створи младе марксистичке кадрове, своје присталице и следбенике. Јасно је да се Драговић нарочито старао да утиче на своје младе земљаке, које је он познавао још из школе, са којима је одржавао сталну везу, који су у њему гледали свој идеал.

Пређимо на личност самог Драговића. Да бисмо ближе упознали слушаоце са овом крупном историјском личношћу, која води порекло из овога краја, ми ћемо се укратко осврнути на његово детињство у историји српског социјализма.

Драговић је рођен пре 77 година, 10 децембра 1878 (по новом календару) у Ужицу, у сиромашној породици шездесетогодишњег херцеговачког ускока Вуколе, који је становао у Јазовима, на улазу у клисуру Бетиње. Његове породичне прилике биле су јако тешке. Отац је рано умро, мајка је остала са два нејака детета, а при томе је била болесна. У време кад је Радован похађао реалку цела је породица живела од месечног благодејања које је он примао. Како је то био тежак живот описује Туцовић, који у једном свом чланку каже да се Драговић хранио сувом пројом и кромпирима и то када их је имао, а ноћи је

Драговић, био је један од
старијих чланова
универзитета, "Радничка
Државна" Титова
НЗС, 1956, 72-76

проводио у учењу, седећи на клупи крај мале гаса-рице без стакла, докле је његова мајка сву ноћ ткала да би могла да одржи породицу.

Под утицајем својих школских другова, Драговић се као ђак упознаје са социјализмом. Пошто је

Сергије Димитријевић

ђачка дружина ужичке реалке поседовала доста социјалистичке литературе, Драговић је тада читао Чернишевског, Светозара Марковића, Пелагића и другу социјалистичку литературу и штампу која је тада постојала на нашем језику. Врло брзо Драговић постаје централна личност међу ужичком социјалистичком омладином. Његова сиротињска кућа постаје састајалиште ђака социјалиста. Под утицајем Драговића низ ужичких ђака пришао је социјализму. Сам Туцовић каже да је од Драговића чуо прву социјалистичку реч и добио прву социјалистичку књигу...

...Ноћас се навршава 50 година од дана када је овај велики син нашег народа завршио свој живот,

кога је у целости везао и посветио нашој радничкој класи. Његов живот био је, како је то Туцовић рекао „прво поглавље у историји радничког покрета у Србији“. Али тај живот ми не смемо да посматрамо само као део те историје. Његова величина није само у томе што је он ушао у историју и постао њено важно поглавље. Живот Драговића истовремено је и светао пример човека који је цео свој живот посветио другоме, који се одрекао многих личних задовољстава за покрет коме је припадао, који је све жртвовао да би се борио за побољшање положаја и будућности радничке класе, који је дао свој живот, за живот који ми градим.

У тој перспективи осврнућемо се на лична својства Драговића и његове последње дане.

Драговић је био и остао најплеменитија и најсимпатичнија фигура нашег радничког покрета. У њему је, како је то писао Душан Поповић, „буктала пламена ватра љубави према човечанству.“ Безмерна љубав према радничком покрету учинила је да Драговић није ни имао приватног живота. Душан Поповић пише: „Друге радости до радости покрета, друге туге до туге покрета он није имао.“ Када је Драговићу као уреднику „Радничких новина“ била одређена плата од 40 динара месечно, он је редовно давао 1/4 као свој прилог листу. Кад су му повисили плату на 50 динара, одбио је ту повишицу, пошто му је до тадашња плата била једнака просечној заради једног

радника, „а ја — рекао је он — не желим да живим бољим животом од њих“. Пред смрт, болесни Драговић становао је у маленој собици окренутој северу, на чијим вратима није било ни кваке. Јасно је да је

Драговић одричући се свега утицао и на своју болест и убрзао своју смрт. Он је покрету дао не само своје знање, време и енергију, већ и остатке свог здравља, цео свој живот. Зато са правом можемо поновити речи из његовог некролога, да је Радован Драговић живео радничким покретом, у радничком покрету и за раднички покрет.

Продубљивање веза српских и хрватских социјалиста

Пре пола века

Борба 1/VIII 1953

ВЕЗЕ хрватских и српских социјалиста настале су око 1892 године, у праскозорје рађања српске социјал-демократије. У то доба у Хрватској су већ постојали зачеци синдикалних организација и социјал-демократски политички клубови, а био је покренут и први хрватски социјалистички лист „Слобода, гласило хрватске социјал-демократије“. У Србији је тада у оквиру занатлиског покрета политички делала мања социјалистичка група организационо још неоформљена. Лист „Слобода“ у свом броју 15, од 1 новембра 1892 године, доноси први напис о приликама у Србији. То је био одломак чланка прештампаога из „Српског занатлије“. У коментару овога написа хрватски социјалисти препоручују српским социјалистима да раде на стварању странке: „Они треба, да већ једном увиде, да је њихов спас у њима самим, зато тргните се, учините своју радничку странку“.

У 17 броју овог листа из 1893 године налазимо интересантан податак о ставу Валухића, бака из Женева, као изасланика српских социјалиста на Циришком конгресу II Интернационале 1893 године. Говорећи о конгресној резолуцији о прослави Првог маја, лист каже:

„Србија гласовала је за. Знатижељни смо коће ли социјалисти који су делегирани конзеквентно и извести оно за што им је изасланик гласовао. Почети би свакако већ одавно требало било“

Напомињемо да је већ те године одржана прва првомајска прослава у Београду.

Изгледа да је хрватски социјалистички лист „Слобода“ растуран и у Београду, пошто Кораћ пише да је као дечко добио од Пелагића два броја овог листа. (Повјест I, 123).

У каснијим годиштима „Слободе“ сусрећемо чланке српских социјалиста прештамpane из „Занатлиског савеза“ и „Социјал-демократа“ о приликама у Србији, прештамpane чланке Пелагића као и бројне написе о српским социјалистима, специјално о Пелагићу, његовом про-

гањању и хапшењима. Хрватски социјалисти пишу о Пелагићу са изванредном топлином и великим симпатијама. Утицај Пелагићеве социјалистичке пропаганде осећао се и у Хрватској.

Праћећи развитак српског социјалистичког покрета „Слобода“ не само да пружа занимљиве податке за његово проучавање, већ и изражава своју радост при сваком његовом успеху.

Продубљивање веза српских и хрватских социјалиста види се и по узајамној сарадњи у социјалистичкој штампи. У „Социјал-демократу“, првом српском листу марксистичке оријентације, поред вести о стању социјалистичког покрета у Хрватској, налазимо и чланке Ивана Ансела „Социјализам и шовинизам“ (поздрав из Хрватске) и „Борба до слободе“ (о прослави Првог маја у Хрватској) објављене у првомајским бројевима овог листа. У Хрватској „Слободи“ сусрећемо многобројне дописе из Србије, већином анонимне. Само у ретким случајевима аутори су познати. Тако, на пример, у броју 17 из 1895 године налазимо допис Лапчевића из Пожеге. У својој Повјесници радничког покрета у Хрватској и Славонији (III, 304) Кораћ спомиње међу сарадницима „Слободе“, која је излазила све

до 1902 године, и српске социјалисте: Пелагића, Лапчевића, Косту Јовановића и Димитрија Туцовића. У споменутим чланцима српских социјалиста говори се и о односима између Срба и Хрвата.

У универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ налази се један од најинтересантнијих докумената о овим односима. То је оригинал посланице коју је главни одбор Социјалдемократске странке Хрватске и Славоније упутио Пелагићу. Писмо је писано ћирилицом, рукописом Кораћа, и потписано од свих чланова споменутог одбора, који су били из Загреба. Његов текст гласи:

Загреб, 20 јануара 1897

Драги друже Пелагићу!

Главни одбор Социјал-демократске странке Хрватске и Славоније, као и сви другови широм наше домовине врло су се обрадовали, када су чули да се наш воли друг старина Пелагић опет налази у слободи, на корист и лику југословенског социјализма.

Главни одбор не може а да нам овом приликом у име свију присташа социјал-демократске идеје у Хрватској и Славонији, не изрази најсрдачније жеље приликом ослобођења из нокага цивилизације XIX века, — пак кличемо заједно са свим социјал-демократима.

„Живио врли старино“.

Главни одбор социјал-демократске странке у Хрватској и Славонији.

И. Стип

Иван Ансел Паво Ј. Вајсер
Витомир Кораћ Јанко Церин
Ст. Лапух.

На ову честитку Пелагић је одговорио у „Слободи“ од 4 фебруара 1897 године.

Тих година хрватски и српски социјалисти редовно су измењивали честитке поводом Првог маја.

Из „Слободе“ видимо да су приликом одржавања главног годишњег збора Хрватске социјал-демократске странке, од 2

— 4 новембра 1895 године, стигли из Београда пет поздравних телеграма.

Да су почев од 1896 године те везе биле појачане може се закључити и по сарадњи српских социјалиста у хрватским мајским списима. Већ у најстаријем загребачком свибанском спису из 1894 године налазимо чланак Пелагића. У каснијим

Васа Пелагић

Сергије Димитријевић

свибањским списима срећемо потписане чланке Лагчевића (1896), Драг. Владисављевића (1900 и 1902), Милорада Поповића и Косте Јовановића (1902). У првомајским списима српских социјалиста налазимо чланке хрватских социјалиста В. Букшега („Поздрав од браће Хрвата“ — 1898) и В. Кораћа (Први мај на словенском југу — 1902)

Крајем 1896 године дошао је у Загреб осамнаестогодишњи српски социјалиста Радован Драговић, ка нији оснивач савременог класног радничког покрета у Србији. Бораваћи у Загребу око пола године, као столарски шегрт, Драговић се упознао са хрватским радничким покретом. Из његових писама упућених друговима у Ужице, видимо да је најпажљивије пратио и проучавао организацију и акције хрватских социјал-демократа и да је био одушевљен њиховим листом „побода“. Одатле је отишао у Грац. Боравак Драговића у Загребу несумњиво је утицао на даље јачање социјалистичких веза између Београда и З. гребца.

Крајем 1899 године, у бројевима од 9 и 23 новембра „Слобода“ доноси као уводник „Радничко питање“ Светозара Марковића. То је био први Светозарев чланак објављен у хрватској социјалистичкој штампи.

Политику зближења и братства између српских и хрватских социјалиста чији је ватрени поборник био Пелагић, наставила је и марксистичка група која је на почетку XX века добила водећу улогу у српском социјалистичком покрету.

У првом свом, иницијалима потписаном, допису упућеном загребачкој „Слободи“ (бр. 4 од 13 фебруара 1902) Димитрије Туцовић, Драговићев социјалистички следбеник, ученик и сарадник, пише:

„Држећи да су чврсте везе између покрета у Бугарској, Србији, Хрватској итд. веома важне за успех и напретак наше заједничке ствари, ми смо ради да будемо у што јачој душевној узajимности. И као најјаче и најподесније средство за то јесте књижевна узajимност, која је утолико остварљивија што су језици слични. Жељело би се, да ова и оваква узajимност подпомогне јачу политику узajимност самих радничких покрета“.

У то доба јавила се и мисао о савезу југословенских радничких друштава о чему се расправљало у више бројева загребачке „Слободе“, а писано је о томе и у београдским „Радничким новинама“. Питање је покренуо српски социјалиста Драг. Т. Владисављевић, који је тада боравио у Швајцарској. Он је одмах затим израдио и нацрт правила такве организације. По

борници овога плана били су Владимир Ђуракић из Нириберга, П. Очић, Ј.—О.— и Коста А. Јовановић (потпис Јак).

По томе питању београдске „Радничке новине“ објавиле су опширно мишљење Ђ. Максиминовића из Париза, по коме не треба стварати посебну организацију југословенских радничких друштава у иностранству, која би могла да има карактер организоване фракције, већ да се ова друштва имају сматрати „као секције југословенског покрета, које имају за задатак само умно образовање и развитак солидарности међу друговима. Центар њихов мора пак бити увек на месту самог покрета, Загреб, Београд, Софија“. На место савеза, тј. заједничког секретаријата радничких удружења треба створити „савез садањих три центрума Загреб, Београд, Софија. Тај би савез био много већег значаја и прогресивнији од првог“.

Слично становиште заузео је и В. Кораћ у Загребу. Он се не изјашњава за стварање праве

Димитрије Туцовић

организације већ само за успостављање тесног контакта.

„Ја мислим, да би најгоднија форма савеза који се жели остварити била у оживотворењу што живљег међусобног контакта — не само међу појединим друштвима, него и међу странкама.“ („Слобода“ бр. 6).

Идеја зближења југословенских радничких покрета и друштава почела је да се остварује ускоро за тим, за време прославе десетогодишњице опстанка „Слободе“. Том приликом одржана је конференција изасланика југословенских радничких организација. Најзначајнија делегација дошла је из Београда. У њој су били председник Београдског радничког друштва Никола Величкивић и један од уредника „Радничких новина“ Коста Јовановић. На

конференцији су узели учешћа и делегати из Ријеке, Карловца, као и претставници југословенских радничких друштава из Граца, Беча, Париза и Берлина. Референт о питању савеза југословенских радничких друштава био је В. Кораћ.

На конференцији је једногласно усвојена резолуција у којој се наглашава потреба тешњих веза између југословенских социјалистичких организација.

„Конференција социјал-демократских поузаника словенског југа, одржана у Загребу дне 30 ожуња 1902 закључује:

да сматра потребним, да се сваколика југословенска радничка политичка, струковна и наобразбена удружења ставе у што живљи међусобни саобраћај. Прва задња ће овог контакта бити, да се отвори пут, којим ће се постићи што ужа веза између свих радничких корпорација на словенском југу, као и оних у иностранству (Беч, Грац, Париз итд) која стоје на темељу сталезне борбе.“ („Слобода“ бр. 7).

У резолуцији се даље говори и о низу конкретних мера за то зближење.

До остварења овог практичног дела није дошло, углавном услед промене политичких прилика у Хрватској и Србији који су тражили концентрацију напора на другим питањима.

Идућег дана одржан је јавни збор на коме су „ванредно топло и љубезно поздрављени говорници из Београда“ (Кораћ).

Пет месеци касније, 31 августа 1902 године организоване су у Загребу од стране реакције крваве шовинистичке протусрпске демонстрације. Загребачки социјалисти одмах су их јавно осудили.

Ове демонстрације потстакле су српску буржоаску штампу да и она започне шовинистичку антихрватску кампању. Тим поводом Драговић је написао један од својих најлепших чланака „Наша освета“. У том чланку Драговић, који узгред речено не схвата да се ради о две нације, указује да је завада између Срба и Хрвата вештачки ствар:

„Њу су створили и наши и њихови попови који на тај начин лакше стрижу своја стада, политичари од заната који експлоативну глупост занесених људи, Српски и хрватски селак немају ради чега да се свајају; они су подједнако притиснути, бесправни и гладни, беда је њихова иста па су и непријатељи њихови исти. А њихови прави непријатељи то су они који декламују о „Великој Србији“ и „Великој Хрватској“, о Душану и Звонимиру, а свој рођени народ даве и држе га у беда и незнању“.

Подвлачећи социјалистички идеал националне равноправности, поричући поделу на основу

језика и вере, Драговић истиче класни фронт:

Студенти на смедеревским улицама

IZ SEĆANJA UČESNIKA

Rad
1/V 1955

Godine 1934 ilegalna studentska komunistička organizacija Beogradskog univerziteta organizovala je povodom Prvog maja izlet u Smederevo koji je održan u nedelju neposredno iza ovog praznika. Studentska udruženja Pravnog i Filozofskog fakulteta čije su uprave bile u rukama komunista, zakupila su specijalan brod za ovu ekskurziju u kojoj je učestvovalo oko 6—800 studenata. Pošto nije imalo mesta za sve prijavljene na brodu, mnogi su otišli železnicom.

Kada je brod doplovio u Smederevo studenti su otišli u manjim grupama na svečano osvećenje temelja nove gimnazije, gde su pripremane demonstracije u vezi sa dolaskom vladinog izaslanika, tadašnjeg ministra prosvete Šumenkovića.

Kada je ministar nastupio na govornicu beogradski studenti otpočeli su da demonstriraju grupno uzvikujući: »Dole diktatura«, »Živela sloboda«. Odmah je nastala gužva. Policija je počela da hapsi studente, ali su demonstracije produžene, a politički zbor koga je vlada predvidela pretrpeo je neuspeh.

Tada smo pošli ka sreskom načelstvu demonstrirajući i dalje protiv vlade i zahtevajući da se pohapšeni studenti puste na slobodu. Smederevska žandarmerija bila je nepripremljena za ovakvu vrstu otpora i bila nemoćna pred demonstrantima, kojima su se pridružili i mnogi smederevski radnici.

Pod pritiskom demonstranata koji su opkolili zgradu načelstva, policija je bila prisiljena da oslobodi sve pohapšene studente. Posle njihovog puštanja krenuli smo u povorci prema pristaništu. Broj demonstranata stalno je rastao. Pored parole protiv diktature počeli su da se čuju i povici »Živeo savez radnika i seljaka«, »Živeo Sovjetski sa-

„Ми делимо људе према томе да ли они живе од свога знања или од туђега, јесу ли корисни радници или накљукани и уживени готовани. Хрватски радник и сељак нама је брат и пријатељ — хрватски и српски њифта и поп — наш је непријатељ“.

Осврћући се на шовинистичку реакцију српске буржоаске штампе која је позивала на освету Драговић одговара:

„Ми, социјалисти, другим језиком говоримо. Не, народ хрватски потиштени сељак и експлоатисани радник, није и не може да буде одговоран за шовинистичке лудости, патриотски кретенизам и верску заслепљеност својих адвоката и попова. Не, ми нећемо освету, ми нећемо да се прљамо оним истим манитостима, ми хоћемо друму једну освету. Наца освета то је што јаче продирање и напредовање идеје социјалистичке у што шире слојеве оба народа. Само социјализам у стању је да донесе мир и разум међу народима, слободу и правду међу људе. А на тој освети ми и наши хрватски другови знаћемо радити“.

Овим речима Драговић је пре пола века изнео друштвену суштину социјалистичког решења националног питања, овог решења које ј данас остварено у ФНРЈ.

На броду, на путу за Смедерево. Student са увис подигнутом песницом је Vukman Kruščić, народни heroj, poginuo као komandant Kolašinskog partizanskog odreda.

vez». Pošto je u to vreme redovna smena »Sartida« završila rad, radnici ove fabrike masovno su se pridružili demonstrantima i ispratili studente do lađe. Uskoro za tim brod je krenuo za Beograd. Studenti su tada složno zapevali poznatu revolucionarnu pesmu:

»Nič nam ne moreju, moreju, moreju,

Nič nam ne moreju, ter smo složni«.

Posle uspehli demonstracija raspoloženje studenata bilo je izvrsno, te se povratak pretvorio u pravo veselje. Mađa su očekivana velika hapšenja, kada je brod prolazio pokraj Grocke i Kalemegdana i ulazio u beogradsko pristanište, svi su pevali Internacionalu.

O ovoj uspehoj radničko-studentskoj komunističkoj demonstraciji izašao je svojevremeno radnički dopis u »Proleteru«, organu Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije u kome se kaže: »I tako smo i mi u Smederevu, pomoću drugova studenata probili led nelegalnosti i celoj javnosti pokazali, da Kompartija i pored svih progona i žrtava, postoji, radi, okuplja i predvodi sve izrabljene i ugnjetene.«

Sergije DIMITRIJEVIĆ

НАШИ СУГРАЂАНИ СТВАРАОЦИ

Др Сергије Димитријевић

Рођен је у Пироту 1912. године. Докторирао 1957. године. Као научни саветник радио се привредном историјом и историјом социјалистичког и комунистичког радничког покрета Србије од 1918. године и Југославије до 1941. године, исто тако лесковачког краја и средњовековном научном радом. Објавио је преко 50 научних радова.

Поширао у породици старог комунисте Милана Димитријевића, половином 1933. године примио су га у Партију Благостије Николић и Коста Стаменковић. Као такав, Др Сергије је основао прву скопјевску организацију у Лесковцу у пролеће 1932. године, а 1934. је и организатор првих сеоских партијских организација у Вучју и Чуљенику. На IV партијској конференцији за Србију, одржаној 1934. године у Београду, био је делегат Окружног комитета Лесковца. Већ наредне, 1935. године, по партијском задатку делује у Паризу, тј. у међународном радничком покрету где га уклањују у КП Француске приликом улази у руководство југословенске подсекције КП Француске, тј. секције Коминтерне, када постаје и њен секретар од 1935. до 1937. године. . .

Са Ивом Лолом Рибаром, Сергије учествује 1936. године на Међународној конференцији омладине за мир у Бриселу, на којој је одржао југословенски политички реферат, а Лола организациони.

При Балканском комитету уређивао је југословенски део часописа „Демократски Балкан“.

Носилац је Споменнице 1941.

Добитник је НИН-ове награде за монографију: „Радован Димитријевић“, а био је и учесник на више од 35 научних скупова у земљи и на више симпозијума у иностранству.

Приказујемо један инсерт из дела Историја Лесковца и његови др Сергија Димитријевића са насловом:

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Од свих школа у Лесковцу, највише је било четвороразредних основних школа, чије је похаљено било обавезно, а завршавање услов за упис у Реалку и ниже стручне школе.

Због великог броја заосталих бака, поред нор-

малне годишње наставе у првом разреду, уведени су и течајеви са убрзаним програмом. На тим течајевима завршавана су у једној години по два разреда. Уз то су баца уписивани у одговарајуће разреде на основу претходних знања у читању, писању и рачунању.

У Лесковцу су у периоду 1919—1929. постојале четири основне школе подигнуте пре првог светског рата, једна код цркве (школа II кварта) две код реке (мушка и женска школа I кварта, једна од њих је подигнута 1904. године, а 1931. године добила је име Јована Цвијића) и четврта у једној малој улици преко пута Марвене (говече) пијаце, у Табана-мали (школа III кварта).

Пошто у периоду до 1928. године држава није подигла ниједну нову школску зграду, у Лесковцу је стално постојао велики недостатак школског простора.

Почетком 1922. године констатовано је да Лесковац има 2.200 уписаних бака, а укупно 23 учионице. Већ две године 11 одељења ради полудневно. Уз то се додаје, да ако се идуће године број учионица не осигура, само због тога се неће моћи примити ни један нов бака у I разред, пошто садашњи број учионица има само за старије разреде. . .

. . . У Лесковцу је 1920. године било и четири градске школе укупно 15 учионица.

Школске 1925/26. године стање школства у лесковачком крају било је следеће: у власотиначком срезу радило је 28 школа са 44 учитеља, и 1.236 ученика; у јабланичком 22 школе, 37 учитеља и 1.409 ученика, а у лесковачком срезу 33 школе са 70 учитеља и 1.845 ученика.

Број неписмених од 11 година навише, на дан 31. III 1931. године кретао се тако што их је у јабланичком срезу било 27.519 (74,5%), лесковачком срезу 32.946 (64,1%), власотиначком 21.436 (70,5%), а у читавом лесковачком крају око 81.901 или 69%. . . “

Риониз 62 27
Хелмгоде

ДЕЦЕМБАР 1983.

Leskovac. Vašar u Leskovacu.
Leskovac. Markttag in Leskovac.
Leskovac. Pazarny dan u Leskovcu.

STARI LESKOVAČKI VAŠARI

U Memoriju: Od prve industrijske izložbe do petog tekstilnog sajma, Leskovac, 1957, str. 4-7.

Sergije DIMITRIJEVIĆ

LESKOVAC je već u periodu srednjevekovne srpske države nesumnjivo bio trgovački centar čitave okoline. Tokom vremena on je dobio mnogo širi priverdni značaj. U XVII veku postojale su stalne trgovačke veze sa Dubrovnikom, preko koga su vuna, kože i vosak izvožene za Veneciju, Ankonu i druge italijanske luke. Tim putem uvožene su u Leskovac vunene i svilene tkanine manufakturne proizvodnje. Najveći deo tog uvoza otpadao je na vunene tkanine italijanske, engleske ili dubrovačke proizvodnje.

Najvažniji uvozni artikli bili su kariđija, deblja vunena tkanina ukrštenog tkanja i svita, tanka luksuzna vunena čoja izrađivana u jednoj živoj boji, napr. u violetnoj, zelenoj, jarko crvenoj, u boji lešnika i boji ljudske kože.

Pošto je u to vreme vuna bila glavna eksportna roba čitave Južne Srbije, a vunene tkanine glavna uvozna roba, sa pravom se može reći da se čitava Južna Srbija i sam Leskovac povezao sa evropskom privredom preko vune i vunenog tekstila. Pritom treba podvući da se kao trgovački

posrednici između ovih krajeva i evropskog tržišta pojavljuju dubrovački trgovci. U samom Leskovcu tu su ulogu imali ne samo dubrovački trgovci koji su povremeno dolazili u ovaj grad, već i oni koji su u njemu bili nastanjeni.

Najznačajnija pojava u privrednom životu Leskovca toga doba bio je veliki leskovački jesenji vašar držan o Maloj gospođi. To je bio jedan od najčuenijih balkanskih vašara u XVII i XVIII veku. Abdulah Huremović u svom popisu kadiluka iz 1745 godine, pominje na čitavoj teritoriji današnje Jugoslavije okupiranoj od Turaka jedino ovaj **veliki godišnji vašar**. Nadbiskup Petar u svom izveštaju Vatikanu koji govori o poseti Leskovcu 1680 godine kaže da je ovaj **veličanstveni vašar** trajao punih 15 dana. O leskovačkom vašaru govore i slavni turski geograf Hadži Kalfa i poznati putopisac, član kraljevskog engleskog naučnog društva Edvard Braun, oba iz XVII veka.

Kako je tada izgledao leskovački vašar možemo zaključiti po pričanju doktora Brauna koji kaže: „**Nekoliko smo puta imali priliku da vidimo turske panađure. Oni ih obično drže na kakvom prostranom mestu, koje je ograđeno i podeljeno na ulice i prolaske prema različitoj robi koja se prodaje na panađuru. Tu se može naći svakojake tkanja i drugih stvari, vrlo različite od onih koji se kod nas prodaju. Ima i svakojake svirke koja je prilično zabavljala iako je veoma slaba. Prvi smo takav panađur videli u Leskovcu...**”

Govoreći o samom leskovačkom velikom vašaru na kome je bio 1669 godine, on kaže da je držan na širokoj zatvorenoj pijaci i bilo je na njemu mnogo naroda.

Na njemu je Braun proveo dosta vremena i kupio čaušu koji ga je pratio novu perjanicu.

Kada je nastao leskovački vašar ne možemo reći sa sigurnošću. Najverovatnije je da je to bilo još u vreme Nemanjića, pošto se u istoriskim izvorima iz tog doba pominju mnogi vašari.

Održavanje vašara nastavilo se i posle dolaska Turaka u naše krajeve. Najstariji pomen o vašarima u Južnoj Srbiji u vreme turske okupacije datira iz prvih decenija turske okupacije, iz druge polovine XV veka. U teferu dubrovačkog trgovca Radonje Radovića našli smo da je ovaj trgovac prodavao robu **1469 godine na pa-**

nadura sv. Nikole, gde je dao veresiju jednom dužniku iz Sinice. Sve to ukazuje na mogućnost da je i leskovački vašar održavan u prvim stolicima turske okupacije. Pa ipak, prve sigurne podatke o njemu susrećemo tek u XVII veku, u vreme njegovog najvećeg značaja.

Pored napred pobrojanih pomena i opisa leskovačkog vašara pretstavu o njegovoj veličini i značaju u XVII veku dobijamo i iz dubrovačkih i vatikanskih dokumenata.

Iz dubrovačkih dokumenata vidimo da se na leskovačkom vašaru odjednom pojavljuju mnogi dubrovački trgovci. U jednom slučaju pominje se i dubrovački dućan na tom vašaru.

Pored trgovaca dubrovačkih na lesko-

vački vašar dolazili su i Jevreji iz Sofije. Isto se pominje i čauš koji je držao leskovački vašar, tj. po svoj prilici bio zakupac vašarskih prihoda. Njega kreditira jedna dubrovačka kompanija čiji je poslovni centar bio u Prokuplju. Vrlo veliki privredni značaj leskovačkog vašara vidi se i po tome, što je jedna dubrovačka kompanija iz Prokuplja uzela kao jedan od godišnjih rokova za uplatu novčanih suma namenjenih kupovini vune **prid panadur leskovački.**

Stari vlasotinački vašari

Na leskovački vašar dolazili su i katolički velikodostojnici. Dum Marko Babić, kapelan prokupački, koji je bio istovremeno i generalni vikar Srbije, javio je papskoj kuriji, 15 jula 1654 godine da će o Maloj gospođi biti vašar u Leskovcu, i da on očekuje da će na ovaj vašar doći Monsinjur Dum Marco Grisio, koji je tada bio apostolski vikar u Arbaniji, preko koga će uputiti pisma namenjena ohridskom nadbiskupu i njegovom sinovcu koji su tada boravili u Janjevu, odnosno Novom Brdu.

Značaj leskovačkog vašara opao je u vreme kada su se usled ratova poremetili privredni odnosi u centralnom delu Balkana. Posle Prvog srpskog ustanka i oslobođenja severne Srbije, ovaj je vašar imao daleko manji značaj, no što je to bilo u ranijim vekovima turske vladavine. U vreme kneza Miloša, Leskovac izvozi preko srpske granice kudeljju i užad, kao i velike količine pijavica koje su nesumnjivo išle preko oslobođene Srbije u druge evropske zemlje.

Sredinom XIX veka leskovačke privredne veze sa drugim krajevima jako se razvijaju. One se tada uglavnom sastoje u izvozu prerađevina od kudelje i u uvozu gajtana iz Bugarske. Ove veze održavaju putujući leskovački trgovci, koji su sa mešnim kudeljnim proizvodima kućne industrije obilazili ceo Balkan, posećujući trgovačke centre, odlazeći na druge vašare.

Posle oslobođenja Južnog Pomoravlja, posle podizanja železničkih pruga, a naročito stvaranjem leskovačke tekstilne industrije ponova se izmenio karakter privrednih veza Leskovca.

U svim tim izmenjenim uslovima jesenji leskovački vašar izgubio je delimično svoj širi značaj. Težište je preneseno na prodaju lokalnih poljoprivrednih proizvoda, specijalno stoke i žitarica. Pa ipak, i na kraju XIX veka to je bio jedan od najznačajnijih vašara u Srbiji. On je tada trajao pet dana. U periodu 1889 do 1893 godine na njega su dolazila prosečno 964 kola sa proizvodima, deset puta više no što je to bio slučaj sa prosečnim brojem kola na ostalim vašarima u Srbiji. Pored ogromne količine cerealijske i drugih poljoprivrednih proizvoda, na njemu je prodavano prosečno 895 grla krupne stoke, 910 grla sitne stoke i 472 svinje. U svemu 2.277 komada stoke. Po vrednosti proizvođa prodatih na vašaru, to je bio drugi vašar po veličini u novooslobođenim krajevima. Prosečna vrednost prodatih proizvoda iznosila je oko 140 hiljada zlatnih dinara, tj. oko 7.000 napoleona. Na taj vašar dolazili su kao kupci marveni trgovci iz svih krajeva Srbije i strani trgovci koji su se bavili izvozom stoke.

Na osnovu svega napred izloženog vidimo da je Leskovac vekovima održavao privredne veze sa drugim krajevima Srbije, Jugoslavije, Balkana i Evrope, i da je u tome naročito značajnu ulogu igrao veliki leskovački vašar. Tekstilni sajam u Leskovcu pretstavlja produženje tih privrednih tradicija.

...tj. nacionalnom jednakosti, mirom i bezbednosti, socijalnim napredkom i ekonomskom sigurnosti. Zato je njihova ljubav prema Sovjetskom Savezu neizmerna. Na osnovi njenoj je vaspostavljena Poljska, a Podkarpatska Rusija prišla je Ukrajini, bez ikakvih trzavica, voljom naroda, a pristanom SSSR. S. Dimitrijevič.

Značaj SSSR za male narode

istoku Evrope sloboda je došla sa rimima Crvene Armije. Zemlje zapada, isto da joj zahvale za svoje oslobodjenje, jer bez Stalingrada, Kurska i velikih sovjetskih ofenziva, iskrcavanje Angli-kanaca nebi bilo moguće. Zato se za narode Evrope. Sovjetski Savez javlja oslobodioc krvavog režima fašističkog patora. Pobedom nad Nemcima slovenski narodi oslobodjaju vekovne aveti germa-nije. Od jugoslavenskih naroda Slovenci su naročito izloženi. Prisilna germani-zacija Koruške, Kranjske, Štajerske i Slo-venkih Gorica. Iselavanje iz Posavlja, samo rvi predznaci te politike, koja je čekala tate južne Slavene.

je bila samo zona „A“, da bi uskoro i druge zone po redu, tako do kraja eade, do kraja slovenskoga življa.

nas je Sovjetski Savez temelj mira. ljubiva politika SSSR, je jedna od njego-bitnih odlika. Ideja bratstva i do-nosti, kao i njena primena u praksi, je ova ideja vodilja. Izgradnja sociali-kog društva zahteva održanje mira u lnim zemljama. Sovjetski je Savez spo-rtar za tu historijsku misiju s jedne strane, je od uvek bio dosledan protivnik faši-ko-imperijalističkih krivaca za rat, a s e druge strane, jer je postao najveća vojna ojanost, koja raspolaže sa prvoklasnom, u ratu obanom vojskom, sa vodećim vojnim ka-ovima, koji su daleko prevazišli do sada poznatije specijaliste iz te oblasti Nemce. izvanrednom strategijskom pozicijom, jer dostavlja kontinentat, sa neiscrpnim pri-mim bogatstvima, organizovano iskori-štanom od privrede, od inostranstva neza-ne i strategijski sigurne.

Od njegove vojne premoći nema bojazni. incip nemešanja u unuštajna pitanja, vo-ći je princip sovjetske spoljne politike. vjetski je Savez, ne samo poslije postignute bede tvrdio, već i na delu pokazao, da ina nikakovih osvajačkih namera. Politika nroteže u Evropi, za kojom po koji stari litičar žali, bila je politika stalne borbe. l te je politike Balkan najviše stradao i vario. Izgradivši svoju vojnu premoć, So-ovjetski Savez, koji od uvijek vodi mirolju-vu politiku, postaje stup mira, i time štiti malih naroda. Da su evropski na-di shvatili njegovu historijsku ulogu, najbolji dokazi ugovori o prijateljstvu i saradnji, opljeni s Jugoslavijom, Cehoslovačkom, oljskom i Francuskom. U buduću nitko ne moći da ugrozi evropski mir, bilo kakovim vojne planovima, a da pri tome ne stukne pred SSSR, njegovim čuvarom, i rugim miroljubivim narodima oko njega.

Sovjetski Savez je nosilac ideje prave rodne demokratije. Narodno-oslobodilački izbori nove Jugoslavije posećaju nas na eđa radnika, seljaka i intelektualaca, na ovjete, preko kojih se izvršava narodna olja.

Sovjetski Savez je nosilac ideje družbe i vnopravnosti naroda, njegovag prava na imoodredjenje sve do otepljenja. Iz te je leje izrasla Federativna Jugoslavija, do-rovoljno spleteni venac slobodnih naroda, ravo na otepljenje, nije pocepalo, već je mogućilo opstanak Jugoslavije.

Sve, što god su gospoda zavadila, — narod izmirio.

Sovjetski Savez je nosilac ideje ravno-

mislioci čovječanstva, bili su njeni pristalice. Nju nalazimo kod Platona i Viktora Hugo-a, prvobitnom kršćanstvu i savremenom ko-munizmu.

Ona se u osnovici suprotstavljala hitlerov-koj ideji zverskog nacionalizma i rasne arznje, ideji, koja smatra ljudima samo pri- radnike jedne ideje, koja je dovela do ma-ovnih pokolja Srba, Hrvata, Jevreja i. t. d.

Na toj osnovi vodila se nemačka politika Jugoslaviji, koja se je sastojala u sistematskom istrebljivanju slovenskoga življa. Na toj osnovi su ustaše klali Srbe, a četnici Hrvate i Muslimane, na toj se osnovi pro-dubljivao jaz između naših naroda. Nikada u istoriji Srbi, Hrvati i Muslimani nisu pre-živeli teže trenutke, nego u vreme siste-matskih pokolja, organizovanih i vršenih od nemačkih plaćenika. Nemački imperi-jalisti i drugi naši neprijatelji, bili bi zado-voljni kad bi dugotrajno međusobno istrebljivanje naših naroda postalo stvarnost, dozvolilo im da vršljaju po Balkanu kako im volja. Ali to naši narodi nisu hteli, i prih-vativši načelo ravnopravnosti svih rasa i nacija proklamovano Staljinom, ostvarili su bratstvo u zajedničkoj borbi protiv nemačkog barbarstva.

Sovjetski Savez je nosilac nove kulture, oslobodjene vekovnih predrasuda, koja ne odbacuje tekovine drugih naroda, i stvara originalne tvorevine. Ta nova kultura ima specijalni značaj za Slovence, jer se izražava u glavnom na ruskom jeziku. Jezina bliskost dozvoljava, da kulturne tekovine Sovjetskoga Saveza budu, sa malo napora, neposredno pristupačne širokim masama.

Na kulturnom polju ostvaruje se saradnja, u toku koje Sovjetski Savez, već pruža sve-stranu pomoć oslobodjenim narodima.

Sovjetski Savez je nosilac socijalnog napredka. Ukidanjem samovolje pojedinaca u Sovjetskom Savezu, je uspostavljeno pravo čoveka, uprkos činjenice, da su se narodne mase obmanjivale sistematski o onome, što se dešava u Sovjetskom Savezu. Već u pe-rijodu stare Jugoslavije osjećali su se nje-govi utjecaji. Agrarna reforma, provadjana poslije svetskog rata, izvrtana i sabotirana od gospodskih vlada, samo je jedan prigrušeni odjek parole — Oktobarske Revolucije: „Zemlja seljacima!“ Današ je utjecaj Sovj. Saveza na popravljaju životnog stanja radnika, seljaka i intelektualaca mnogo oči-tiji. Agrarna reforma, davno napuštena, sprovodi se korenito, od Poljske do Jugo-slavije. Zakonske mere centralne vlade nove Jugoslavije, vidljivo idu u prilog radnika i seljaka. Na primer: visoke otkupne cene duvana u Makedoniji, 54 Din. po kilogramu, smanjenje stanarine za 25 do 50 %, prema 1939. godini.

Utvrđivanje radničkih nadnica, koje se kreću od 9 do 19 dinara po radnom satu, u prvom razredu skupoće, sa jednovremenim odredjivanjem cena životnih namirnica. Na primer: 1 kg brašna 3 i pol dinara, 1 kg pa-sulja belog, 3,90 Din., 1 kg govedjeg mesa 6 do 7,50 Din., 1 kg svinjske masti 27 dinara.

Sovjetski Savez je nosilac ekonomske sigurnosti. Ekonomski odnosi sa Sovjetskim Savezom nisu zavisni o promjenama na tržištu. Sovj. Savez sa planskom politikom i privredom, koja se ne nalazi u rukama po-jedinica, daje garancije stabilneta trgovačkih odnosa, i unapred osigurava našem proizvođaču prodaju. Radni slojevi oduvijek su težili za slobodom, narodnom demokra-

Ham iznac, Tracno
Gyrocobena y Hancal
koj, iz - usgaje: Gyroc
Vomunnen in Gyrcenbanj,
30. VII 1945, dj. 20, up. 20

VELIKA LESKOVAČKA INDUSTRIJSKA IZLOŽBA IZ 1927 GODINE

Sergije DIMITRIJEVIĆ

KADA govorimo o preistoriji leskovačkog tekstilnog sajma nije dovoljno pomenuti samo stare spoljne trgovačke veze Leskovca i njegove nekadašnje velike vašare, pa onda odmah preći na tekstilne sajmove. Pored vašara i sajмова, kao dva glavna oblika za upoznavanje privrednih mogućnosti jednog kraja i uspostavljanje privrednih veza, pojavio se još jedan. Posle epohe u kojoj su vašari bili glavni put za stvaranje trgovačkih veza i zaključivanje većih poslova, organizovana je bila leskovačka industrijska izložba kao pokušaj nalaženja novog načina za upoznavanje privredne delatnosti leskovačkog kraja od strane privrednika iz drugih krajeva. To je bio prvi pokušaj da uspostavljanje veze leskovačke i strane privrede izađe iz uobičajenih okvira dućanske i putujuće trgovine, prvi pokušaj prelaska od tradicionalnih vašara na savremeni industrijski sajam.

Osvrnimo se detaljnije na tu industrijsku izložbu i karakter koji je ona primila.

Godine 1927, povodom pedesetogodišnjice oslobođenja Leskovca, Industrijsko udruženje u Leskovcu koje je tada obuhvatalo 32 preduzeća, priredilo je

u zgradi Realke prvu veliku izložbu svih industrijskih proizvoda.

Izložba je otvorena 23 oktobra u vreme kada je veliki broj gostiju stigao u Leskovac. Na dan proslave pedesetogodišnjice oslobođenja Leskovca i otvaranja ove izložbe, uz ove dve svečanosti, održan je i čitav niz drugih jubilarnih priredbi. Najstarije leskovačko pevačko dru-

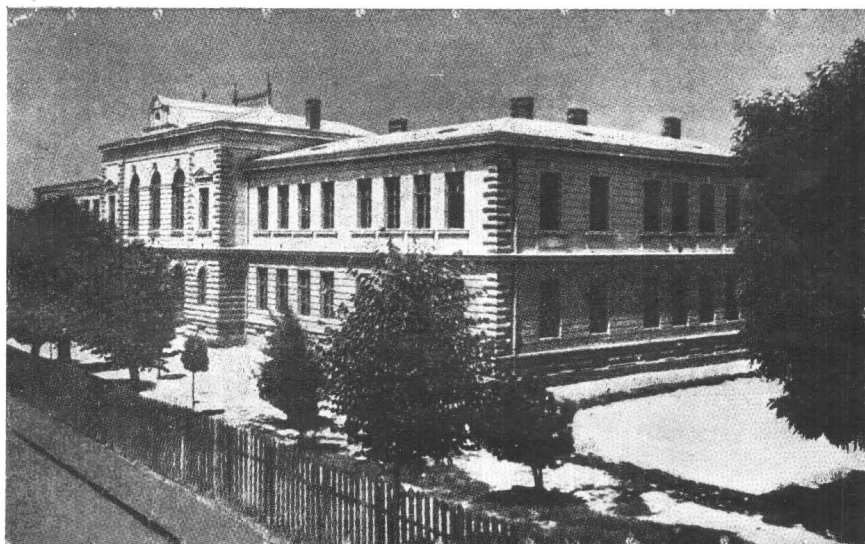
štvo Branko proslavilo je svoju četrdesetogodišnjicu, Ženska podružina slavila je svoju tridesetpetogodišnjicu i osvetila, tj. svečano otvorila novu zgradu ženske zanatske škole, a jednovremeno je bio otkriven i spomenik palim leskovačkim ratnicima.

Prvobitni plan izložbe predviđao je četiri oteka, istorisko-etnografski, zanatsko-industri-

ski, poljoprivredno-stočarski i umetnički. Uprkos ovog plana, iz čitavog niza razloga ova je izložba ne samo prerasla u izrazito industrijsku izložbu, već je istovremeno i primila karakter pravog jugoslovenskog tekstilnog sajma.

Industrijski karakter izložbe došao je do izražaja ne samo usled činjenice da je industrijsko odeljenje pripremilo izložbu i da

je industrija bila glavni vid proizvođačke aktivnosti samog Leskovca, već i zato što je po starom običaju izložba bila pripremljena na brzinu, te nije bilo vremena da se sakupi značajniji etnografski i istorijski materijal, već su se priređivači zadovoljili sa postojećim zbirkami ograničenog karaktera. Iz istog razloga poljoprivreda i zanatstvo izložili su samo ograničeni broj standardnih proizvoda, koji nisu privlačili naročitu pažnju. Nasuprot tome, industrijska preduzeća mogla su da nastupe odmah sa kompletnim kolekcijama svojih proizvoda i da brzo urede štandove. Tako je nastala znatna nesrazmera u količini i kvalitetu izloženih predmeta između industrije i svega ostalog.

Zadržimo se na pitanju zašto je ova izložba primila karakter pravog jugoslovenskog tekstilnog sajma. Tri osnovna momenta objašnjavaju ovu pojavu.

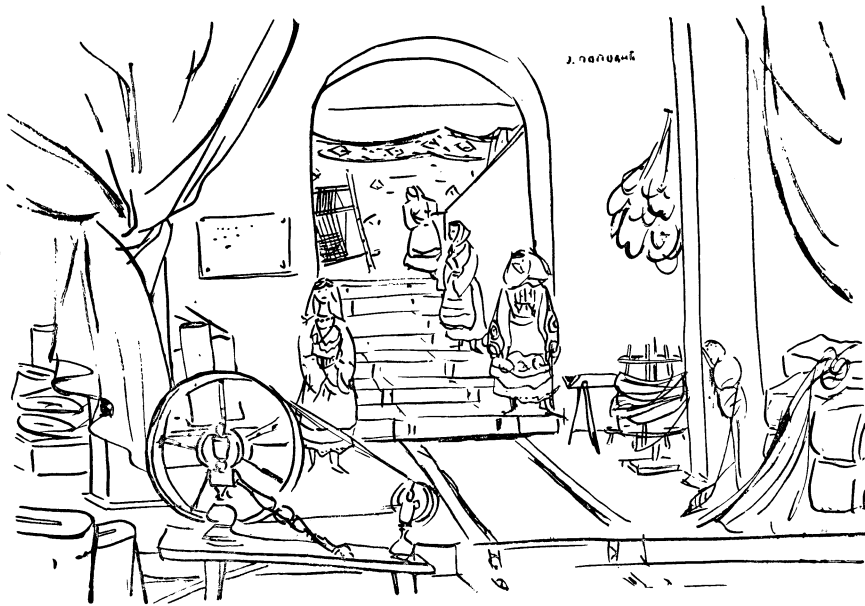
Prvo, ova promena nastupila je zato, što je tekstilna industrija imala odlučujući udeo u celokupnoj leskovačkoj industriji. U njoj su tekstilna preduzeća bila relativno najbrojnija, usto su to bila najveća i privredno najznačajnija preduzeća. U to vreme u leskovačkom industriskom basenu posluju 8 tekstilnih preduzeća, sa 10 fabrika. Od većih leskovačkih industriskih preduzeća nastupilo je na izložbi 6 tekstilnih fabrika i 9 fabrika druge vrste.

Drugo objašnjenje leži u činjenici da je rukovodilac i organizator izložbe bio poznati tekstilni stručnjak Čeda Joksimović, osnivač i direktor Srednje tekstilne škole koja je te godine bila otvorena u Leskovcu. Jasno je da je on obratio naročitu pažnju na sve ono što je na izložbi bilo povezano sa razvitkom i stanjem tekstilne industrije. Istorisko-etnografski prikaz kućne industrije i zanatstva bio je dat sa tog stanovišta.

Treći, a možda i najvažniji momenat bila je činjenica da je ova izložba bila revija leskovačkih dostignuća u periodu od 50 godina i da su u vezi sa tim leskovački tekstilni magnati hteli da prikažu i svoja preduzeća van ovoga grada. Tako su Teokarevići uključili u izložbu

fabriku štofa u Paraćinu, a braća Ilići 8 neleskovačkih fabrika njihovog koncerna.

Da bismo shvatili to proširenje leskovačke izložbe, osvrnimo se ukratko na istorijat srpske tekstilne industrije. Najstarija leskovačka fabrika uopšte bila je fabrika vunenog gajtana, koja je počela sa radom 1884 godine u selu Strojkovcu. Ostavimo li po strani dve tekstilne fabrike koje su joj prethodile u Srbiji, ali koje su nestale davno pre Prvog svetskog rata, vidimo da su, ova fabrika, zajedno sa fabrikom gajtana u selu Kozaru kraj Leskovca, koja

je bila podignuta nekoliko godina docnije, 1890 godine, kao i prva fabrika štofa u Leskovcu stvorena 1896 godine posle fuzionisanja ove dve kapitalističke grupe, bile zametak i kolevka iz kojih je proizašla ne samo cela leskovačka tekstilna industrija, već i najveći deo srpske tekstilne industrije uopšte.

Da bismo podvukli širi, opšte jugoslovenski značaj ove industrijske izložbe tekstilnog karaktera, nabrojaćemo najvažnija tekstilna preduzeća van leskovačkog industriskog basena koja su uzela učešća na njoj. Od fabrika za preradu i tkanje vune bile su zastupljene:

1) Fabrika vunenih tkanina Vlade Teokarevića i komp., Paraćin, jedno od najvećih i najmodernijih industriskih preduzeća ove vrste u zemlji.

2. Fabrika vunenih tkanina Koste Ilića i sinova a.d., Beograd.

3. „Vuna“ a.d., Karlovac, koja je otvorena 1925 godine.

4. Tekstilna industrija a.d., Karlovac. Od fabrika za preradu i tkanje pamuka bile su zastupljene:

5. Tekstilna fabrika Koste Ilića i sinova a.d., Beograd.

6. Beogradska tekstilna industrija a.d.

7. Tekstilna fabrika Mite Ristića i sinova, Niš.

Od ostalih tekstilnih fabrika bile su zastupljene

8. Srpska fabrika tepiha „Dunderski Lazar“ a.d. Veliki Bečkerek, najveće i najmodernije preduzeće ove vrste u zemlji.

9. Prva srpska fabrika mreža a.d., Veliki Bečkerek, čiji je kapacitet bio ravan celokupnoj jugoslovenskoj potrošnji ove robe.

10. Prva srpska fabrika konfekcije a.d., Konak (Banat).

Dakle, 10 krupnih i značajnih tekstilnih fabrika van leskovačkog basena, pored 6 tekstilnih fabrika iz ovog basena, uzelo je učešća na ovoj izložbi. Reprezentativni tekstilni značaj ove izložbe najbolje pokazuje činjenica da smo na osnovu podataka koje je Lakatoš objavio u Privrednom almanahu 1929 godine izračunali da su preduzeća za preradu i tkanje vune zastupljena na ovoj izložbi obuhvatila oko 69% celokupne radne snage zaposlene u ovoj industriskoj grani 1927 godine. (U račun su uzeta samo preduzeća o kojima su dati podaci o broju uposlenih radnika.)

Usled brojnosti i značaja tek-

stilnih preduzeća koja su na ovoj izložbi bila zastupljena, možemo reći da ova izložba nije bila samo lokalna idustrijska izložba Leskovca, tog velikog i značajnog tekstilnog centra Jugoslavije, već istovremeno i neka reprezentativna izložba tekstilne industrije sa cele teritorije Srbije, na kojoj su učestvovala i dva preduzeća sa teritorije Hrvatske.

Uzmemo li u obzir da su sva zastupljena preduzeća, sem jednog iz Beograda, bila čisto domaća preduzeća, a da je u ostalom delu jugoslovenske tekstilne industrije bilo dosta preduzeća u rukama stranog kapitala, lako je uvideti da je time bio pojačan reprezentativni karakter ove izložbe, koja je u tim uslovima bila opštejugoslovenska reprezentativna izložba naše domaće tekstilne industrije.

Treba napomenuti da je već tada, u vreme otvaranja ove industrijske izložbe, pokrenuto u lokalnom listu i pitanje osnivanja stalne ovakve izložbe, industrijskog muzeja, do čijeg ostvarenja nažalost nije došlo.

Današnji leskovački tekstilni sajam održava se u zgradama podignutim na mestu porušene leskovačke Realke, u kojoj je bila smeštena 1927 godine opisana velika industrijska izložba, koja je primila karakter jugoslovenske tekstilne izložbe i koja nesumnjivo pretstavlja prvi pokušaj stvaranja sajma.

СТАНОВНИШТВО ЛЕСКОВЦА У XIX И XX ВЕКУ

*Hand Rec
br 37, 1948*

Пише: СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Најстарије податке о величини Лесковца за време Турака налазимо код француског географа Ами Буеа који је прошао кроз наш крај 1839 год. Ами Буе процењује лесковачко становништво на 12000 лица. При томе он спомиње 3000 кућа, 6 мошеја са минаретима и кулу са сатом. То значи да је у том периоду Лесковац, који је био центар пашалука, био врло крупна варош, узимајући у обзир да је 1834 год. цела Књажевина Србија бројила 678.192 душе. Са овом проценом слаже се и путописац Варингтон Смит, чији је путопис објављен у Лајпцигу 1854 год. у збирци путописа Л. Олифанта. И овај путопис говори о 6 мошеја и 12000 становника, спомињући при томе и две цркве. Интересантно је да Смит спомиње велики број Грка.

У том временском периоду налазимо једино код Роберта Цапријена (1844) на много нижу процену, 5 до 6 хиљада људи. Ово би се могло објаснити чињеницом да се становништво Лесковца у време устанка из 1841 год. нагло смањило, али да је ускоро затим пређашња бројност становништва била поново успостављена. Најдетаљније податке о величини Лесковца шездесетих година (1858) прошлога века налазимо код Хана, који цени лесковачко становништво на 15000. Хан спомиње 3000 кућа, од којих 2400 хришћанских, 500 турских, 30 циганских и 10 јеврејских. У то време Лесковац је био други град по величини на територији предратне Србије. По подацима Хана Београд је бројао 22000, Лесковац 15000, Ниш 4500, а Крагујевац свега 4000 становника.

epidemij kugli

За време рата, по попису Врховне команде, Лесковац је имао одмах по ослобођењу 7853 становника. Од 2117 кућа, 1989 биле су српске, 51 турска, 29 јеврејских и 48 циганских. (Рајић, Отаџбина, IV)

По ослобођењу први званични попис за новоослободјене крајеве извршен је 1878 год. када ја Лесковац бројио 9788 становника. У Лесковцу је тада било 170 мојсијеваца, 183 Турака и 244 цигана. Кућа је било 2061 (Последња три податка из Рајића). Ово смањење лесковачког становништва од 15 на 10 хиљада везано је за одлазак Турака којих је било око 5000.

До сада објављени званични пописи, као и необјављени податак из 1945 год. указују на сталну пораст лесковачког становништва.

1878 год.	9788 становн.
1884 "	10870 "
1890 "	12132 "
1895 "	12807 "
1900 "	13641 "
1905 "	13647 "
1910 "	14266 "

1921 год.	13702 становн.
1931 "	17605 "
1945 "	18997 "
1948 "	21763 "

Напомињемо да је приликом пописа у 1931 години прескочен један блок улица. те се тадашње стварно стање има рачунати на 18 до 18,5 хиљада.

Овај преглед показује да је после одласка Турака требало око 35 година да Лесковац достигне своју стару величину.

Стални пораст лесковачког становништва одржава привредни значај и развитак нашега града и континуитетни прилив сеоског становништва. Ово нарочито долази до изражаја у периоду после Првог и Другог светског рата, када лесковачко становништво показује јаку пораст упркос масовног ис-

требења његових житеља у Првом светском рату, упркос жртава у периоду Народно — ослободилачке борбе и упркос губитака неколико хиљада грађана приликом енглеског бомбардовања 1944 год.

Из горњих података се ви-

ди да Лесковац никада у својој историји није био тако велика варош, у апсолутном смислу, као што је то данас. Ипак треба подвући да су га два града, Ниш и Крагујевац, престигли у овом периоду. Лесковац, који је био по величини други град Србије, долази 1884 г. на треће место, иза Ниша а испред Крагујевца који је био четврти. Тек 1890 год. Лесковац постаје четврти град Србије и држи то место све до данас.

Значај садашње лесковачке индустрије, привредно богатство лесковачке котлине и изванредан економско-географски положај нашега града у односу на ведаку околину која гравитира према њему, непосредна близина циновске хидроцентрале на Власмини, шумска и рудна богатства његове околине, све то условљава привредну будућност нашега града, указује да ће привредни значај Лесковца стално да расте у току социјалистичке изградње, да ће се развити у велики град.

Штампа у Србији

Канада, Монтреал, 1. јуни 1955

Пре стварања социјал-демократске странке

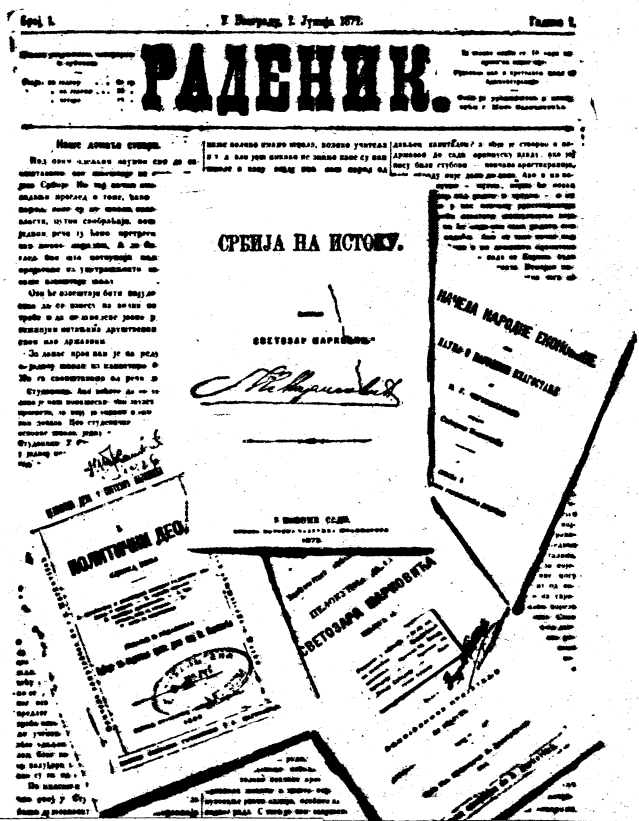
Историја социјалистичке штампе у Србији почиње пре 84 године. Године 1871, 17/29 августа Светозар Марковић (стварни уредник) издао је угледни лист првог српског социјалистичког листа Раденик. Овај лист, чији је први број изашао 1/14 јуна, излазио је сваке године дана, у току 1871 и 1872 године добио је око 1000 претплатника. То је био први социјалистички лист на Балкану и у југоисточном делу Европе. У Раденику су социјалистичке идеје отворено износили. Он је објављивао доктринарски чланцима. У њему се писало о Париској комуни и руским револуционарима, објављивали закључци међународних састанака Интернационале, а у угледном броју објављен је и социјалистички програм листа, тј. групе Св. Марковића. У листу се осећа јачи утицај руских социјалиста, нарочито Чернинског. Од важнијих преведених чланака објављених у њему половина је узета из руске штампе и литературе. Год. 1871 Раденик објављује Адресу генералног савета међународног радничког удружења о грађанској рату у Француској 1871, главни део Марксовог Грађанског рата у Француској. Године 1872 у њему је изашао чланак, „Шта је раднички дан“, који претставља популаризацију једног поглавља из Марксовог Капитала. То је било прво упознавање српске јавности с овим значајним Марксовим делом.

Годину дана после забране Раденика појављује се Јавност (1873-4), нови лист Светозара Марковића. Њега наставља Глас јавности (1874), а касније Ослобођење (1875). Ти нови Светозарски листови оријентисани су на практичне политичке проблеме Србије и воде изразито опозициону политику. У овим овим листовима, а нарочито у Старом ослобођењу (1875-6), које је излазило после Светозареве смрти, социјалистичке идеје еволуирају у правцу грађанског радикализма, који је дошао до пуног изражаја у чисто радикалској Самоуправи. Зато се с правом може рећи да се први период излагања српске социјалистичке и социјалистичке радикалске штампе завршава у време Светозареве смрти, почетком 1875 године.

У свим споменутим листовима тога периода главни идеолошки и политички чланци потичу из пера Светозара Марковића који је својим редакторским доприносом и сарадњом утицала свим тим листовима власити печат.

У том периоду, поред главних социјалистичких и социјалистичко радикалских Светозарских листова, било је и других, краткотрајних, провинцијских и сатиричних листова сличне оријентације: на пример Народна воља из Смедерева (1875) и сатирични листови Враголан (1871-2), Врзино коло (1872-4) и Фењер (1875).

Његови сарадници воде политичку борбу са радикалним и разграничују социјализам од радикализма. Упркос њихових недовољно прецизијених и хетерогених социјалистичких идеја, они пронагирају социјализам. Утицај руских социјалиста јаче се осећа и у Чернинским листовима. У сачуваним бројевима ових листова за 1881-3 годину, појављују се и Писарева. Једновремено у њима налазимо и извесна анархистичка схватања. У њима се јављају и чисто марксистичке идеје и утицај Године 1883 у Чернинској Борби објављен је први српски превод познатог

Социјалистичку штампу објавља тек Мита Ценић, 1881 године. У заједници са Ђ. Љочићем (власник листа) покрене, нови социјалистички лист Раденик (1881), који својим именом и идеолошким оријентацијом претставља правог наследника првих српских социјалистичких новина. У Раденику и у листу Борба који му је следео (1882-3), Ценић и

Енгелсовог рада "Развитак социјализма".

Трећи период у развоју српске социјалистичке штампе настао је окупљањем социјалиста око редакције листа За-

натлиски Савез (1892-5) и њиховом сарадњом у овом листу. Поред чланака српских социјалиста Пелагија Балугића и др. у њему су била објављена не само два чланака

Писарев, већ и рад Пелема-
ла Андрић и Социјализам.

Социјалистички центар, о-
формљен око редакције За-
падног Савеза, покренуо је
нов социјалистички лист Со-
цијал-Демократ (1895—6), ор-
ган српских социјалиста. То је
био први социјалистички лист
марксистичке оријентације ко-
ји је угледао свет у Србији.
Он је излазио око годину
дана. Са његовом појавом ути-
цај Маркса и Енгелса на срп-
ски социјалистички покрет до-
лази до изражаја. Поред више
чланака који говоре о делатно-
сти Маркса и Енгелса, или из-
лажу њихово учење, у њему
је објављен и Марков чланак
„Класинска борба“. У току ње-
гова излагања проблематика
класне борбе дошла је у први
план. На тој основи развила
се акција за стварање синдика-
та и сазрела идеја о стварању
српске социјал-демократске
партије. Редакција овог листа,
на чије је чело дошао Андра
Банковић, столарски радник,
постала је прво организационо
језгро српског социјалистичког
радничког покрета. Међу са-
радницима листа сусрећемо Ва-
су Пелагића, Јована Скерлића,
Косту Јовановића, Драгишу
Ланчевића, Милорада Попови-
ћа и друга позната социјали-
стичка имена. Да би се оцени-
ла велика улога овог социјали-
стичког радничког листа у бу-
ђењу класне свести српског
пролетаријата, треба подвући
да је он достигао 1800 прет-
платника, што је била знатна
цифра за тадашњу малу и по-
луписмену Србију. Уредништво

Социјал-Демократе покренуло
је и Радничку библиотеку као
своје издање. Ускоро после
првомајске обуставе рада 1896
године, и великих првомајских
демонстрација, изведених под
непосредним руководством Бан-
ковића, председника редакцио-
ног одбора Социјал-Демокра-
та, и овај лист био је забра-
њен. Годину дана касније, на
иницијативу Банковића, покре-
нуте су 1 априла 1897 године
Радничке новине под уредни-
штом Јована Скерлића (ствар-
ни уредник). Два месеца ка-
сније, после 23 броја, нестао
је и овај последњи социјали-
стички лист трећег периода и-
сторије српске социјалистичке
штампе. Србија је остала око
три године без социјалистич-
ких новина.

Четврти период историје срп-
ске социјалистичке штампе по-
чиње у праскозорје XX века,
у јесен 1900 године, када је по-
кренут лист Напред (1900—1).
Од тада надаље Србија није
остајала дуже времена без рад-
ничког гласила. У периоду ства-
рања класног радничког по-
крета излази Раднички лист
(1901) и Стари раднички лист
(1901), а 5 јануара 1902 год-
не обновљене су на иниција-
тиву Радована Драговића, Рад-
ничке новине. Већ у периоду
пре стварања српске социјал-
демократске странке, Радничке
новине су одиграле велику у-
логу, пошто су биле стожер
и директивни орган класног
радничког покрета који је већ
имао своја прва организациона
упоришта и даље се развијао.

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

Лесковачка габр
Лесковачка, Лесковачка,
1935, 28-30

Сергије М. Димитријевић

Лесковачка индустрија

Да би се схватило зашто се баш 'у Лесковцу развила индустрија, потребно је бацити летимичан поглед на период који је претходио њеној појави.

Налазећи се на другој по важности саобраћајној артерији Балкана (Београд — Ниш — Солун — Атина), а у исто време претстављајући раскршће миграционих струја, Лесковац је самим тим фактом постао трговачки посредник између миграционих центара (Косово, Бугарска, итд). У томе је доста важну улогу играо и земљиште погодно за гајење конопље, која је била главни извозни артикал Лесковца. Лесковац је одавно постао трговачким центром. У њему су и Дубровчани имали своју колонију. То је утицало на становништво, које се динамизирало.

Бугарска је, у XIX веку, снабдевала гајтаном цео Балкан, а средиште његове производње било је Карлово. Лесковац је извозио у Бугарску ужарију и стајао је у трговачким везама са Санџаком, Босном, Косовом и Јужном Србијом, важним пијацама за потрошњу тога гајтана. Зато је постао искључиви трговачки посредник за његову продају у поменути крајевима.

Капитали уложени у трговину стално расту. Осамдесетих година Србија уводи увозну царину на гајтан. Отежавањем увоза те робе, у чију су трговину били пласирани знатни капитали, ови постају слободни. Разумљиво је да су лесковачки трговци, видевши бугарска предузећа, дошли на мисао да сами производе гајтан. Тим решењем не само да се трговина снабдевала потребном робом, већ су се искориставали и нови извори прихода. Увозна царина претстављала је премију за домаће произвођаче, а држава је, поред ње, давала и друге повластице (Закон о повластицама индустријским предузећима од 1873 године).

Прва је фабрика отворена 1884 г. у селу Стројковцу, у једној воденици. Доцније је пренета у село Вучје, које располаже обилном воденом снагом. Стварањем ове фабрике нису потпуно подмирене потребе које су изазвале њено отва-

рање. Сви се трговци нису могли снабдети робом, а нарочито конкурентне фирме. Зато оне подјажу другу фабрику гајтана у селу Козару.

Појаву и развитак индустрије у Лесковцу не треба приписивати менталитету становништва, већ економским и социјалним приликама, као и другим објективним локалним околностима. Што се тиче менталитета лесковачких богаташа, овај потпуно одуvara од духа тих особина народа из околине. На њега се не може гледати као на неку урђену олицу, већ као на производ социјално - економских односа. Власници капитала, који непрестано теже за профитом, изграђују свој карактер зависно од тог њиховог животног циља.

Узроке даљег развоја индустрије у Лесковцу треба тражити у саобраћајном положају града и у јевтиној радној снази, којом обилује околина. Лесковац је имао ту ретку срећу, да уђе у ред неколико градова кроз које је прво прошла железница. То је утицало и на његов индустријски развој. То је прво веће индустријско место на страни Солуна, одакле пристижу многе сировине из прекоокеанских земаља (вуна и лан из Аустралије, гума из Јужне Америке, памук преко Енглеске и т. д.). Важност тога је велика, јер знамо да је транспорт изрђевина увек јевтинији од превозних трошкова сировина.

Лесковачка околина, која је густо насељена и која броји 250.000 становника, поред тога што је велика пијача за продају изрђевина, извор је јевтине радне снаге. У Лесковцу су наднице од увек биле ниске. Пример којим то илуструје јесте отварање одељења за премотавање пређе у једном овдашњем селу од стране великог текстилног предузећа из Северне Србије. Транспортни трошкови од фабрике до тога села и навраг, као и изгубљено време при том, исплаћују се, јер су наднице врло ниске.

Трговачки капитали, претворени у индустријске, расли су још брже. Ако бацимо поглед на садашње индустријалце, видећемо да је већина од њих имала пре извесног времена положај мање важнога ортака у другоме предузећу или у истоме из кога су други ортаци испали. Ти су се капитали увећали и на рачун заната који нису могли да издрже конкуренцију капиталистичких предузећа. Раније је у Лесковцу било 2—3000 салера (вжара), у 1929 години има их 150—200. Појава нових индустријалца проузрокована је и вишковима капитала који се већ нагомилало у рукама извесних трговаца. Примери који указују на могућност велике добити омет су доступни Лесковчанима. Раније су се они учили од Бугара, сада се уче један од другог. А уз то је

пијаца оскудевала у многим артиклима, те је њихова тражиња била велика. Држава је била највећи купац.

Лесковачки капитали сада су већ примили форме финансиског капитала, који процири на север, где се подижу текстилна предузећа, и на југ, где се пласирају електричне централе и млинове.

Којим ће се правцем кретати развој лесковачке индустрије у будућности? То је питање на које се може дати одговор једино с обзиром на предстојећу планску привреду. Данас се индустрија појављује хаотично. Она се јавља у местима где има пара, т. ј. где станују богаташи, куда пролазе путеви и где има јефтине радне снаге. У планској привреди, за коју су се изјасниле многе политичке партије, јер су виделе колосалне резултате њене примене, ти услови неће имати одлучујућу улогу. Пuteви ће се градити с обзиром на сировинска лежишта, цене радне снаге неће бити различите, а капитали се неће прикупљати у једном месту. Зато ће се првенствено индустријализирати крајеви богати сировинама а без индустрије. Сировински услови лесковачке околине допуштају развој индустрије кудеље, конзервираног поврћа, паприке, зејтина, црепа. Веће размере могу достићи само прве две, зато што је Лесковачко Поље, услед бројних речица, створено за културу конопље (ма да је данас јако смањена) и што је погодно за гајење поврћа.

У ПОСЕТИ Др СЕРГИЈУ ДИМИТРИЈЕВИЋУ

ПРИПРЕМА СЕ ИСТОРИЈА радничког покрета Лесковца

У радној соби др Сергија Димитријевића, научног сарадника Историјског института Српске академије наука и уметности и познатог истраживача прошлости Лесковца, запажамо једну обимну, недавно објављену књигу на чијим корицама стоји: „Преглед историје СКЈ“. Један од њених аутора је и др Димитријевић, који се у последње време интензивно бави проучавањем радничког покрета. Он је аутор прве главе „Прегледа“: „Стварање и развитак КПЈ у легалном периоду њеног постојања (1919 — август 1921)“.

○ То је повод за разговор о досадашњем раду др Димитријевића и његовом прилогу у овој значајној публикацији.

○ — Најпре сам припремио и објавио у посебном издању студију

хивска грађа и партијска штампа која садржи обиман материјал. Та претходна проучавања послужила су ми као основ за писање прве верзије од око 800 страна. У другој редакцији рад се свео на 200, у трећој на 130 страна, а коначну редакцију за књигу извршили су уредници едиције.

— Даљи планови? Они су увек широки и разнолики. Тренутно радим на припремању шире верзије првог поглавља „Прегледа“ коју намеравам да издам као посебну књигу. У књизи ћу детаљно обрадити многа питања која су у објављеном поглављу тек назначена.

Узгред, у разговору, др Димитријевић је рекао да је на писању „Прегледа“, осим њега, радио још један Лесковчанин: др Драгослав Јанковић.

У даљем току разговора др Димитријевић је говорио о свом раду на проучавању радничког покрета Лесковца.

Тешко је рећи када сам се овим питањима почео бавити. У неку руку — овај интерес постоји у току целог мог живота. На пример, на фотографији са првомајске прославе из 1920. године, која је објављена у „Споменици“ може се видети како стојим крај оца и осталих учесника у прослави. Још као дете, 1919. и 1921. године, обилазио сам оца који је био у затвору, осуђен због комунистичких идеја. Читао сам лист деце организованих радника комуниста а од 1921. године, за све време гимназијског школовања, пратио сам лист „Организовани радник“ и другу радничку штампу. У осмом разреду гимназије полиција је покушала да избаци из школе Драшка Динића и мене због комунистичке пропаганде, због систематских разговора које смо о СССР-у водили. Али, избацивању из школе супротставио се директор гимназије Владимир Росић.

Воеома рано је др Сергије Димитријевић почео да се бави и научном обрадом радничког покрета. Његов први рад из те области?

— То је био мој семинарски рад о штрајковима, рађен на другој години студија. Касније, почетком 1935. године, завршио сам обимнији рад „Искуства партијског рада у Србији и Македонији“ и предао га познатом књижевнику Прехићу Воранцу.

Др Димитријевић је већ објавио дужи рад о развоју радничког покрета Лесковца до 1914. године. Било је интересантно чути да ли он намерава да тај посао настави и у којој је мери, радећи на проучавању радничког покрета Југославије, могао потпуније да одреди и сагледа место и значај радничког покрета Лесковца.

— Прегледајући многе архивске документе и осталу грађу, ја сам посебну пажњу покљонио подацима који се односе на историју раднич-

ког покрета у Лесковцу од 1914. до 1941. године јер припремам рад који ће детаљно обрадити овај период. Разуме се, сада сам у прилици да грађу која се односи на историју радничког покрета у Лесковцу сагледам у ширим оквирима и да је осветлим у складу са општим условима развоја радничког покрета у Србији и целој земљи. Осим тога, рад на књизи о привредном развоју Југославије између два рата умногоме ће допринети бољем сагледању друштвених и економских околности у којима се развијао Лесковац. У тим оквирима сам и прилазио грађи која се непосредно или посредно односи на Лесковац.

— Период од 1914. до 1941. године није до сада био целовитије обрађен, мада је било радова који су третирали поједине догађаје и личности из овог времена. Нарочито је слабо обрађена историја Партије од 1929. до 1935. године. Поједини аутори чак су и негирали сваку активност, па и постојање Партије, изјашњавајући се, тако, о питању које нису познавали. Партија је, међутим, у то време не само постојала већ и активно радила на нашем лесковачком подручју.

Никола Цветковић

Др Сергије Димитријевић

„Привредни развитак Југославије од 1918. до 1941. године“. Материјал који сам сакупио за писање ове студије послужило ми је за стварање првог поглавља „Прегледа“.

— Међутим, и поред тога, рад на писању прилога за „Преглед“ захтевао је да се проучи огромна ар-

Лечење кризе

— Криза и јавни радови —

Криза је из дана у дан све јача. Зато са многих страна падају предлози о начину њеног уклањања. Попут Цајлајса, објављују „друштвени лекари“ да је спас нађен и успех методе загарантован. Али разочарења брзо долазе. И тек када се то деси, шарлатани бивају откривени. Да не би свега тога било, да се не би узалуд заваравали, и да би нашли најбољи излаз из кризе, једини који нам друштвени развитак намеће, критиковаћемо те разне лекове. Пре него што их на својој кожи опробамо, испитаћемо њихову вредност.

Заблуде се шире

Погрешна национал-социјалистичка учења доживела су у пракси потпуни крах. Али то није сметало да и до нас стигну њихове идеје. Једна је од њих та, да се криза може изићи јавним радовима. На збору занатлија који је одржан у Лесковцу, један од говорника заступао ју је. Зато ћемо се на њој и задржати овога пута.

Говорећи о овоме питању, остављамо на страну запуштеност и неуређеност Лесковца. Не поричемо потребу за што скоријем решењем комуналних проблема нашега места. Шта више, ми је подвлачимо. Али питање лечења кризе разматрамо независно од те потребе. Ми испитујемо једино то, да ли се она може на овај начин уклонити и њено дејство парализати.

У место помоћи — нове дажбине

Сви јавни радови захтевају много новаца. Лесковачка општина може доћи до потребног капитала једино разрезавањем великих намета. Зајмови која би она могла да закључи не претстављају нешто

ново, јер се из истога извора отплаћују. Данас су пак пореска оптерећења претешка. Она непрестано расту. На поменутом збору речено је, да се само пореска основица на течевину повећала од 50 до 500%. Зар се под оваквим приликама могу увести нове дажбине? Без сумње не. Уз то пореска политика Лесковачке општине погађа најјаче сиромашне народне слојеве. То се нарочито испољило увођењем трошарине. Највероватније би било да би и нова оптерећења одговарала тој политици. Претпоставимо да се деси чудо и то не буде тако. Па ипак би сав порески терет сносили привредно слабији. Богати увек успевају да пребеце порезе на друге. Једни то постижу повећањем цена, па га преносе на потрошача, други смањују наднице те га сносе радници, и т. д. Широки народни слојеви не могу га пребацити на туђа леђа, већ га сами морају плаћати. Из свега горњег излази да би сретства за јавне радове, т.ј. лечење кризе давали они који су у данашњим тешким приликама најјаче њоме погођени. У колико би јавни радови повећали куповну моћ на једној страни, у толико би је ослабили на другој. То би се исто десило и када би те радове изводила бановина или држава.

У Немачкој и још неким земљама, јавни су радови уведени из других разлога. Незнатна помоћ коју је држава испла-

ћивала незапосленима пре њиховог увођења, даје се сада у виду наднице. Тиме се незапослени ућуткују.

Јавни радови нису спас

Поред наведенога јавни радови као средство за лечење кризе имају и других недостатака. Услед техничког напрет-

ка, који ти радови претстављају, извесна лица која су пре њих била запослена постају излишна. Тиме се стварају нови кадрови незапослених.

Данашња је криза последица привредног система. Она се појављује као нужан резултат друштвеног развитка. Њени се узроци јавним радовима не само не уклањају, већ и увећавају. А то изазива током времена нова смањења куповне моћи широких народних слојева и повећање броја незапослених.

Es.

Nedeljne novine II 62 37
16 IX 1939

ГДЕ ЛЕЖЕ УЗРОЦИ ДАНАШЊЕ КРИЗЕ

Капиталистички привредни систем савремено је већ у времену постанка клицу пропаст. Друштвена неједнакост, која се налази у његовој основи и из које се развијају супротности економско — социалног карактера, доводи до ње. Постојање новог привредног система најбољи је доказ распадања старог. Стари је систем одиграо своју историјску улогу. На једној су се страни нагомилали капитали, на другој се нагомилао бед. Зато данашња криза није само привредна криза, каквих је било у XIX и XX столећу, већ је и криза самог система. Осиромашење маса довело је до небразмере између ограничене потрошне моћи народа и производне моћи довиновских размера увећаног монополистичког капитала.

Несразмера између тржишне понуде и тражње, у којој неки виде узрок садашње кризе, условљена је осиромашењем народа. Зато се узрок кризе налази не у тржишту, већ у самом систему.

Други траже узроке у аграрној кризи. Ова се не може посматрати изван оквира система, јер је условљена тим системом, т.ј. може постојати само у данашњем систему. Зашто је аграрна криза постала хронична, видећемо доцније.

Трећа група налази узрок у хиперпродукцији робе, а у данашњем друштву ње нема. Народ би могао потрошити и много веће залихе него што су ове садашње. Данас не постоји немогућност потрошње, већ постоји немогућност набавке.

Две врсте криза

Раније кризе биле су периодичне. Оне су се јављале у току развитка капитализма, услед тога што се продаја и куповина не поклапају по времену и опсегу, што изазива пореме-

ћај кредита. Такве кризе јављају се све чешће услед сталног појачавања кризе самог система. Као што се болесном и умирућем човеку пулс стално убрзава, тако се сада периодичне кризе све чешће појављују услед преживелости привредног система. Растојање између две кризе, које је раније износило око 11 година (1825, 1836, 1847, 1857 г.), смањило се на 3 године (1921, 1924-6, 1929 г.). Тиме су многе привредне гране, код којих процес производње дуго траје (н.пр. аграр), или су залихе велике (угаљ), запале у хроничну-периодичну кризу. Периоди кризе постају дугачки, њихов интензитет расте, а просперитет пролази готово непримећен.

Како је дошло до осиромашења маса

У данашњем се друштву вредности улажу у производњу ради добити, а не ради снабдевања потреба. До те добити доћи ће се једино онда, ако власник капитала из производње добије више вредности него што је у њу уложио. Он то може добити једино на тај начин, што ће раднику дати мању вредност него што вреди рад овога. Тако се капитали увећавају. Али скраћујући наднице радницима, капитал умањује и њихову куповну моћ и на тај начин поткопава своје властито тржиште.

Услед добијања вишка вредности предузећа где има запослених радника потискују она где се производи помоћу властите снаге. У колико је више радника запослено у толико је и конкурентна моћ предузећа већа. Положај оваквих предузећа је нарочито повољан, јер је рад једнога радника продуктивнији услед веће поделе ра-

да и могућности механизације, која отуда проистиче. Из једне немачке статистике видимо да у предузећима у којима је запослено 1—5 радника јачина машина која долази на једнога износи 0,11 НР. Та се цифра стално повећава у колико је запослено више радника у предузећу, тако да у предузећима преко 1000 радника она износи 1,18 НР. Узевши у обзир и поделу рада, продуктивност рада се јако повећава, док наднице остају исте. *Крупни капиштал расту на рачун ситних капиштала, занатлија који раде са сопственом радном снагом или уписљавају мали број радника и ситних сељака.* Батина предузећа упропастила су обућаре, машинско—столарске радионице одузимају хлеб столарима и т. д. На тај се начин народ дели на две групе. Малобројна група богатих, чија богатства стално расту и многобројна лица чије се имовно

стање све више погоршава док најзад не остану без и где нијега. Као пример првих наведећу једну текстилну фабрику која је за 10 година зарадила 60 милиона динара и текстилни концерн који има годишњи обрт од 250 милиона динара.

Осиротели народ код кога се буди свест постаје политички фактор недовољан по систем.

Беспослица, један од фактора престојећих догађаја

Повећање продуктивности људскога рада главни је покретач друштвеног развоја. Оно изазива мењање економских односа из промене којих следи преображај друштвених облика. Технички напредак који повећава продуктивност рада не само да ствара беспослицу код руинисаних малоградских

већ је изазива и у обзир самога предузећа. Успешност предузећа, рационалнија подела рада и увођење нових техничких изума мења технички састав капитала, т. ј. однос између масе средстава за производњу и количине радне снаге. Пошто је производња поједног радника увећана, број се радника смањује. Док је постојала могућност запослења на другој страни незапослени су се јављали у доба привредне депресије а уписљавали у доба новог полета. Сада више нема те могућности за запослење, јер се криза система стално појачава и број незапослених расте. Њима се прикључују незапослени, који се појављују услед умањења куповне моћи народа.

Беспослица међу радницима има далеко већи политички значај, јер постоје извесне организације радника. Они су скупљени у већим местима и имају јединство интереса пошто их не спутава ситна својина.

Значај кризе система

Промене на боље које се понекад појаве представљају периоде просперитета у развоју капитализма. Али се криза система не може уклонити и она се стално појачава. Зато се број беспослених мења али ипак расте.

Све ово не значи да је технички напредак крив за тешко стање. Крив је систем. Потребно је да повећање продуктивности рада не користи малој групи, већ читавом народу и да не изазива беспослицу, већ увећање производње робе док се све потребе не подмире а онда смањење раднога дана испод осам сати. То је излаз који постоји из садашње кризе.

Сергије Димитријевић

Агонија привреде

— Финансиски капитали све више се пласирају у некретнине —

Деба кризе, у коме се налазило, изазвало је огромне пертурбације у економском животу свих народа, па и код нас. Низови стечајева, огромни банкарски крахови, пољуљаност пређе најсигурнијих валута и читав низ финансиских скандала већег стила, који јасно показују моралне вредности водених банкарских кругова, и зазвали су неповерење код улагача, које се повећало моторијумима разних врста. Велики капитали, да би избегли ту несигурност, повлаче се из банака. Та несигурност постоји за сваки кредит. Индустрија не претставља погодан терен за њихово пласирање; она не може да увећа своју производњу, не услед хиперпродукције, већ услед тога, што народне масе нису у стању да себи прибаве артикле у којима оскудевају. Постоји велика несразмера између потреба тих маса и њихове потрошне моћи. Исти узроци коче и трговину. Животне намирнице морају се набављати. Мада је њихова потрошња сведена на минимум, оне се ипак купују, а све остало троши само група људи, који поседују новчане резерве и имају друге приходе а не живе од плата и надница. Застој трговине увећавају девизна ограничења.

Страх од кризе, неизбежне будућности

Привредни систем је у ропцу, али власници пара не гледају на то, — њих плаши криза и неизвесна будућност. Затегнута међународна ситуација још више повећава њихов страх. Зато они спасавају свој новац, пласирајући га у некретнине, које могу да издрже и берзански крах, и рат и инфлацију. Они не воде рачуна о томе што оваквим поступањем убијају привреду. Последње новчане резерве на које

је индустрија полагала наде претварају се у некретнине. Оне се разбијају на мале својте дате власницима парцела, који их троше подмирујући своје најпрече потребе, исплаћујући своје дугове зеленацима или их тезурирају (чувају код себе), јер сматрају, не познати наука инфлације, да је тако најсигурније.

Грађевинска делатност Београда и њене последице

Никада се у Београду није градило толико кућа као последњих година. Зидарски су радници у послу, али ни њихово стање није особито. Они имају посла, али су и њихове наднице ниске као и остале. Беспослени се нуде у масама и цена радне снаге пада. На новградњама у Београду има интелектуалаца и студената који мешају бетон и носе текне. У току 1932 г. подигнуто је у Београду 689 зграда, чија је пријављена вредност 285,928.444 динара, а број просторија 13,320. У току 1933 г. подигнуто је 370, чија је пријављена вредност 152,407,750 а број просторија 13,608 (подаци из „Правде“). Опадање броја подигнутих зграда у току 1933 г. не показује престанак новчаног пласмана у некретнине, јер је број зграда опао за 319, а број просторија, остао скоро исти. То значи, да је опао број зграда које се подижу за личну употребу, а повећао се број кућерина које вуку ре-

нту и у којима има десетине станова за издавање. Грађевинска делатност опала, али је повлачење већих капитала из привредног обрта и њихово пласирање у градње повећано. Стварањем великих зграда за ренту, станбено питање постаје још актуелније, јер уместо да општина подиже јевтине

станове за чиновнике и раднике, неколицина кућевласника труде се на сваки начин, да извуку што већу добит из уложенога капитала, наплаћујући скупе кирије. То ће неминовно довести до појачања сукоба између кираџија и власника кућа. Карактеристично је да највеће зграде подижу осигуравајућа предузећа, банке и индустријалци, пошто су приходи одатле велики а не постоји несигурност, која је обелжје сваког кредита, а која је данас особито велика. Ови подаци вреде за велике центре, где су приходи од кирија огромни и где имамо сталног прираштаја становништва које долази из унутрашњости.

Мали посед нестаје

У провинцији, где је привредни застој још већи а могућност издавања станова под кирију готово никаква, новац се улаже у имања. Од презадуженога сељака, оптерећенога наметима, откупљује се парцела за парцелом. Новац који се за земљу добије одлази на камате и порезе и нестаје. Сељак, који није могао ни раније да се исхрани од своје земље, јер је није довољно имао, постаје ~~продетак~~. ~~Ситан посед~~ у који се улажу толике наде, нестаје. На место њега ствара се велики посед, који у конкуренцији потискује и апсорбира остатке малог, растени на његов рачун. Сељаци који су се одлучили да никако не продаду своју земљу, бивају најзад на то нагнани нуждом. Не бирају се средства да би се набавила земља

за заокругљивање већих комплекса. Или се откупљују менице и скупљају у руке газде — новог велепоседника, или се вода наврће вадама на њиву тога сељака, те ова не може да роди, а што роди иструди од влаге. Тако се власници приморавају да продаду земљу, по много нижој цени него што им је раније нуђено. Ти нови поседи, обрађивани рукама својих бивших власника, који на њима раде за бесцење као надничари, почињу да потискују са пијаци остале понуђаче. На једном крају земље врши се аграрна реформа, парцелишу се велика имања вођанских магната и бегова, на другој крају стварају се велепоседи.

У селу Брзи један индустријалац створио је велико газдинство — пашњак са кога се лиферује држави сено. У селу Вучју један други индустријалац, који је подигао ту скоро раскошну вилу у том селу, откупио је за две године 20 парцела земље. Сељаци у порећју реке Ветернице који попреко гледају те конкуренте — велепоседнике, које они зову „Божерима“, кажу за њихов рад: „С кусало¹⁾ те закусују, а с дршку ти душу ваде“.

Из горњег се види, да ово повлачење капитала на сигурнији терен доводи до великих економско - социјалних поремећаја, који још више погоршавају положај наше привреде и изгледе за њено санирање.

Сергије Димитријевић

¹⁾ Део кашике којим се захвата чорба.

О ФАШИЗМУ (ФАШИЗАМ, НАЦИОНАЛСОЦИАЛИЗАМ)

— Са предавања г. Сергија Димитријевића, канд. права —

Садржај предавања

Почињући своје предавање, г. Димитријевић је, између осталог, рекао:

— Данас ћу покушати да вам изнесем шта је фашизам и његове одлике. Говорећи о фашизму, унапред скрећем пажњу, да под тим појмом обухватам и национал — социализам јер су то готово истоветни појмови. У чему је разлика између фашизма и хитлеризма, видећемо доцније. Исто тако напомињем да, додирујући прилике које су условиле развој фашизма, мислим само и једино на земље чисто фашистичке управе.

„Шта је фашизам? Шта га је изазвало? Да ли је морало да дође до њега? То су питања која себи постављају сва лица, заинтересована судбином Италије, Немачке и Аустрије. Да би смо дали одговор на ова питања, као и да бисмо разумели садашње тешко економско стање, у коме се налазе земље капиталистичког привредног система, морамо се дотаћи извесних закона који управљају друштвеним развојем. Разумевање данашњег доба, доба структуралне кризе и незапослености, неопходан је услов за разумевање појаве фашизма, јер је он изазван социјално — економским односима тога доба.

„Капиталистички привредни систем, чија је судбина одређена, бори се за живот. За њега не постоје безизлазне ситуације, безизлазан је он сам. Свака супротност у њему претставља проблем од кога зависи његово даље постојање. Питање незапослености па и сама криза може се решити ратом, али се ти проблеми јављају доцније у много јачој мери и погоршавају ситуацију. Фашизам је један такав излаз,

којим се за извесно време отклањају опасности по систем“.

У својим даљим излагањима, г. Димитријевић укратко говори о економски најјачој класи, која је, задобивши савезнике у народу, водила борбу противу феудалаца и истакла девице: „Тражимо слободу личности. Тражимо политичку једнакост“. „Слобода личности је тражена, да би се радна снага могла куповати по потреби. Политичка једнакост, да би се маскирала економско-социјална неједнакост“, вели предавач.

Прелази брзо преко развоја капиталистичког система, који је створио анархију у привреди. Осврће се на парламентарни и демократски систем, који је одиграо своју улогу. Место њега дошао је фашизам као метод непосредне диктатуре владајуће групе. Помиње корпоративни систем у Италији као политички фактор, у коме народ има привидно учешће. Прелази на Немачку и набраја теорије о преимућствима народности германске расе и њеној историској улози. „Све то ласка сујети немачких малограђана. Хитлеровци се позивају на расу, на порекло, и зато један од чувених теоретичара марксизма назива њихово схватање зоолошким материјализмом“.

— Да ли има разлике између италијанског фашизма и немачког националсоцијализма, пита се даље предавач. Стварне разлике нема. Разлика која постоји јесте разлика у пароллама помоћу којих се постиже циљ. Дакле, чисто демагошка разлика. Једни су антисемити и расисти, други нису. Из имена националсоцијализам не треба мислити да је њихов покрет нешто напредно: код њих нема ни трунке социјализма. Иначе, оба се у спољ-

ној политици одликују шовинизмом, рационалним империализмом и ратним припремама, а главни су елементи унутрашње политике угњетавање народа и терористичка управа. Дакле, ствари сасвим супротне интернационализму, пацифизму и одбрани интереса народа.

Затим говори о програму Хитлеровог покрета, о врбовању присталица, познатим националсоцијалистичким парадама, унутрашњим размирицама, методима борбе за одржање на власти, њиховој „мирној револуцији“, Геринговим платама и обећањима народним масама. Поред идеолошке и политичке стране хитлеризма, г. Димитријевић је обрадио и економску страну њиховог програма (Ратне припреме, предузимање јавних радова у војне сврхе, империјалистички сукоби, борба за аутархију и др.). „Фашизам није решио и не може решити ни једно економско и социјално питање у интересу народа. Фашизам са својим парадама и значкама забавља народ, али је тај занос краткотрајан, јер се народ мора борити за свој живот и опстанак“.

Дотичући се социјалне демократије, наглашава да се она у Немачкој предала без отпора, док је у Аустрији, насупрот вођству, радништво дало херојски отпор. „Данас се много говори о краху социјалне демократије. То није тачно. Она је одиграла своју историјску улогу“.

На крају свог предавања, г. Димитријевић говори о данашњем стању Немачке под Хитлеровим режимом служећи се цифрама. Повлачи паралелу између немачких војних буџета за последњих неколико година и садашњег, који износи 1,622.073,670 марака и истиче велико осиромашење народа и велики број незапослених.

Своје опсежно предавање, г. Димитријевић је завршио речима Андерсена о културној борби за ослобођење народа од економске, шовинистичке, колонијалне и расне тираније.

ЗАДРУГЕ ЛЕСКОВАЧКОГ ОКРУГА

Од ослобођења наомамо задругарство се знатно развило у нашем округу. Нови државни поредак и друштвене промене различито су деловали на развој појединих врста задруга. Ако прикажемо тај развој у главним потезима, можемо рећи: 1. да су засада прилике условиле стварање за наш крај нових задруга, радничко-произвођачких, и 2. да су се набављачко-потрошачке задруге бројно увећале и обухватиле градско становништво. На сваки начин потребно је засебно говорити о свакој појединој врсти.

Сеоске набављачко-потрошачке задруге

Сеоске набављачко - потрошачке задруге биле су најраспрострањенији задружни облик у Србији пре рата. Садашња планска расподела робе, условљена не само оскудицом изазваном пустошењем и пљачкањем окупатора, већ и рађањем социјалистичке, државне привреде, изазвала је пораст како броја задруга, тако и броја њихових чланова. Поједине од њих добиле су велике размере. Стубљанска (у Пустој Реци) обухвата 255 домаћинстава са 1.700 чланова, у Јабланици медвеђска има 414 домаћинстава, лебанска 388, бучуметска 325, реткоцерска 338, равнобањска 311, сијаринска 353, туларска 304 и т.д. У Пусторечком срезу овакве задруге обухватају у свему 4.994 домаћинстава са 33.517 чланова, а у Јабланици 6.892 домаћинстава. Узмемо ли у обзир, да је пописом од 20 јула 1945 г. утврђено да Пуста Река има 40.335 становника, а Јабланица 7.642 домаћинства, из овога се види да је у потрошачким задругама преко $\frac{4}{5}$ становништва ових срезова. У Пусторечком и Лесковачком срезу нема ни једног месног народног одбора а да на његовој територији нема потрошачке задруге. Пораст задруга у нашем крају изражава чињеница, да је у Лесковачком срезу њихов број повећан од 31 на 71. Велики је недостатак ове врсте задруга, с обзиром на потребе данашњег друштвено-привредног уређења, у томе што још нису организоване задружну продају земљорадничких производа, већ се једино

интересују набавком робе за потрошњу својих чланова. Повезивање земљорадничких задруга са радничко-потрошачким у циљу снабдевања последњих пољопривредним производима, не само да је погодан пут противу спекулације и црне берзе, већ је несумњиво корисна ствар по земљорадника, пошто тиме уштеђује време употребљено на непотребне и честе одласке у град. У случају да једна сеоска задруга почне прикупљати и продавати земљорадничке продукте, ствара се могућност да њени чланови купују робу плаћајући је својим производима. О томе би сви задругари требало да поведу рачуна, пошто

су количине расположиве робе у сталном порасту.

Међу задругама ове врсте има доста непријављених код Округног народног суда. Тиме се наноси велика штета државној каси, и отежава контрола над њиховим радом.

	укупан бр. задруга	задруге за које	
		има	нема
		података код Округног суда	
Пусторечки срез	46	12	34
Јабланички срез	38	31	7
Лесковачки срез	71	27	44
Власотин. срез	49	23	26
Лесковачки округ	204	93	111

У број задруга, за које нема података у Округном народном суду, улазе две различите категорије:

1) Задруге које су пријављиване пре рата и за које не постоје подаци у суду, јер је судска архива уништена. Треба предузети мере да се успостави задружни регистар на основу потврда о пријави које овакве задруге поседују.

2) Дивље задруге, које нису досада поднеле суду доказе да су свој рад саобразиле прописима, и потребне документе, те нису од овога одобрене. То је случај, на пример, са задругама у Доњем Јајну, Накривњу, Косанчићу, Црнатову и т.д.

Радничко - намештеничке потрошачке задруге

Радничке потрошачке задруге нису новина за Лесковац. Пре 20 год. постојала је оваква задруга у граду, али је пропала, пошто услови за њено постојање нису били повољни под противнародним режимима. Данас су то најкрупније задружне јединице у земљи. Радничко - намештеничка потрошачка задруга, која је настала стапањем двеју задруга, радничке и службеничке, обухватила је преко половине градскога становништва. Четири задруге ове врсте групишу око 17.000 чланова, и то:

	дома- ћинстава	чланова
лесковачка задруга	3.033	око 11.000
власотиначка "	407	?
грделичка "	517	2.122
жељ. задр. са седиштем на лесковачкој станици	798	2.564

Радничко - произвођачке задруге

Ова врста задруга окупила је за кратко време велики број занатских радника. Брзи пораст њиховог чланства указује на ватрену жељу ове врсте радника да се што пре отргну од економског јарма приватних послодаваца и постану, попут највећег

дела лесковачког индустриског радништва, свој сопствени господар. То се нарочито види код кројачких и обућарских радника. Лесковачка кројачка задруга, коју су основали 11 радника у месецу септембру, већ броји 68 чланова, а обућарска, која је почела са 10 радника, достигла је 38. За улазак у сваку од њих поднесен је већи број молби, и једино их тешкоће материјалне природе, просторије и финансиска сретства спречавају да за кратко време удвоструче и ове цифре. Досада је у Лесковцу основано 6 оваквих задруга.

	број чланова
1. кројачка	68
2. капациска	16
3. ужарско-плетарска	55
4. обућарска	38
5. лимарско-кубециска	10
6. опанчарска	11

Прве две су се већ спојиле. Ужарско-плетарска задруга повећаће се за око 60 чланова, који су досада били у мешовитој земљорадничко - занатској конопљарској задрузи, која је у реорганизацији.

Преговори за претварање свих градских задруга ове врсте у државне радионице у току су. Задруге су се углавном већ изјасниле за ово решење, које ће бити од велике користи како за досадашње задругаре, тако и за нашу друштвену заједницу. Ове задруге, које су груписале сиромашне другове, стално су кубуриле са финансиским тешкоћама приликом набавке материјала, упркос помоћи коју су им народне власти пружале. Претварајући се у државне радионице, оне ће не само да добију сав потребан материјал, већ ће истовремено њени чланови да стекну сигуран положај, независан од сезоне и конкуренције. Тиме ће се једновремено створити могућност за упослење нових радника и претварање свих радионица у полуфабрике, које ће примењивати све више разне машине. На овај начин народ ће добити јефтине и солидне занатске производе, а градска ће привреда да се развија.

Радничко - произвођачке задруге постоје и у Власотинцу, и то: кројачка са 12 чланова, терзиска са 20 и новооснована пекарска.

Остале врсте задруга

У Лебану и Власотинцу постоје среске земљорадничко - набављачке задруге, које групишу сеоске задруге ове врсте у једну целину.

Поред радничких и земљорадничких набављачко - потрошачких задруга, створене су и занатлиске. Опште занатлиске набављачке задруге постоје у Лесковцу са 253 члана и Власотинцу са 89. У граду је створена и лимарско-кубециска-казанциска набављачка задруга са 34 члана.

Две занатлиске произвођачке задруге у Лесковцу, папуциска и сарачка, немају неку нарочиту активност.

Новоотворена млекарско-сточарска произвођачко-прерађивачка задруга већ броји 203 члана који имају 2.100 оваца и 360 крава. Она се успешно развија, и већ је побољшала градско снабдевање млеком.

Земљорадничка набављачка задруга у Вучју створила је шумско-произвођачку секцију, која израђује дрвенарију. Она је већ набавила једну машину.

У Власотинцу постоје три произвођачке земљорадничке винарско-виноградарске задруге, прва власотиначка са 189 чланова, среска „Власина“ са 207 чланова и среска „Пољопривредна подружница“ са 606 чланова. Последње две имају изразит народни карактер, и групишу ситне произвођаче, док их прва искључује.

У округу су створене и две задруге за електрификацију, у Бојнику и Печењевцу.

229 задруга у округу несумљиво претстављају моћну пољопривредну организацију, која ће да одигра важну улогу у даљем развоју наше друштвене заједнице.

Сергије Димитријевић

Наша кс III, бр 9, 2 III 1946

Потресни докуменат о једном немачком логору

Бухенвалд — ЛОГОР УСПЕШНЕ БОРБЕ ИНТЕРНИРАЦА

Снага организованих интернираца

Много је било крвавих логора у Хитлеровој Немачкој. Концентрациони логор Бухенвалд са својих 51 000 жртва у поређењу са Аушвицом и Мајданеком, малено је предузеће за уништавање људи. Оно је малено ако узмемо у обзир циновски обим фашистичких злочина, али по грозотама које су се одиграле у њему оно је ужасно. Ту су се ушприцавале здравим људима клице тифуса, жуте грознице и других болести. Ту су се жива људска тела секцирала и обливала растопљеним фосфором под изговором научних истраживања. Ту су се живи људи закопавали, бацали у пећ и убијали мотком и ашавом. Ту је једног јединог дана, у марту 1945 године, број званичних смртних случајева изнео 1.602. Број спаљених Југословена у крематоријуму достигао је 635.

Предузеће је било малено, али је његов значај велики, јер су кроз Бухенвалд, као и кроз Дахау, првенствено пролазили политички кривци. Прави борци свугде су остали борцима. Док су фашисти уништавали хиљаде живота, антифашисти су радили на њиховом спасавању. Организованост политичких интернираца у Бухенвалду, њихов високи морал и правилна политичка акција, њихов рад за побољшање логорских прилика, њихови у многим случајевима успешни напори за спасавање људи и њихова међусобна солидарност ушли су у историју. Немачка комунистичка партија истиче рад у Бухенвалду као пример. У француском парламенту, издајничко-сарађивачком духу Вишија супротстављао се борбени дух Бухенвалда.

Бухенвалд се сам ослободио

Када је америчка војска стигла до логора била је изненађена: Бухенвалд се сам ослободио. У Каселу су нашли на 12.000 побијених интер-

нираца, код Готе на логорску болницу на 2.000 мртвих болесника. Свуда су савезничке армије налазиле на брда лешева, на гомиле беспомоћних живих костура. У Бухенвалду су их дочекали војни одреди интернираца, наоружани аутоматима и панцер-фаустима и стотине заробљених СС-оваца. Тенкови су продужили даље, а америчка команда је одала признање интернирцима констатацијом »да је логор учествујући у војној акцији, и остварујући оперативне задатке, убрзао операције на томе сектору«.

Тај јединствени случај концентрационог логора у Бухенвалду, који се сам ослободио, био је могућ само у логору где је организација интернираца била чврста и где је борбени дух владао. Америчка команда је начинила специјалну анкету да би утврдила како је било могуће одржати високи морал код људи који су толико пропатили, како је било могуће тако чврсто организовати ослабеле људе, који су радили напорно, а које су стражари убијали без икакве одговорности за најмањи преступ; како је логор, у коме је било у моменту ослобођења 21.000 интернираца, могао да поведе оружану борбу против 3.000 до зуба наоружаних СС-оваца. Одговор је усгвари прост. Радило се о борбеној антифашистичкој средини политичких

затвореника, муке су очеличиле људе, а комунистичке партије многих земаља, које су имале у логору испробане кадрове за делатност у илегалним условима, омогућиле су рад и организацију. У Бухенвалду снага бораца остала је несломљена. Чланови централних комитета француске, белгиске, италијанске и холандске Комунистичке партије, и виши официри Црвене армије, били су стубови илегалног логорског руководства. Зато је у једном од најпо-

знатијих концентрационих логора и могла да постоји војна организација интернираца. Зато се и добило оружје. Комад по комад радници из војних предузећа достављали су деловне пушаке по цену свога живота, пролазећи кроз строге претресе на завршетку рада. У зградама где су се вршили огледи са заразним болестима, где су хиљаде умирале под шприцевима СС-овских целата, лежало је оружје слободу, оружје са којим су интернирци извојевали своје животе, оружје које је спречило да цео логор буде поубијан, како је гласила наредба.

Илегална војна организација

У време када је логорско руководство дало наређење за напад, у рукама интернираних налазило се 91 карабин, један митраљез, 16 ручних граната, 20 револвера, 150 комада хладног оружја и 200 запаљивих флаша логорског модела. После кратке борбе са деморалисаним СС-овцима догађа највећим делом голоруки одреди заробили су 1.500 пушака, 22 митраљеза и 180 фаустпанцера. Један наш друг, Црногорац, примио је пушкомитраљез лично из руку америчког официра који је командовао групом тенкова са којима се југословенски одред први спојио у борби. Чишћење целе околне од непријатеља извршили су сами интернирци.

У војној организацији која је пре акције обухватала искључиво кадровски елемент пропорционално су највеће учешће имали југословенски партизани и руски ратни заробљеници. Наши су имали 16 кадровских група на 600 интернираца, док су, на пример Пољаци, имали само девет на десет пута већи број људи.

СС је био немоћан пред организованим интернирцима

Поставши непходни својим организаторским способностима, наши су другови избацили многе криминалце са водећих места у администрацији логора. Ти су положаји били искористени за помагање осталим интернирцима. Болница коју су СС-овци стварно препустили нашим друговима, пружила је знатне могућности за помоћ. Велики је број људи скинут са транспорта смрти под изговором болести. Други су узели и мена умрлих лица, која су за живота била мање изложени опасности убиства. Неки другови платили су

главну ту своју делатност, али су зато хиљаде живота били спасени. Спонтано и плански организовањем саботажом у војним предузећима постигнути су видни резултати. Просечно створене радне норме у Бухенвалду износиле су само 25%

производности цивилних радника.

Никакве мере нису успевале да нас ограде од света. Тајна радио станица примала је савезничке новости, а три дана пре ослобођења војно руководство логора послало је извештај о положају армије генерала Патона.

Немоћност СС-оваца пред организованим интернирцима јасно се показала последњих дана пре ослобођења. Евакуација логора је била систематски онемогућавана. Једном је командант логора наредио четрдесет шесторици водећих другова да му се јаве у намери да их ликвидира. Логорска организација то није допустила. Другови су били сакривени, а цео логор није изашао на прозивку. Команда логора је брзине прешла преко такве у историји концентрационих логора незапамћене побуне. Војна појачања су одмах била доведена, али СС-овци се нису усудили да нападну на логор, јер су предосећали оружани отпор и очајничку борбу на живот и смрт. Преговори и обећања о евакуацији које је водио командант логора, његово одуговлачење и олашљавање првенствено пролазних група је диспулсантског става логорске команде и победе коју су организовани интернирци однели над деморалисаним СС-овцима.

Спасавање Југословена

У другим логорима положај је био страхан, јер су људи били без подршке. Криминални елементи на водећим местима логора, уживајући потпору СС-а радили су шта су хтели — одузимали хлеб и убијали. У једном транспорту који је дошао у Бухенвалд из другог логора напли су 80 задављених интернираца. Њихове колеге-криминалци су их убили да би узели хлеб. Интернирци су имали у Бухенвалду и помоћ и подршку другова. У оквиру предузећа за убијање постојало је предузеће за спасавање. Малобројни Југословени служили су као пример дисциплинованости, организације и међупомоћи. Од 607 ослобођених 537 су били у економској заједници. Једино су бивши СС-овци и криминалци били ван ње. Заједница је била наша

најшира народно-ослободилачка организација. Ниједан поштени Југословен није био без заштите. Болесници су добијали специалне додатке у храни. Тридесет Југословена су радили у кујни. Слабији су били за послени на лакшим командама. Неке од њих: оптика, вешерај и др. управљавао је велики број наших земљака. Политички и просветни рад се исто тако успешно вршио међу Југословенима. Постојала је 41 илегална просветна група, у којима су се претресале и вести тајне радио станице. Југословенски партизани и антифашисти бачени су у бодљикаве жице; у оковима су продужили борбу. Они су остали до краја у редовима народно-ослободилачког покрета. Они су доказали да се борба може успешно водити и у најтежим условима. Зато се данас враћају у земљу достојни народних тековина са чврстом одлуком да изврше аманет побијених другова: да се боре за потпуно уништење остатака фашизма.

Сергије Димитријевић

Напомена III, бр 1,5 I 1946

Проблем Високих цена

Читав низ проблема погрешно је постављен у јавном животу. Један од њих је питање цена. Данас немамо нигде чисто кућне привреде. Свака се породица мора снабдевати са тржишта. Неко купује мање а неко више, али од тржишних цена зависи, колико робе може да прибави једна породица, колика је њена куповна моћ. Ми ћемо се у главном задржати на ценама животних намирница. Набавити њих, значи снабдети се животом. Хлеб је на првом месту. Он је главна храна сиротиње, па ипак у Лесковцу, где има толико сиротиње, он је релативно скуп. Држава мора да заштити сиротињу. Она ће је заштитити снижавајући и нормирајући цене намирница.

Демагогија

Политичари обећавају сељацима, чији су производи у главном у питању, високу цену. Једно такво решење имало би кобних последица по читаве групе. Почнимо са самим сељацима. Велики њихов број није у стању да се исхрани својим производима. Они су приморани, да купују у пролеће храну. Што је најжалосније, купују често оно исто жито, које су у јесен продали ради приснећа дугова и наплате пореза. Житарски трговци зарађују милионе. У доба жетве, када је понуда велика из горе наведених узрока, прикупљају у магацинима велике штокове жита. У пролеће продају га по трострукој, а често и већој цени. Ти сиромашни сељаци подизањем цена били би најтеже погођени. То су они сељаци, који се баве допунским занимањима (дрводељством и довожењем дрва у град — из Вучја) или одлазе на печалбу услед несташице земље (Црна Трава) или најзад иду у надицу. Највише би осетили пасивни крајеви: Херцеговина,

Црна Гора и др. и сељаци који се баве култивисањем индустријских биљака: дувана, конопље, винове лозе и т. д., јер купују готово сву храну.

Ко се користи?

Мали је број земљорадника, који продају жетву. Неки се могу исхранити својим житом, али га за продају немају. Социјално — политичке мере, које би имале за циљ повећање цена хране, као што је био житни монопол, користиле би једино велепоседницима из Војводине и сеоским газдама, који имају вагонске количине жита на продају а штетиле би сиромашног сељака. Сеоске газде и сеоски сиромаси немају исте интересе. Њих имају сиромашни и радни слојеви села и града.

Вапај за животом.

Последице високих цена хране ипак би највише осетио град. У њему би исто били погођени најсиромашнији: радници, занатлије и чиновници, који живе од плата и надница, а да не говоримо о масама беспослених. Богатије градско становништво, то би најмање осетило. Потрошња намирница код две породице, богате и сиромашне, никада неће показати толику разлику, колико показују суме потрошене на намештај, одело и забаву. Хлеб се шта више троши код сиротиње у већој количини. Један од закона економије, закон Ернста Енгела (1821 — 1896 г.) гласи:

„У колико је приход породице мањи, у толико је већи део намењен куповини намирница“.

То значи да се повећање цена намирница осећа у толико јаче у колико је породица сиромашнија. Предграђа лесковачка пуна су беде. У њима, у пркос нехигијенских прилика, туберкулозе и других болести, има породица са највише деце

— породица се најмање прихода. Зар би било човечно отежати набавку хране најсиромашнијим слојевима? Зар да се ради профита они осуде на најстрашнију смрт — смрт од глади. У свету се уништавају

намирнице у истом циљу, у циљу одржавања високих цена. Хлеб је недостижан идеал за милионе незапослених и гладних. Масе појудно гледају, њихова лица боји пламен — то се намирнице спаљују. Капиталисти задовољно трљају руке. Високе цене значе велики профит. Они не мисле, они не воде рачуна, какве последице могу из тога да изађу.

У чему је проблем?

Није важно колике су цене, дали се оне израчунавају у динарима или у хиљадама; важан је однос између њих и прихода појединаца. Шта сељак може да добије за свој производ? Колико чиновник може да купи за своју плату? Како радник може да живи од своје наднице? Повећање цена намирница, све онде док има беспослених и док су плате и наднице ниске, друштвени је злочин. Политичари садашњице који желе добра народу нека раде на снижењу цена намирница и индустријских артикала намењених широкој потрошњи (петролеуму, електричној струји, шећеру, соли, и т. д.), на поправљању чиновничких плата и радничких надница, на смањењу пореза. То је максимална услуга коју они могу да учине народу.

Сергије Димитријевић

Меловина котина II бр. 9, 4 III 1934

Култура конопље у Лесковачкој кошљини и џланска сејва

Конопља је један од типичних производа лесковачке котлине. Још 1884 г. Милићевић спомиње да је производња достигала 25.000 метарских центи. Пред светски рат Врање и Лесковац, са деловима нишког и топличког краја, производили су 50.000 м.ц. кудеље, и израђивали око 20.000 м. ц. ужарије. 1940 г. Лесковачки је округ произвео, по извештају трговачког удружења, 20.000 м.ц. Ова локална сировина условила је отварање фабрике канапа и ужарије, јединог предузећа ове врсте у Србији.

Трговина кудељом и ужаријом одиграла је велику улогу у формирању лесковачких капитала и стварању локалне индустрије. Али конопља није само историјска култура лесковачког краја. Њено гајење наилази код нас на необично погодне услове. Услед разгранате речне мреже, Јужна Морава, Ветерница, Власина, Јабланица и Пуста Река, и чињенице да су ове реке плитке и топле воде у доба њене бербе, ово је идеални терен за њену културу, и први степен прераде — мочење.

Упоредимо ли засејане површине у Србији, из 1940 год., по срезовима (статистика не обухвата Врањски округ), видећемо да су оне у нашем крају биле највеће.

На првом месту је Лесковачки срез	са 947 ха.
на другом Јабланички	„ 439 „
на трећем Добрички	„ 437 „
на четвртном Нишки	„ 321 „

Околина Лесковца је у погодном положају и с обзиром на

принос. У свим срезовима, где су под овом културом веће површине, просечни принос је незнатан. На пример Добрички срез 8,4 м.ц. по хектару, Нишки 5,9, Бољевачки 3,6. У извесним срезовима принос је већи, али су тамо засејане мале површине, најпогодније за ову културу. Зато је Лесковачки срез најбољи по приносу с обзиром на велику засејану површину. На 947 ха. просечан принос износи 12,6 м.ц. Из горњих разлога, Округ лесковачки произвео је 1940 г. 20,7% т. ј. 1,5 целе производње Србије.

Са конопљиним семеном ствар стоји слично. Тадашњи Јабланички срез произвео је 1940 г. највећу количину семена за целу Србију 2.028 м. ц., а други по реду, Добрички, тек 973.

Повољни резултати за 1940 г. нису нешто изузетни. Агронумски стручњаци слажу се са мишљењем о великој погодности Лесковачког поља и П. речја за ову културу. Терен је изврстан, пошто претставља у ствари старе речне наносе довољно повезане и исушено блатно земљиште. Топлоте има довољно. Једино повремено недостаје влаге, али је лесковачки крај, упркос тога, најзгоднији у Србији за ову културу. Ни у једном другом крају Србије, сем можда Врања, није конопља гајена у тако великим количинама и под тако повољним условима као у околини Лесковца. Уз то постоји локална традиција њенога култивисања. Зашто онда овогдишњи сетвени план, којим се предвиђа увећање ове индустри-

ске културе у Србији за читавих 5.009 ха, у односу на 1940 за преко 50% смањује ову културу у најпогоднијем по њу срезу Лесковачком?

	Засејано 1940 г.	План сетве 1946 г.
Лесковачки срез	947	850 ха.
градски атар	улази у срез	20 „
Јабланички срез	439 ха.	400 „
Власотиначки срез	145 ха.	200 „
Пусторечки срез		250 „

То је утолико чудније, што се у Лесковцу налази једина фабрика ужарије у Србији, што су Лесковац са Врањем најближи српски градови њеном извозном пристаништу, Солуну.

Данас, када је већи извоз нашега дрвета несумљиво доведен у питање не само пљачкашким уништењем наших шума од стране окупатора, већ и оскудицом у саобраћају (дрво, чија је вредност по кубном метру мала, захтева многобројнија саобраћајна сретства), када извоз стоке и житарица не долази у питање, извоз кудеље стиче прворазредно место у спољној трговини са западном Европом. Још пре рата једна трећина земаљске производње извозена је у иностранство, а Југославија је четврти произвођач ове текстилне сировине у свету. Она је произвела 1938 г. 554.000 м. ц. Совјетски савез, највећи произвођач кудеље на свету, природно да је не увози. Али она долази у обзир за извоз у друге државе. Лесковачки трговци су извозили кудељу, поред осталих земаља, и у Француску, Енглеску и нордиске земље. То је једна од сировина за коју ћемо добити и са те стране машине, електрични материјал и сл. Грчка, која располаже са четири предузећа за њену прераду а која се данас не може снабдети индиском ју-

том, могла би да нам да у замену јужно воће.

У свим овим земљама имамо да издржимо конкуренцију талијанске кудеље, те морамо да наступимо са одличним квалитетом, као што је лесковачки.

Из свих горе наведених разлога мишљења смо, да би требало повећати површине под конопљом у Лесковачком срезу.

Најпогодније би било извршити ту промену на рачун овса, за чије су засејавање предвиђене велике површине у нашем округу, 5.020 ха., за коју културу, по мишљању стручњака, с једне стране услови у Лесковачком срезу нису баш најпогоднији, а с друге стране, и с обзиром на то да је наше коњарство у велико уништено. Уз то је конопљано семе сировина за месну фабрику зејтина, а уљане погаче би биле појачање оскудне сточне хране.

Чак и у случају да жели, из било којих разлога, да се задржи поменута површина под овсом, целисходније је да се изврши незнатна поправка плана, да се у неом другом срезу мање погодном за конопљу ова замени овсом. Ово је технички могуће, јер је сетва обеју култура тек у априлу.

Сергије Димитријевић

МДХ III, 67, 16 и 1946

О економско -друшћивеном уређењу наше државе

Економско - друштвени односи, проишли из народно ослободилачке борбе, битно се разликују од предратних. Нацрт Устава обележава ту нову друштвену стварност.

У привреди је постојао пре рата, углавном, приватни сектор. Данас, поред овога, постоји и друштвени са двема организационим формама: државном и задружном.

Државна и задружна привреда постојале су и раније, али оне нису имале изразито друштвено обележје. Државни привредни сектор служио је интересима једне експлоататорске мањине а не целога друштва.

Задружни сектор био је друштвено циљу, али је носио печат кап. друштва. Задружно организованог потрошњи — набављачко - потрошачким задругама, недостајало је државно организоване производње. Оне врсте производње које се могу задружно организовати — произвођачке задруге, биле су најслабији део задружног покрета. Задруге су помагале експлоатисаним, али нису решавале друштвени проблем, нити су могле саме да га реше, да укину експлоатацију човека над човеком. Финансиски слабе, пошто су обухватале експлоатисане друштвене слојеве, изложене притиску противнародне државне привредне политике, која је вођена у интересу крупних грабљиваца са приватног сектора, у немогућности да остваре независност од приватног сектора производње, оне су постојале плен финансиског капитала.

Државно-задружни сектор привреде постаје друштвен тек у новој народној Југославији. Државна привреда данас служи искључиво интересима народа и друштва у

целости. Уживајући подршку народне власти, задружни сектор се хармонично допуњује са државним, ослањајући се на њега.

Задружна и државна привреда, у поређењу са предратном, не само да је постала друштвена, већ се и огромно повећала.

Државни привредни сектор јако је порастао преласком, с једне стране, природних богатстава у народне руке, пошто су сва рудна и друга блага у земљи, воде, природне снаге и цео саобраћај национализовани, постају народна имовина у државним рукама, с друге стране, јер је држава један део приватно-капиталистичког сектора, углавном крупни индустриски и финансиски капитал, који се национално издајнички држао и сарађивао са окупатором у циљу заједничке поделе пљачке конфисковала путем судских пресуда и тиме извршила његово подруштвљавање.

Задружни пак сектор у новој државној заједници наишао је на тако

повољне услове развоја и на тако ефикасну подршку државе, да се развија за прошлост необичном брзином

Наша држава поклања велику пажњу радном народу и помаже га свим расположивим средствима.

Изражавајући интерес заједнице, остварујући начела друштвене правде, у границама постављеним историским развитком наше друштвене средине, народна држава ставља на прво место бригу о трудбенику, о његовом друштвено —

економском положају. У чл. 19 она се стара да земља припадне онима који је раде. Она каже, у истоме чланку нацрта Устава, да нарочито заштити малог и средњег сељака. Заштиту коју она предвиђа за ситног земљопоседника она предвиђа и за радника, за лица у најамном радном односу. Као што сељаку даје и гарантује земљу, раднику гарантује право удруживања, ограничава радно време, одређује минималну надницу, осигурава га у случају болести и старости, даје му право на плаћени годишњи одмор. Поред тога чл. 20 предвиђа да ће држава својом привредном политиком и другим мерама помоћи радни народ, да се уједини и организује у циљу одбране од привредног израбљивања.

Док је стара држава, зависна од крупних израбљивача, била противнарода, данас је интерес радног народна, главно мерило државне привредне политике. Устав ствара обавезу по државу и државне органе да нарочито штите радника, намештеника и сељака.

Укратко, водеће начело и друштвено - привредни програм наше народне државе гласи: чинити све што интерес раднога народа тражи.

Држава служи радном народу, за спровођење у живот онога што одговара његовим интересима, интересима огромне већине. Другим речима, држава данас служи раднику и намештенику, ситном и средњем сељаку, напредној интелигенцији и радним средњим слојевима.

Приватно - капиталистички сектор производње добија жељене гаранције

У нашој државној заједници постоји поред друштвене привреде и приватна привреда. Она се данас не сме укидати. Људи који то траже не виде да би то било штетно по друштво. Њено постојање је услов за брзу и успешну обнову привреде, за брже успостављање редовног снабдевања тржишта. Приватно-привредни сектор, занатлије, кафеџије, ситни трговци и други привредници врше рад користан по друштво. Зато народна држава у чл. 18 будућег устава гарантује приватну својину и приватну предузимљивост у привреди.

Али се та гаранција не односи на присебараџије и шпекуланте, већ

на поштене привреднике са приватног сектора. Друштво се, напротив, осигурава од сличних штеточина. Зато држава контролише у општем народном интересу приватни сектор. Водеће начело државе у односу на приватни привредни сектор следећа је алинеа чл. 18: „Нико не сме употребљавати право приватне својине на штету народне заједнице“. Чак и у случају да се приватна својина треба ограничити или експроприсати, ако то опште интерес тражи, то се према Уставу може учинити једино на основу закона и уз законску накнаду сопственику.

Уколико се приватни привредници лојално држе у односу на друштво и државу они се немају чега бојати. Ко тврди супротно, или не разуме нацрт Устава или намерно изврће истину.

Велики део приватно-привредног сектора, на пр. занатлије уколико желе да уживају специјалну подршку државе, имају зато могућности. Добровољним удруживањем у задруге они могу да постану чланови друштвеног привредног сектора. Задружном сектору држава поклања особиту пажњу, што је изричито речено у чл. 17. То специјално старање државе о народном задругарству, коме се уз то пружају помоћ и олакшице, разумљиво је, пошто је наша држава народна, а интереси радних слојева тесно су повезани а делимично и заступљени у задружном привредном сектору.

Планска привреда

Стварање друштвеног по садржају, државног привредног сектора, омогућује уклањање привредне анархије, карактеристичне за приватно - капиталистичко тржиште, и увођење опште планске привреде. Јасно је да друштвени сектор, коме је својствена планска привреда (и држави и задругама) постаје њен главни ослонац. Државна власт преко њега даје правац целокупном привредном животу и развиту. Приватни сектор бива повезан са привредним планом преко опште контроле коју држава врши над њим. Тим повезивањем обухвата се општим привредним планом и приватно капиталистичка привреда, те се делимично уклања њој својствени анархистички карактер и заводи рационални ред данас потребан не-

лој друштвеној заједници.

У остваривању општег привредног плана и привредне контроле држава се ослања на сарадњу синдикалних организација радника и намештеника и других народних организација.

Контрола приватно - привредног сектора је једини начин његовог ефективног укључења у планску привреду, при коме се очувава приватни карактер овога. Пошто друштво потребује планску привреду, као данашњу, најрационалнију по друштво, организациону форму економске активности, то је искрено **прихватање државне привредне контроле најефикаснија гаранција за одржавање приватно-капиталистичког сектора.** У противном случају, нацрт Устава предвиђа могућност експроприације и законску отштету.

Планска привредна активност ~~не~~ само што убрзава процес обновом разорене привреде, она постаје организациони темељ даљег друштвеног напретка, темељ подизања народног благостања.

Сергије Димитријевић

Мем 200 II, 6252, 22 XII 1945

Привредни живот Јабланице

ЈАБЛАНИЦА

У КРИЗИ

— Степен њеног привредног развика
и њена значајна будућност —

Јабланица је аграрни крај са примитивним кућним начином производње. Породица сама производи одело и све друге потребне артикле. Купују само со, петролеум и још неколико ствари. Већих насеља нема. Места као што су Лебане и Медвеђа (2700 становника) у ствари су села која су постала административним центрима краја.

Земљорадња и сточарство

Значај ове привредне гране велики је, јер она у главном служи за исхрану становника, те је за кућну привреду најважнија. Зирати се земља добија крчењем шума, које су створиле дебели слој хумуса, те је земља плодна. Сади се највише пшеница, кукуруз и кромпир, а у речним долинама конопља. Кромпир и кукуруз најбоље успевају. Земља се ђубри једино стајским гнојивом. У обради се употребљава двопољни систем, смењивање кукуруза и пшенице без остављања земљишта под угаром.

Овај је систем један од најпримитивнијих на Балкану. У поређујући средства обраде са оним у поречју Ветернице, видимо велики напредак. Док у планинским пределима поречја има села која ору дрвеном ралицом, овде срећемо свуда гвоздене плугове, или бар раонике на дрвеној справи.

Околност да су становници прихватили те савршеније справе указује да прихватају новине, јер су гвоздени плугови уведени после рата. То је разумљиво: најпредузимљивији и најодлучнији елементи који су у стању да раскину са старим, првенствено се селе. Посед је ситан, а највећа има-

ња једва достижу 15—20 хектара.

Планински терен створен је за сточарство, а нарочито за гајење коза и говеда. Данас поред њих има и доста оваца. Велику сметњу чини засађивање житарица на раскрченим теренима, услед чега су пашњаци сведени на минимум. Последњих година ова се грана привреде све више потискује. То наступа из два разлога. Становништво се намножило, те је потреба за житарицама већа. Уз то је криза погодила у јачој мери само сточарство, те се врши преориентација привреде ка рентабилнијим гранама. Последњих година стока је често липсавала, па је и то утицало на напуштање ове привредне гране. Сточарске производе троше у главном сами становници. Чувен је газдарски сир. Специјализација и монокултура нема, јер је цела производња у оквиру кућне привреде.

Шуме

Када су насељеници почели стизати, шуме су покривале читави простор. Сельаци причају да су пре тридесетак година данашња села била у средини огромних шума. У први сумрак није се смело изићи из куће због многобројних вукова. Старе су се шуме сачувале на местима тешко приступачним. У другим пак крајевима, у близини путева, она је немилосрдно сатирана. Простране површине покривају данас шумарци, који су израсли на месту уништених шума. Поред свега уништавања, још је прилично има у југозападном делу. На североистоку уништена је за време Бугара, јер је то био

начин да се отежа комитска акција. У томе крају становници су приморани да купују дрво. Шуме које постоје претежно су букове и хрестове. Дрво је погодно за израду намештаја. Зато је развој индустрије дрвета могућ. У томе је делу довожење дрвета за гориво у град допунско занимање становника. Пошто је терен (шуме и шипражје) богат дивљачју, многи се сељаци баве ловом.

Воћарство

Климатски и теренски услови погодни су за воћарство. Зато ће се оно у будуће развити. Сада га има релативно мало. Једино му већу пажњу поклањају Арнаути. То се може лако објаснити. Арнаути су одувек садили воће. Они су, поред тога, најстарији досељеници, а то је велика предност. Нови досељеници морају раскрчивати земљиште. У почетку, то је земљиште потребно за сточарство и земљорадњу. Те су гране пољопривреде најпотребније у примитивној кућној привреди, јер служе за исхрану. Када се створе већи комплекси искрченог земљишта, тек онда се могу засађивати воћњаци. Да би се ови подигли и раширили потребно је време. Увек старији досељеници имају више воћа. Најзад, развијено воћарство условљено је развијеним тржиштем и производњом за њега, што овде одсуствује. Винограда за сада нема, ма да почињу да се засађују. Покушаји су дали одличне резултате.

Гусенице, штитаста ваш и други паразити раширили су се преко целе Јабланице у огромним масама и нанели су велику штету за последње две године. Покушаји њиховог сузбијања не успевају, јер индивидуална газдинства предузимају прскања у разна времена, а понеки не прскају у опште. Тиме се омогућује сељење штеточина од неочишћених имања на очишћена и њихово одржавање. Борба против свих штеточина имаће успеха када се буде водила плански и колективно.

Трговина и индустрија

Услед слабога привреднога живота и промета, трговина је сведена на минимум. Број радњи једва достиже 110. То су углавном мешовите радње, које држе све ствари селу потребне. Карактеристично је да у целој крају, који броји 58.549 становника, нема ни једног извозника. Сви се производи износе на лесковачку пијацу. Преко ње се врши и извоз из Јабланице. Међу продуктима, који се из Лесковца извозе а који су дошли из Јабланице, кромпир заузима важно место. Број кафана износи 33, тако да на 3.3 других трговина дође једна кафана.

Интересантна је појава да се они не обнављају из околних места. Вашкови сеоског становништва долазе у Лесковца. А у поменутом месту постоји прилив из Лесковца. То су занатлије и ситни трговци који нису могли привредно да просперирају у њему, те у тим местима покушавају да се привредно опораве.

На селу су се задржале крвне задруге, које су у распадању. Било је покушаја ства-

г. Сергије Димитријевић

рања кооператива, чији је број сада 4 — 5, али никакав нарочити успех није постигнут.

У Јабланици готово и нема неке индустрије. Она је у зачетку. Створено је 11 предузећа, малих по величини и капацитету, незнатних по привредном значају. Већину њихову чине млинови, шест на броју, који међу жито сељацима. Поред млинова постоје 2 црепаре и 3 стругаре. Сва ова предузећа подмирују искључиво локалне потребе. Два млина, у Лебану и Медвеђи, имају мале калоричне електричне централе, чијом енергијом снабдевају дотична места. Постојање калоричних централа у овоме крају излишно је све док се постојеће водене снаге не искористе. Рационалније би се поступило када би се подигле хидроцентралне и тиме искористила хидрауличка снага Јабланице, која при средњем најмањем водостају износи 6.230 НР. Њихово стварање захтевало би у почетку веће уношење капитала, али се то за једну до две године исплатило.

Занатска радност

Данас има у срезу око 120 занатских радњи. Највећи је број кројачких. Овај је занат јако развијен и као допунско занимање у селима, тако да свако село има 5 — 6 кројача — сељака. Поред њих заступљени су у главном сви они занати који су потребни селу. Два од њих, опанчарски и коларско-ковачки, долазе у најважније. Али опанчарски занат је јако погођен појавом гумених опанача, који су у последње време преплавили Јабланицу. Њих производи лесковачка фабрика гуме. Пошто је њихова цена нижа, а згоднији су за ношење услед мекоће, сељаци их радо купују. О штетној страни гумене обуће не води се рачуна. Појава ове робе дефинитивно ће упропастити опанчарски занат. Овај је водио сталну борбу и са обућарима, али је успевао да се одржи услед ниских цена својих прои-

звода и извесне практичности коју опанци имају на селу. Појавом гумених опанача, који још боље испуњују наведене услове, судбина овога заната запечаћена је. Вредно је споменути да се неколико циганских породица у Медвеђи баве ковачким занатом, а нарочито израдом секира и мотика. Ово нема искључиво локалну важност, јер се израђена роба продаје и на лесковачкој пијаци. То су једини занатски производи који се пласирају и ван Јабланичког краја као привредне области.

Радници, радни услови и печалбари

Услед неразвијених капиталистичких облика производње, број радника је врло мали. У већем броју окупљени су у руднику „Слишане“. Остали су запослени у занатима, а има и надничара. Наднице се крећу од 8 - 15 динара. Али се радници узимају чешће на годишњу и полугодишњу плату, која често варира од 800 - 1000 динара (годишње). Уз плату иле стан и храна. Уговори се склапају о Ђурђеви и Митрову даму, на почетку летње и зимске сезоне. Радничких организација нема, и зато се, о неким регулисаним условима рада не може ни говорити. У Лебану и Медвеђи постоје повереништва уреда за осигурање радника.

У отсуству довољних количина вратне земље и могућности да се нађу друга запослења, сељаци из Јабланице улазе у печалбу. Традиција таквог начина привређивања донета је досељењем из Црне Траве и неких других крајева Македоније. Печалбари су обично зидари и тесачи, а раде на грађевинама у Београду, у Нишу и другим местима. Одлазе обично у дружинама и ступају заједнички на посао. Највише их има из села Орања, Горњег и Доњег Коњувца, Речице, Лапотинца, Брестовца, Вујанова, Ображда и других. Њихов је број достигао 1500 — 2000 душа, али је последње године знатно опао. Из села, која су давала 50 —

150 печалбара, једва одлазе неколицина.

Саобраћај и привредна оријентација

Саобраћајни услови јако су неповољни. Водених путева нема, а најближа је железничка станица Лесковац, удаљена 22 км. од Лебана. Последњих година обраћа се већа пажња друмовима и изградњи мостова. Одржавање првих тешко је и изискује велике годишње трошкове, јер их планирске бујнице и вода, која се у времену кише стиче са стрмих падина, на сваком кораку јако оштећују.

Услед свога географског положаја, Јабланица би требала да буде привредна спона између Косовог поља, Топлице и Лесковачке котлине. Данас је она у ствари привредно упућена једино на Лесковац. Путеви ка Прокупљу и Приштини прелазе преко високих планинских масива и врло су рђави, а и тржишта ових места нису у стању да апсорбирају производе Јабланице. Становници села Тулара, које је удаљено од Лесковца 68 км. а од Приштине 32 км., долазе на лесковачку пијаву. Стална аутобуска линија која је везала Лесковац са Лебаном, Медвеђом и Сијаринском бањом, од значаја је за бању, а олакшава и други путнички саобраћај. Мештани се у недостатку новца слабо користе тим превозним средством, које углавном служи Лесковчанима, бањским посетиоцима и чиновништву.

Богатство и беда

Јабланица обилује природним богатствима. Огромне шуме покривају њене планине. Клима и земљиште подесне су за сточарство и воћарство.

Земљина недра крију богате наслаге руда. Када туђинац залута у овај забачени крај засене га природне лепоте. Али факат је, да поред свега тога, тамошњи становници тешко живе. Дејство кризе осећа се свуда. Зачетке индустрије најјаче је погодила. Број занат-

ских и трговачких радњи на месту да расте, само је за последњих година. Беспослица је велика. Она се овде не осећа у тој мери, јер радници нису дефинитивно раскретали се земљом.

Примитивна кућна привреда могла је да цвета на томе терену. Развијенији облик привреде не може да опстане данас на истом месту. Становници су остали исти. Богатства нису исцрпљена. Како је могло да дође до погоршања стања? До тога је дошло, нема сумње, због нехармоничности привредних односа.

Откуда криза у примитивној Јабланици

Данашња криза продукат је система у коме живимо. Али не мора свака привредна област да доспе у своје развитку до капиталистичког начина производње, па да друштвени прогрес захтева промену тих односа. Криза у коју је доспео начин производње једног вишег облика, повлачи за собом и много примитивнији систем. Данас је судбина разних привредних области у једној држави тесно повезана једна за другу. Та зависност постоји и између различитих држава, јер у периоду финансиског капитала и развијеног саобраћаја нема привредних области са засебном судбином. Закони економске нужности и промене које услед ње наступају изазивају распадање и свих старих привредних система. Ово не вреди само за поједине привредне области, већ и за разне врсте производње. У неким нашим крајевима сеоска привреда није капиталистичка, јер се ослања на ситан посед. Ипак, она има заједничку судбину са осталом привредом.

Услед те међусобне зависности, Јабланица, а нарочито њена пољопривреда, која није ушла у развијени капиталистички начин производње, трпи данашњу кризу која је продукат тог начина. Да би се видела та зависност, довољно је бацити поглед на неколико по-

јава данашњице. Садашњи начин кредитирања, порески систем и друге обавезе створене су за један развијен систем, који се уз то налази у тешком положају. У толико јаче сви терети погађају привреднике примитивнијег система, јер је код њих продуктивност рада м а њ а. А примитивна кућна привреда производи незнатне количине производа за тржиште, и данас тешко долази до новаца. Људи из тих крајева, у додиру са околином и приликом служења војске, навикавају се на употребу предмета који се набављају само за новац, па им и зато ова потребује. Из овога примера следује јасно још један закључак, да застарели привредни систем кочи продирање цивилизације. У главном, из свега наведенога могло би се закључити, да у колико је крај привредно примитивнији у односу на друге крајеве, у толико је потребнија промена.

Железница и будућност Јабланице

Велике се наде полажу у железницу. Сматра се да ће подизање пруге Пирот — Лесковац — Лебане — Приштина дати крају нов привредни полет. Пређимо преко чињенице да је овај пројекат под садашњим приликама за дуги низ година неостварљив. Шта би било кад би се ова пруга заиста подигла? Да ли би то усрећило становнике? Крај би се без сумње

динамизирао. Али побољшањем саобраћаја појачало би се продирање финансиског и стварање индустриског капитала. Село би се дефинитивно диференцирало и пауперизовало. Немилосрдна непланска експлоатација природних богатства уништила би огромне шуме. Људи се не би штедели. Дошле би ниске наднице, тешки услови рада и нехигијенска ин-

дустриска предузећа. Становници се не би тиме никако усрећили. Богатства Јабланице, они не би ни тада уживали, као што их и сада не уживају.

И ако Јабланица у садашњости умире, њој предстоји лепша будућност. Њена богатства нису исцрпљена. Крај, који једва исхрањује садашње становнике, под новом привредном организацијом постаће продуктивнији. Обиље руда и шуме допушта циновски развој индустрије и рударства. У планској привреди највећа ће се пажња поклањати неискоришћеним природним богатствима. Јабланицу ће прекрити велика индустриска предузећа. Од пољопривредних грана одржаће се сточарство, воћарство и, евентуално, сађење конопље у неким крајевима. Са новом привредном организацијом доћи ће и нови живот.

За излаз из садашњице постоји само један пут. Становници Јабланице, будућност је ваша!

*Железнице новине II, бр 32,
12 VIII 1937*

Ненскоришћено богатство Јабланице Минералне воде и рудно благо

— Постанак Јабланице

и њен геолошки састав —

Јабланички је крај претежно планински. Планине које он обухвата припадају Родопској маси. Оне су састављене из гнајса и других кристаластих шкриљаца, а спадају у најстарије земљиште Балканског Полуострва. Постале су у археозојку пре 100 милиона година отприлике. Услед велике старости, те су планине биле дуго изложене дејству атмосфере (температуре, воде, ветра и т.д.). Зато су се њихови облици заоблили. Али и унутарња структура земљине коре изменила се од тада. Створене су нове планине. Изворни предео Јабланице и Медвеђе вулкански је крај. У њему су створене еруптивне трахидоидне (трахити, андезити, лабрадорити, дацити, порфирити, базалти и т.д.) и гранитоидне стене. Вулкански изливи који су их створили догодили су се у млађем терцијеру пре два милиона година отприлике. Те су стене продрле у пукотине кристаластих шкриљаца и створиле слојеве богате рудама. На таквом се терену налази и једна од највреднијих и количином воде најбогатијих бања: Сијаринска бања. Температура топлог извора (72° С.) показује да вулканска огњишта још увек нису угашена. Планински масиви у том крају сачували су и морфолошке вулканске особине. Облици су им купаста а стране стрме. Најтипичнији су вулкански врхови Мркоњски и Туларски вис. Најмлађе земљиште постало је наносима река. Јабланица је створила врло узан појас тла, који се почевши од Лебана нагло шири, јер река ту улази у Лесковачку котлину. Долина Пусте

Реке у средњем току широка је. Ово последње земљиште створено је у садашњој геолошкој периоди, алувију.

Подаци о присуству руда

Не говоре само геолошки подаци да је крај богат рудима. И географски положај указује на то. Јабланица је део Копаоничко—Новобрдске области, једног од најбогатијих рударских крајева наше земље. Рударство је било у Јабланици развијено у средњем веку. Данас свуда видимо остатке старих радова. Многобројна окна

код данашњег рудника „Слишане“, у којима су чак нађени и старински алати; низови рударских јама код села Тулара; инсталације за задржавање воде и испирање руде код села Злата, велике гомиле згуре и остаци ливнице у селу Гагинцу на месту званом Самоков, и др. Број таквих места је приличан. Па и сами геолошки подаци говоре о активности те радиности. Њих има мало, јер су многи стари називи замењени новим: зато испитивања у том правцу захтевају много времена. У колико их има карактеристични су. Села: Злата, Мачина, Златаре, Медевци (мед-бакар); потоци: Златна река и Пералјиште; место Самоков; планине: Дукат и Мајдан; и најзад имена која указују на боравак Саса, јер су германског порекла: Штулац и Регља.

Обиље мине- ралних вода

Пре него што пређемо на руде које су нађене, споменућемо минералне воде. Њихово обиље потврђује постојање рудних лежишта. Од њихових извора најчувенији су они из Сијаринске бање. Испитано их је б и два лековита блата. Поред њих нађени су нови извори на обали речице, али састав њихове воде није испитиван. Мање су познате минералне воде код села Тулара. Ту има два извора. Једна је вода кисела алкално—салинично слабо муријатично гвожђевита, а друга сумпоровита алкално салинично слабо муријатично гвожђевито кисела. Постоји и извор блата, које је обојено интензивно црном бојом услед великих количина сулфида гвожђа. За сада се зна још за два места у којима има извора. То су Стара бања и Равна бања. Подаци о њиховим водама непостоје, јер нису анализирани.

Привредни значај ових вода је велики, али се засад експлоатише једино Сијаринска бања.

Руде су нађене

Наведени подаци и присуство рудних жица у стенама покренули су неке личности, да се посвете истраживању

руднога блага. Годинама су их становници сажаљиво гледали. Често су сумњали и у њихов здрав разум. Неколицина од њих утрошила су у ту сврху цела своја имања. Најзад су успеси дошли. Руде су нађене у количинама које су рентабилне за експлоатацију. Гвожђа и олова има свуда, наслага бабра у околини Тулара, угља код Равне Бање, живе у Свирцу, сребра и никла у Царичину, олова и сребра у Гргуловцу, Поповцу и Лецу; молибдена у Брестовцу, мангана у Гргуловцу и Савинцу и т.д. Титана има такође. Али за сада сва ова богатства леже неискоришћена. Саобраћајне су прилике слабе, железница и водених путева нема. Инсталације за руднике гломазне су. Сировине (руда), произведени метали и потребан угаљ за топионице кабасти су. Зато се рудници не експлоатишу. Раду се не приступа, јер се чека железница. Када се она подигне, рудници ће прорадити. Засад се траже концесије. Купују се за јевтине паре. Свуда се испитује. Врше се пробе. Резултати се крију.

Испитујући састав микашиста, стене која се налази у великим количинама у Јабланици, наишли смо на ситне кристале полудрагог камена граната. Узевши у обзир порекло стена и њихов састав, није искључена могућност да се у њима нађу и крупнији примерци гра-

Пред окном „Добра срећа“

ната и другог драгог и полу-драгог камења, које се налази на оваквим теренима.

Но, нису само наведене руде нађене. Јабланица је спремаља изненађење. Нађено је злато. Још увек се оно на све стране грозничаво тражи. До сада је нађено у стенама у атарима села Леца, Орана, Сlišана, Гргууровца, Брестовца, Речице, Браћара, Медвеђе и Старе Бање. Уз то га садрже и сви наноси који су постали услед распадања златоносних стена. Потоци и река Јабланица имају га у песку. Испитивања су показала да га има свуда. Јабланица је постала златна. Да би се рентирала експлоатација стене које садрже злато, потребно је да руда да 7—8 грама по тони. На неким местима добијено је 40—50.

Рудници се рађају

За гвоздену руду не интересирају се капитали, сем када су услови изузетно повољни. Али када је у питању злато, они стоје интересентима на расположењу. Транспортне тешкоће и велики трошкови тада не значи много. Злато их брзо исплати. Зато већ сада ничу први рудници Јабланице — рудници злата. У селу Лецу подигнуте су све потребне инсталације. Тамошњи

рудник „Слишане“ отпочеће рад ускоро. Кроз 2—3 месеца отпочеће изградња и других објеката. Енглези ће подићи потребне инсталације у Медвеђи. На Јабланици код Лебана поставиће се багер за вађење песка и справе за његово испирање.

Рудник је био откривен. Пробе су отпочеле још у октобру 1932 године. Обичај је да пробе трају 4—5 година. У овоме руднику оне су трајале краће време, јер су дале добре резултате. Најбоља проба доне-

ла је 135 грама по тони (Наводимо податак са резервом). Зато се већ кроз годину дана од отпочетих радова приступило изградњи инсталација. Данас су оне готове.

Лежишта злата

Злато има ту особину да не ствара хемијске спојеве са другим елементима. Зато у природи и нема златних соли. Све злато, које се у њој налази, у чистом је стању. Ситни октаедарски кристали и љуспице разбацани су по еруптивним стенама. Пукотине у њима често испуњује кварц. Те су кварцне жиле најзлатоносније. Сем злата у стенама, у којима је његово примарно лежиште, има га и у наносима.

У руднику „Слишане“ њега има како у стенама тако и у наносима. Наносна су складишта експлоатисана још у средњем веку. Доста је окана нађено из тога доба. Али стене су биле несавладиве за тадашња техничка оруђа. Те препреке не постоје данас. Где су Римљани и срдњевековни Срби стадали, почиње модерна техника. Компримирани ваздух покреће револвер-бургије. Њима се стене руше.

Златне жице и окна

Прећи ћемо преко наноса који су у главном просторно ограничени. Главни слој — филон има дужину од 12 км. Радови на њему обухватају половину дужине. Поред њега, има неколико бочних, споредних и мање значајних. Једни су од њих кварцне брече у којима поред злата имамо хематит, магнетит и лимонит (све руде гвожђа). Садржај других је златносно и среброносно галенит (руда олова).

Руда овде не сачињава брда која треба само рушити. Мада се она на многим местима појављује на површини, дебљина најбогатијег њенога слоја, кварцне жиле, креће се између 100—150 см. Копајући тај слој иде се у дубину планине. Тако се рађају поткопи (окна). Недра планине већ су сва избушена њима. Оваквих подкопа има за сада 24, а дужина највећег од њих износи 130 метара.

Посета окну

Предвођени надзврником, долазимо до окна „Добра срећа“. Мемла бије изнутра. Очи се тешко навикавају на мрак и на шкиљаву светлост рударске лампе. У дубини чује се тресак револвер - бургија. Прикрадам се унутра. Нека се светлост појављује у даљини. То два рудара раде у окну. Зеојава су лица улепљена прашином. У тој прашини има и честица злата. Показују ми дејство бургија. Док оне уз хуку раде, додирујем их рукама. Од тога додира рука трни. Како ли је тек њима када их данима држе!

Парчад која се добија ломљењем златоносних стена утоварује се у вагонете. По шинама гурани људском снагом излазе они из мрачних отвора. Терет се гура до инсталација за претовар. Овде се сипа у велике севке, из којих се пуне корпе жичане железнице. Ваздушни пут износи $1-1\frac{1}{2}$ км. Када се он пређе, стиже се у фабрику.

Фабрика

Опис фабрике дајемо по непотпуним подацима, а с обзиром на опште принципе по којима оваква предузећа раде.

Право из корпе жичане железнице одломци стена доспевају у млин. Када прођу кроз њега добија се ситан прах. Издвајање златних делића из тога праха врши се испирањем. Злато, чија је специфична тежина врло велика (19.2), пада на дно, те остаје заједно са титаном најдуже у справама за испирање. На истим се принципима заснивало испирање злата у ранијим вековима. Једино су се справе од тада у-

савршиле. Чак је и претходни пут остао исти. Природа је физичким средствима дробила стене и стварала прах, који се таложио у виду наноса. Дана се тај прах добија уз помоћ машина, опет физичким путем, дробљењем.

Да би се из последњег остатка издвојило злато, овоме се додаје жива. На тај се начин добија амалгам злата.

Капацитет фабрике, која има и своју властиту калоричну електроцентралу (трећу у Јабланици), износи за сада 20 тона руде дневно.

Рудник „Слишане“ претставља најбројнију радничку масу у Јабланици која је скупљена у једном предузећу. Досад је у руднику запослено 79, а у фабрици 113 радника. Тај ће се број увећати кад отпочне рад. Наднице се крећу овако: код рударских мајстора који раде на окнима од 22—36 динара, а код других радника од 12 па навише.

Значај рудника за околину

Становници Јабланице, бар засад, нису нашли запошљења у руднику. Радници су дошли из других места. Један део из самог Лесковца. Златна грозница није захватила мештане. И ако у Јабланици не долазе колоне копача злата, има у нечему сличности између Аљаске и Калифорније и овог краја. Подижу се кафане и рађају предузећа, извори профита. Алкохол са проституцијом и коцком, удружени у савез, надиру у Јабланицу.

Сергије М. Димитријевић

*Ne delujmo novine II, br 32,
12 VIII 1939*

Велики штрајк лесковачких текстилаца

из 1937 године ^{глас}
19 VII 1950

За израду овога чланка коришћени су поред осталих извора и дописи објављени у листовима „Радник“ и „Радничке новине“.

На данашњи дан (28 Јула), пре тринаест година, избио је у Лесковцу један од највећих штрајкова у историји радничког покрета овога краја. Око 550 радника текстилне фабрике „Глигорије Петровић и Ко.“, данашњег предузећа „Коста Стаменковић“, напустило је посао. После 24 дана борбе штрајк је победоносно завршен.

Месно руководство Комунистичке партије поклонило је велику пажњу организацији овога покрета. На челу штрајкачког одбора стајао је народни херој Коста Стаменковић, стари комунистички борац, тадашњи председник Међуструковног одбора и секретар илегалног Месног комитета КП. Напомињемо, да је овај друг био касније изабран за члана ЦК КП Југославије (на Петој конференцији Партије), да је у лето 1941 године организовао у планини Кукавици први партизански одред у лесковачком крају, и да је јуначки погинуо у борби са Немцима.

Осврнимо се на прилике које су условиле овај штрајк. Те године цене животним намирницама почеле су да скачу, што је довело до знатног снижења животног стандарда радничке класе. У вези са тиме појачала се борбеност радника који су тих година повели организовану борбу за побољшање услова живота и рада, борбу за колективне уговоре.

Талас штрајкова, који је био захватио нашу земљу, обухватио је и Лесковац. Штрајк лесковачких дрвцељаца који је почео крајем маја и обухватио 80 радника, још је трајао. Главни захтев столар-

ских радника, штрајкача, био је смањење радног времена. Они су до тада радили по десет сати, а тражили су осмочасовно радно време и потписивање колективног уговора.

Положај текстилних радника у Лесковцу

Поред споменутог поскупења живота и појачане борбе радничке класе, штрајк текстилаца био је условљен и изузетно тешким положајем лесковачких радника. Већину текстилних радника сачињавале су жене. Међу њима било је највише омладинки. У предузећу радила су и деца од 10 година (види: „Радник“ бр. 53). Иа ипак, радно време у овоме предузећу трајало је од 10 до 15 сати. Уз то лесковачки текстилци спадали су у најслабије плаћене раднике ове врсте у читавој земљи. Редовне наднице кретале су се од 8 до 12 динара. Деца су добијала од 6 до 8 динара, а највише наднице достизале су 16 динара. У то време дневни животни минимум, израчунат од буржоаских економиста за Савску бановину, износио је за једног радника преко 22 динара а за породицу од 4 члана 56,5 динара.

Радници су становали у дугачким приземним зградама, подигнутим још у првој деценији двадесетог века. Оне су личиле на праве шупе. На њиховој фасади видела су се само врата начињена од грубо слупаних дасака. У свакој соби становала је по једна породица. Од њиховог подизања наовамо ови станови нису били оправљани, те су подови и-

струлели, таванице оронеле, а малтер са зидова местимично опало. Такве суморне радничке колоније, састављене од барака и страћара, сусретали смо у бившој Југославији у многим индустријским центрима. За разлику од других радничких насеља, у Лесковцу ове бараке нису имале ни електричног осветљења. Ножнице су били колективни, међусобно непреграђени, те су се у њима

мушкарци и жене налазили у истој просторији.

Историјат борбе

Осврнимо се на историјат саме борбе. Подружница Савеза текстилно - одевних радника поднела је 25 јула власницима предузећа предлог колективног уговора. Власници су одбили све радничке захтеве и нису хтели да ступе ни у какве пре-

говоре са њима. Синдикална организација ипак је покушала да дође до састанка. У ту сврху обратила се на Градско поглаварство, позивајући се на постојеће прописе, и захтевајући да оно сазове преговоре за 27 јули. Уместо да дођу на преговоре власници предузећа отпутовали су за Брањску Вању. У овој вањи постојао је државни хотел, који је држала у концесији лесковачка Централна банка. Лесковачке газде редовно су навраћале у овај хотел, где се коцкало на велико и забављало у друштву певачица. Као одговор на такво држање 550 радника ступило је у штрајк 28 јула 1937 године. Када је штрајк већ отпочео власници су били приморани да престану на преговоре. Али ни први преговори, од 3 августа нису дали никаквог резултата. Власници предузећа, подржавани од осталих лесковачких индустријалаца којима није ишло у рачун склапање колективних уговора, показали су крајњу непопустљивост.

После првих преговора одржан је збор радника на коме су Коста Стаменковић и други чланови делегације поднели извештај о току преговора. Збор је одлучио да се штрајк настави.

Штрајкачки покрет није се зауставио на овоме предузећу. Он се проширио и на друго текстилно предузеће. Још за време трајања прве борбе, дванаестог августа, ступило је у штрајк 150 радника фабрике „Мика Станковић и Ко.“, данашње предузеће „Црвена звезда“.

У то време, 14 августа, завршио

се успешно штрајк дрводељаца, после 74 дана борбе. Послодавци су били принуђени да потпишу колективни уговор, по коме се радно време скраћивало за пола

сата, а истовремено су радници добијали 5 динара дневне повишице. Ускоро затим успешно је завршен и штрајк првог текстилног предузећа, 21 августа, после 21 дана борбе. Радници су извојевали крупне успехе. Колективни уговор извојеван штрајком повећавао је радничке наднице од 10 до 15 од сто и установио осмочасовно радно време.

После 15 дана трајања завршен је успешно и штрајк друге текстилне фабрике. Овога пута послодавци су били приморани да приме све радничке захтеве у потпуности, и да потпишу колективни уговор.

Изванредан значај ових текстилних штрајкова лежи у масовном учешћу жена, које су сачињавале већину радника ове врсте и које су показале велику борбеност. У овој борби и штрајкачке страже биле су састављене од жена.

Вредно је истаћи да су штрајкачи, у својој борби за оправдане захтеве, показали високу свест, смисао за организацију и изврсну дисциплину. Они су уживали у току читавог трајања штрајка масовну подршку грађана и сељака из ближе околине.

За време штрајка организована је колективна припрема хране. Текстилни радници — науперизовани сељаци, који су становали по околним селима, доносили су намирнице. Штрајкачки одбор део је по 875 obroка дневно.

Борбени савез радника и сељака у лесковачкој околини продубио се и учврстио у Народноослободилачкој борби, када су лесковачки радници и радна интелигенција створили прве партизанске одреде, којима су радни сељаци масовно пришли.

Сергије Димитријевић

Учесници штрајка 1937 године

BANKOVIĆ, Andra D., stolarski radnik (Jagodina?, 27. X. 1857 — Beograd, 18. XI. 1911), jedan od pionira srpskog socijalističkog pokreta. Socijalizam je upoznao u inostranstvu, za vreme frentovanja, gde je stekao i široku kulturu. U Parizu je stajao u užim vezama sa blankistima, a u Švajcarskoj sa mnogim učesnicima Pariske komune i članovima pojedinih nacionalnih sekcija bivše I. Internacionalne. Pripadao je socijaldemokratskim partijama Nemačke i Austrije, a učestvovala je i u revolucionarnom pokretu Rusije. U vreme kada su u Srbiji socijalisti bili sami intelektualci, B. je pretstavljao redak izuzetak. God. 1883 saraduje sa Mitom Cenićem. Iste godine odlazi ponovo u inostranstvo. Početkom 1886 proteran iz Rusije. Kad je posle toga organizovao velike demonstracije nezaposlenih radnika u Krakovu, uhapšen je i sproveden u Beč.

ANDRA BANKOVIĆ

Po povratku u Srbiju nastavlja svoju socijalističku delatnost. Sa Mitom Cenićem učestvuje u osnivanju *Zanatlijskog udruženja* i ulazi u njegovu prvu upravu (1888). God. 1889 urednik je *Srpskog zanatlije*. Posle Cenićeve smrti B. je, pored *Pelagića*, najistaknutiji socijalista u Srbiji i stoji na čelu najvažnijih socijalističkih akcija toga vremena. God. 1889 organizuje i rukovodi opšti tronedeljni štrajk niške železničke radionice, koji je završio usvajanjem radničkih zahteva. Pošto socijalistička grupa nije uspeła da dađe socijalističku orijentaciju *Zanatlijskom udruženju*, počela je da radi na stvaranju socijalističke partije. God. 1892, na zanatlijskoj skupštini u Vranju, socijalisti sa Bankovićem na čelu stvaraju socijalistički klub i donose rezoluciju o osnivanju socijalističke stranke. Kasnije B. priključuje se *Srpskom zanatlijsko-radničkom savezu* i saraduje u njegovom listu *Zanatlijski savez*. Oko ovog lista okupljaju se svi srpski socijalisti, čime se oformljuje prvi stvarni socijaldemokratski centar, na čelu s Bankovićem i *Milošem Obradovićem*, bravarom. B. učestvuje u nekoliko pokušaja osnivanja socijalističke stranke i u uspostavljanju prvih veza sa II. Internacionalom. Organizuje prvomajske proslave 1894 i 1896. U periodu izlaženja *Socijal-Demokrata* predsednik je njegovog redakcionog odbora i stvarni rukovodilac srpskog socijalističkog radničkog pokreta. Njegovom zaslugom list dobija klasnoborbeni karakter, a socijalisti okupljeni oko redakcije lista stvaraju i prve sindikalne organizacije. Očigledno je B. stajao i na čelu tada formiranog *Odbora za vodstvo pokreta*. U vreme zabrane *Socijal-Demokrata* u ilegalnom *Odboru za vodstvo pokreta* narasta sukob između radnika koji stoje na klasnim pozicijama i grupe sitnoburžoaskih intelektualaca sa *Jovanom Škerlićem* na čelu, koja zauzima oportunističke stavove. Povodom odlaska Bankovića na IV. kongres II. Internacionalne 1896, a u sporazumu sa radničkom grupom u vođstvu pokreta, glavni odbor *Zanatlijsko-radničkog saveza*, u kome je Škerlićeva grupa imala većinu, osporio je telegramom njegovo svojstvo delegata i proglasio ga za anarhistu. Kada je Škerlićeva grupa dobila prevagu i u pokretu, B., koji je bio jedan od glavnih inicijatora za pokretanje *Radničkih novina* (1897), potisnut je iz rukovodstva pokreta. Čini se da je to dovelo do njegovog ponovnog odlaska u inostranstvo. Njegov boravak u Beogradu 1902, kada je dolazio na sastanke Beogradskog radničkog društva, bio je kratkotrajan. B. se konačno vratio u zemlju tek 1908 ili 1909, nekoliko godina posle uklanjanja sitnoburžoaske opozicije iz radničkog pokreta, a u vreme kada je *Dimitrije Tucović* već postao sekretar *Srpske socijaldemokratske stranke*. «Stari borac» ostao je ubeđen i aktivan socijalista. Uprkos bolesti i slabosti učestvuje u radu pokreta u granicama svojih mogućnosti. Na Prvoj socijaldemo-

kratskoj balkanskoj konferenciji jedan je od delegata *Srpske socijaldemokratske stranke*. Dosledno i borbeno klasno stanovište bila je osnovna odlika ovog prvog značajnog radničkog rukovodioca, koji je stajao na čelu prvog lista marksističke orijentacije u Srbiji i bio jedan od prvoboraca njenog klasnog radničkog pokreta.

L.J.T.: S. Dimitrijević, *Socijalistička radnička organizacija krajem XIX veka*, Beograd 1953. S. 19.

Enciklopedija Meoslović I, izdanje 1955, str 340

Naš

dini imaju pravo da govore o Srpstvu. A to pravo ne priznajemo mi zatočenici nemačkih logora ni nazovi „srpskoj“ vladi Nedića, ni četnicima Draže Mihajlovića koji su prošli reke srpske krvi za račun Švaba, i čije je vodstvo pobeglo u Austriju pred narodnom osvetom.

Tako je bilo za vreme borbe, tako je i danas. U oslobođenoj otadžbini srpski narod uživa ista prava kao i ostali bratski narodi. On sam odlučuje o svojoj sudbini, upravlja sobom i ima punu nezavisnost po pitanjima svoga kulturnoga i ekonomskoga razvitka. Srpska narodna federalna vlada na čelu sa Dr. B. Neškovićem imenovana je od strane Antifašističke Skupštine Narodnog Oslobođenja Srbije (ASNOS) na kojoj je učestvovalo 833 pretstavnika. Autonomna Vojvodina, Kosovo i Metohija ušle su u sastav federalne Srbije na zahtev naroda tih krajeva, izražen preko njihovih predstavnika, a odlukom ASNOS-a.

U ovoj istorijskoj borbi srpski narod nije ništa izgubio, već samo dobio: s jedne strane oslobođenje i pravu narodnu vladu, s druge strane ljubav bratskih nam naroda, do sada porobljenih od strane velikosrpske gospode, koji su bili i naši vlastiti tlačitelji.

Drugovi Srbi, ne zaboravite da je snažna i sretna Jugoslavija uslov snažne i sretno Srbije, kako to kaže drug Tito, a Jugoslavija je postala tek sada moćna država, jer počiva na bratskoj saradnji slobodnih naroda jer ima pravu narodnu vlast.

S. Dimitrijević.

glas

GLASILO JUGOSLAVENA U NEMAČKOJ

Srbi i narodno-oslobodilačka borba

12. juna
Broj 1945.

11

Drugovi Srbi, zarobljenici i civilni radnici, vas su u nekim mestima protivnarodni elementi pogrešno obavestavali o prilikama u zemlji, jedni zato jer su služili nemačkom fašizmu, drugi zato jer su želeli uspostavljati predratne Jugoslavije, gde su ti isti elementi žarili i palili kako su hteli, i živeli kao gospoda od korupcije i tudjega rada. Oni su vam govorili da je narodno-oslobodilačka borba (NOB) protivusrska, kao što su Hrvatima kazivali da je protivuhrvatska. I jedno i drugo je bila čista laž. Narodno-oslobodilačka borba poveljena je protiv nemačkih fašističkih okupatora i njihovih plaćenika ustaša, četnika i dr., a za slobodu svih porobljenih naroda Jugoslavije. Maršal Tito koji je bio na čelu te borbe u brošuri „Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svetlosti narodno-oslobodilačke borbe“ kaže:

„Moram ovde podvući činjenicu, da se u redovima naše narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije od samoga početka pa do danas nalaze u ogromnoj većini baš Srbi, umesto da bude obratno. Baš srpski, crnogorski, bosanski i lički partizani i brigade, koje su bile sastavljene gotovo isključivo od Srba, vodile su i danas vode nemilosrdnu borbu ne samo protiv okupatora, već i protiv četnika Draže Mihajlovića i ostalih neprijatelja ugnjetenih naroda. To dokazuje da svi narodi Jugoslavije koji su bili u prošlosti ugnjetavani od velikosrpskih hegemonista, imaju svog najboljeg i najdoslednijeg saveznika u srpskom narodu. Srpski narod dao je, i još uvek daje najveći doprinos u krvi u borbi protiv okupatora i njegovih izdajničkih sluga, ne samo Pavličića, Nedića i Pećanca, nego i protiv Draže Mihajlovića i njegovih četnika, za pitanje slobode i nezavisnosti svih naroda Jugoslavije. Srpski narod isto tako ne želi da se vrati ono staro, kao što ne želi ni Hrvatima, ni Slovenima ni Makedoncima, ni Crnogorcima, ni Muslimanima. Srpski narod vrlo dobro zna, zbog čega je došlo do takve tragedije, ko je tu glavni krivac i zato se on tako ljutito bori i prezire svoje domaće izdajnike.“

Stoga je svaki delomost svih ostalih naroda Jugoslavije, da barem isto toliko ako ne i više, učestvuje zajedno sa srpskim narodom u ovom velikom narodno-oslobodilačkom ratu protiv okupatora i svih izdajnika.

Treba onda da se pitamo: Dali je narodno-oslobodilačka borba (NOB) protivusrska, kada su Srbi najbrojnije zastupani u njoj? Dali je NOB protivusrska, kada su od tri operativne zone Generalnog Štaba Jugoslavije, dve bile pod komandom Srba, a treća je imala na čelu Crnogorca; kada je šef generalštaba Srbin? Ne zaboravite da je NOB „počela u Srbiji i proširila se u toku četiri godine kroz sve krajeve naše zemlje, kroz sve krajeve federalnih jedinica“, kako je to maršal Tito rekao u svom govoru, održanom u Zagrebu 21. maja 1945. Ne navodim te reči da bi podvukao prednost Srba nad ostalim jugoslavenskim narodima, jer je NOB sredinom 1941. otpočela u svim krajevima naše zemlje, i svi su naši narodi prolili more krvi za novu, slobodnu, demokratsku, Federativnu Jugoslaviju, već ih navodim zato da bi ukazao, kako daleko ide drskost narodnih neprijatelja, koji nazivaju NOB protivusrskom, kada je prva oslobodjena teritorija, kada je prva organizovana vlast koja počiva na narodno-oslobodilačkim odborima bila u Srbiji. Oni zaboravljaju da su Užice, Požege, Čačak i druga mesta u Šumadiji bili prvi oslobodjeni gradovi, da se je srpska zemlja prva natopila krvlju boraca za oslobodjenje. Srpski se je narod u redovima NOB pokazao dostojan svojih dedova. Potomci Obilića, Hajduka Veljka, Sinđelića, vojvika palih na Kumanovu, Ceru, u Albaniji i na Kajmakčalanu nemaju se stiditi svojih viteških predaka. Oni se nisu borili na strani Nemaca kao što su to činili četnici Pećanca i takozvana „srpska“ straža Nedića. Oni nisu prešli na stranu fašističkih okupatora, kao što su to učinili četnici Draže Mihajlovića, u kome narodna junačka pesma vidi novoga Brankovića. Pravi Srbi su se borili protiv neprijatelja i narodnih izdajnika, za oslobodjenje Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca, Arbanata i ostalih bratskih naroda, i za uništenje fašizma koji predstavlja najpestidniji oblik gospodskog terorizma, organizirane pljačke i porobljavanja slobodnih naroda.

Kao što su boreci iz drugih naroda pa i sam Tito, koji je bio na čelu te borbe, došli 1941. na teritoriju Srbije da se bore za oslobodjenje viteških naroda, svi su se sinovi srpskoga naroda borili posle povlačenja preko Drine za slobodu Crnogoraca, Bosanaca, Muslimana, Hrvata i Slovenaca. Ti srpski junaci, kao i oni koji su prolili krv za teritoriju nastanjenu Srbima, su

POUR LA DEFENSE DE LA CULTURE FRANCAISE EN Y O U G O S L A V I E

La France a eu sur les peuples qui forment la Yougoslavie une influence culturelle plus profonde qu'on ne le croit ordinairement chez vous, en raison de la distance géographique qui sépare les deux pays. Déjà au temps de la Révolution de 1789, et par suite aussi de la traduction des oeuvres de Beaumarchais, cette influence avait provoqué chez les Slovènes une véritable renaissance littéraire.

L'Université de Ljubliana, capitale des provinces illyriennes, fondée par Napoléon Ier et disparue avec sa défaite, est demeurée pendant un siècle le symbole de la lutte libératrice. La France de 1948 a donné la force et l'âme au mouvement national ébauché à l'époque napoléonienne. L'image de la France et celle de la liberté étaient alors inséparables. Pour voir toute la portée de cette influence, il suffit de citer l'exemple de Ljubljana, ville de 60.000 habitants qui a vécu pendant 10 siècles sous le joug allemand et dont la bibliothèque française est la plus fréquentée de toutes les bibliothèques étrangères.

Quant à la Serbie, on sait que, pendant plusieurs générations, sa jeunesse a passé par les écoles françaises et s'est formée en France. Après la guerre de 1914-18, la tradition survécut dans le pays même; à tel point que la langue française devint obligatoire pour les élèves des lycées, que trois instituts français furent créés dans les centres universitaires et que 83 sections de l'Association des "Amis de la France", fondées presque en même temps, organisèrent des cours et des conférences, ainsi que des bibliothèques. Le nom de France est partout en honneur en Yougoslavie et il suffit de le prononcer pour voir passer sur le visage de l'ouvrier ou du paysan, une flamme d'enthousiasme.

Pour en faire la preuve, il suffit de rappeler les émouvantes manifestations qui ont eu lieu lors du voyage de M. Delbos où 50.000 personnes l'accueillirent à son arrivée à Belgrade. On vit des paysans illettrés signer avec leur pouce les adresses de sympathie dédiées à la France, tandis que d'autres étaient venus à pied de villages éloignés parfois d'une centaine de kilomètres pour saluer le délégué de la France.

La brusque augmentation du nombre des étudiants yougoslaves dans les Universités françaises au cours des dernières années, confirme les précédentes constatations. Bien que le nombre des boursiers reste le même, le chiffre des étudiants est de plus de 300 pour la seule ville de Paris. A l'opposé, en Allemagne on ne compte pas d'étudiants yougoslaves dans les Facultés, sauf dans les Ecoles d'enseignement des sciences techniques.

Il en est de même pour Vienne, Graz et Berlin, qui attiraient jadis la majeure partie des étudiants yougoslaves, et surtout les Croates. Prague subira le même sort l'année prochaine. Paris est donc aujourd'hui, le plus grand centre où se rencontrent nos étudiants à l'étranger. La France est l'unique pays où ils viennent en masse, de leur propre volonté.

Et cependant, la France est loin de la Yougoslavie; la vie y est chère pour les yougoslaves et aucune facilité de séjour ne leur est accordée. L'attraction qu'elle exerce vient de la forme même de sa culture et des idées de liberté qu'elle préconise et défend.

Ce sont ces étudiants qui, en rentrant chez eux, diffusent la pensée française et maintiennent les liens d'amitié entre les deux pays. On ne saurait attacher trop d'importance à leur venue en France. C'est pourquoi il faudrait faire cesser l'injustice de voir, à Paris, le bureau d'accueil pour les étudiants étrangers uniquement réservé aux boursiers et refusant même aux autres de participer aux excursions payantes qu'il organise.

L'offensive allemande si forte sur le terrain économique n'a pas marqué des vic-
toires éclatantes sur le plan culturel. L'octroi des "Sparmarken" aux étudiants, qui
leur permet d'augmenter de deux à trois fois leurs revenus, n'a pas réussi à les
attirer dans ce pays. Malgré cela il ne faut pas nier l'importance de certains as-
pects de cette offensive: on organise des échanges massifs entre les étudiants et
les lycéens s'attaquant aussi aux plus jeunes, qui ne se sont pas formés idéologi-
quement. On inonde le pays de livres allemands. Quelques jours après la signature
du Pacte d'amitié yougoslave-italien, deux wagons de livres sont arrivés comme
cadeau à chacune de nos Universités. Fait d'autant plus grave que, malgré une large
diffusion des livres français, on manque d'ouvrages scientifiques. De plus, tandis
que l'entrée des salles de lecture créées par les Amis de la France n'est permise
qu'à ceux qui versent une cotisation annuelle de 150 dinars, celle des bibliothèques
de langue allemande est gratuite.

L'Allemagne édite des livres qui, ayant pour but de combattre l'influence fran-
çaise, ne se gênent pas pour falsifier le passé. C'est ainsi que récemment, on a
édité des ouvrages tendant à démontrer que le plus grand poète slovène Prechern,
dont la pensée s'est formée de façon incontestable sous l'influence des idées fran-
çaises, était le produit de la culture allemande.

Pour répondre à de telles offensives et redresser de telles erreurs, il se-
rait bon, pensons-nous, que la France ne se désintéresse pas de cette propagande
qui a, chez nous, un retentissement considérable.

Au fur et à mesure de son asservissement politique par l'Axe, le gouvernement
yougoslave se montre hostile à toutes les manifestations francophiles, celles entre
autres qui eurent lieu pendant le séjour à Belgrade de M. Yvon Delbos et qui en-
traînèrent, avec la répression policière l'arrestation de nombreux étudiants qui
avaient crié "Vive la France!"

Bien que la culture française soit exposée à des attaques de la part du gou-
vernement, on peut dire que jamais elle n'a été aussi forte et n'a eu autant de
défenseurs qu'à l'heure actuelle, où elle s'affronte à la double idéologie hit-
lérienne et mussolinienne. Pour les peuples opprimés, lutter pour elle équivaut à
lutter pour la culture humaine en général. Aussi faut-il considérer comme un des
éléments de cette défense au même titre que le mouvement démocratique tout entier
l'association pour la défense de la culture, fondée l'an dernier à Belgrade.

En 1938 grand nombre d'organisations culturelles décidèrent de considérer cette
année comme "l'année française". Les nombreuses conférences organisées à cette oc-
casion remportèrent un énorme succès et plusieurs d'entre elles se transformèrent
en vastes manifestations populaires. L'exposition de la peinture française du XIXe
siècle, ouverte il y a quelques semaines à Belgrade fut visitée par 30.866 personnes.

Chose d'une égale importance, toutes les tentatives de la propagande sur le
plan culturel "nazi" sont combattues par l'opinion publique. Citons pour exemple
l'organisation par le consulat allemand d'une exposition des livres allemands, où
le public ne vint pas, tandis qu'à l'occasion de celle du livre français - faite
par l'Institut des Etudes Françaises à Zagreb - les intellectuels croates manifes-
tèrent leur attachement aux traditions francophiles de Matich et St. Raditch.

Buletin - Democratico
Paris, 1939, NO 8-9
mai-juin, p. 16-17.

ВОЂ СРПСКЕ СОЦИЈАЛ-ДЕМОКРАТИЈЕ

Димитрије Туцовић један од најистакнутијих руководилаца класног социјалистичког радничког покрета у Србији у периоду од његовог стварања до првог светског рата спада у ред најзначајнијих личности које су наши народи дали. Он је био стваралачки марксист, који је оформио политички лик Српске социјалдемократске партије, изграђујући оригиналан однос између партије и синдиката, анализирајући нашу тадашњу друштвену стварност, разрађујући и утврђујући ставове према најактуелнијим политичким проблемима.

Туцовић је заузимао једно од руководних места у српском социјалистичком покрету још пре оснивања Српске социјалдемократске странке, у време кад је Р. Драговић водио борбу за стварање радничког друштва, синдиката и партије. Туцовић је један од оснивача Београдског радничког друштва, иницијатор и организатор савеза грађевинарских и савеза металских радника, а заједно са Р. Драговићем и савеза дрводељских радника (1901).

Почетком 1902, у време када се заострјала идеолошка борба са малограђанским струјама у социјали-

Димитрије Туцовић

стичком покрету, Д. Туцовић, је изабран за секретара Београдског радничког друштва, а нешто касније улази у редакцију Радничких новина. Туцовић је заједно са Т. Кацлеровићем обновио и групу великошколаца социјалиста. Он је био члан Централног одбора, пр-

вог тајног политичког руководства класног социјалистичког радничког покрета у Србији, колевке будућег партијског руководства.

У идеолошким борбама вођеним у Централном одбору, марксистичко крило са Драговићем и Туцовићем однело је превагу. Ако је српски раднички покрет створен почетком XX века добио изразито класни карактер и социјалдемократско обележје, велику заслугу за то и мају Р. Драговић и Д. Туцовић.

Туцовић је један од организатора познатих мартовских демонстрација против диктатуре Александра Обреновића (1903), првог организовао покушаја револуционарног супротстављања српског пролетаријата владајућој буржоазији, првог већег окршаја српских радника и студената са полицијом.

Туцовић на челу српске социјалдемократије

Кад је Српска социјалдемократска странка већ била створена, Туцовић је најоштрије иступио против покушаја одвајања синдиката и партије и неутрализације синдиката. У свом реферату на Другом конгресу Радничког савеза он истиче тесну повезаност синдикалне и политичке борбе радничке класе, нужност и међусобну зависност акције на оба плана. Кад је антипартијска група „Ново време“ приступила разбијању покрета, Драговић и Туцовић повели су оштру идеолошку и политичку борбу против ове групе и политички је потпуно ликвидирали. Док су у другим социјалистичким партијама, на пример у Бугарској, цепачки покушаји таквих, па чак и мањих размера доводили до стварања паралелних социјалистичких партија и група, у овом случају је политички пораз опозиције био тако темељит, да стварно није дозволило постојање неке трајније и значајније опозиционе организације.

Кад је после смрти Драговића Српска социјалдемократска странка пала у дубоку кризу, Туцовић је прихватио вођство и повео је ка њеном успону. У периоду кад је стајао на челу партије, у својству њеног секретара, 1908—1914, она је достигла своју највећу бројност, значај, успехе и утицај.

Анализа политичке ситуације и разрада партијске политике била је у његовим рукама или је вршена под његовим непосредним руководством. Он активно сарађује у Радничким новинама. Године 1908 ствара партијску школу која је постојала све до првог балканског рата, а 1910 године покреће и наступа као главни уредник врло значајног теоретског марксистичког часописа „Борба“, који је излазио све

до првог светског рата, са прекидом за време балканских ратова. Он је стварао наше партијске политике, специјално њених ставова у погледу односа партије и синдиката; радничког законодавства, питања жена у покрету, питања Босне и Херцеговине, партијске балканске политике и става партије према рату. Залажући се за стварање Централне инстанце као форме обједињавања партије и синдиката која је била и прихваћена, он се борио за јединство читавог радничког покрета.

Под његовим руководством одржана је на дан опште мобилизације, 25. јула 1914. године, историјска седница Главне партијске управе која је једногласно прихватила оцену првог светског рата као империјалистичког рата и заузела антиратни став.

Писац и преводилац

Писац бројних социјалистичких књижица и многобројних чланака у Борби и Радничким новинама, преводилац Маркса, Кауцког и Бебела, Туцовић је дао свој велики допринос нашем социјалистичком и општекултурном наслеђу. Од посебног су значаја његове анализе националног и колонијалног питања, међународног положаја Балкана, опасности од немачког и аустријског империјализма, спољне политике великосрпске буржоазије и полупролетаризованог сељаштва, као савезника у борби пролетаријата. Пре појаве Лењиновог Империјализма, он је сагледао многе битне карактеристике ове највише но-политичке анализе развита Србије, неопходна су литература за разумевање националне историје предратне Србије. Један од његових најоригиналнијих и теоретски најјачих радова је његова књига Србија и Арбанија.

Идеолошки и политички значај Д. Туцовића прелази оквире пред-

ратне Србије. У периоду пре првог светског рата он је био најзначајнији марксистички теоретичар у југословенским земљама. Заједно са читавом Српском социјалдемократском партијом имао је приличан утицај у југословенским земљама, посебно значајан у односу на социјалистички покрет у Босни и Херцеговини и на социјалдемократску организацију у Скопљу. Туцовић је у својству госта наступио и на партијским конгресима у Загребу и Сарајеву.

Члан Међународног социјалистичког бироа

Теоретски разрађујући и практично изграђујући балканску соција-

листичку политику Туцовић је проширио свој утицај на све балканске социјалдемократске покрете. Туцовић је иницијатор, организатор и главни референт прве Балканске социјалистичке конференције одржане у јануару 1910. године и аутор предлога резолуције која је била прихваћена на њој. Туцовић дошао до изражаја и афирмисао је и истакнути политичар и у ванбалканском међународном радничком покрету. У лето 1908. године у време оштрих прогона радника у Босни и Херцеговини, он је упутио Међународном социјалистичком бироу Меморандум о политичком положају покрета у овој области, који је био објављен у белгијском социјалистичком листу »Le peuple« одакле је пренесен у многе друге социјалистичке листове.

У марту 1909. године Туцовић је ушао у Међународни социјалистички биро, стални орган Социјалистичке интернационале и био у њему до краја 1911 и у 1914. години. Године 1909. и 1910. он сарађује у Neue Zeit-у у тада најзначајнијем марксистичком часопису у централној Европи.

Посебно велики значај има иступање Д. Туцовића у погледу рата и мира на Међународном социјалистичком конгресу у Копенхагену, одржаном 1910. године. У њему је подвукао обавезу социјалиста да учине све могуће да би спречили рат.

У име малих народа он инсистира на дужности социјалне демократије, посебно социјалиста моћних народа да се залажу „за право самоопредељења свих народа и одбрану тог права од ратничког напада и насилничког угњетавања“. Критикујући аустро-марксисте он им је пребадио што нису енергичније устали „против колонијалне политике и поробљивања народа које владајући фактори Аустро-Угарске врше“, што се нису својски заложили за право народа на самоопредељење.

Истичући перманентну ратну опасност на Балкану он је захтевао „принципијелну и енергичну борбу, борбу без концесија, против колонијалне и завојевачке политике капиталистичких држава које по Балкану муте“, прокламујући да је „принципијелна борба социјалне демократије против завојевачке политике и за право националног самоопредељења услов за живот радничког покрета и социјалне демократије у малим и потиштеним народима“. Својим наступом Туцовић је допринео борби револуционарне марксистичке левице против нарастајућих опортунистичких схватања у Интернационали специјално о питању односа према рату, националном и колонијалном питању, праву народа на самоопредељење и борби против империјализма, као и питању односа између социјалиста великих и малих земаља.

★

Ако бисмо покушали да класни социјалистички раднички покрет у Србији представимо једном једином личношћу, то би несумњиво био Димитрије Туцовић. Он није био само општепризнати лидер странке, већ и њен идеолог и марксистички

градитељ, оличење њених стремљења и револуционарности.

Изградивши борбену марксистичку партију, припремивши терен и теме за будући развитак револуционарног пролетерског покрета и његову авангарду Савез комуниста Југославије, Туцовић није дочекао ни победу октобарске револуције, ни стварање општејугословенске револуционарне партије пролетаријата. Отишавши на фронт као мобилисани резервни официр он је учествовао у рату, на супрот својих социјалистичких антиратних схватања и погинуо на фронту 20. новембра 1914. године. Тиме је наш раднички покрет изгубио свог марксистичког васпитача, општепризнатог социјалистичког предводника и најкрупнијег предатног револуционарног борца.

Др Сергије Димитријевић

STVARANJE KOM PARTIJE JUGOS

Jugoslovenski revolucionarni radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije izrasli su i razvili se u novostvorenoj zajedničkoj državi iz već postojećeg klasnog radničkog pokreta i borbe radnog naroda.

Oni su stvoreni i razvijali se pod velikim i snažnim ideološkim i političkim uticajem Oktobarske socijalističke revolucije, na teorijskim, organizacionim, političkim i taktičkim stvaralačkim postavkama Marksa, Engelsa i Lenjina i na iskustvima revolucionarne borbe boljševika i prve pobedonošne socijalističke revolucije. Oni predstavljaju logičan nastavak revolucionarnih tendencija i struja predratnog i ratnog jugoslovenskog klasnog radničkog pokreta, antiratne i antisocijalpatriotske borbe srpskih socijalista i njihove akcije za odbranu Oktobarske revolucije i Sovjetske Rusije, revolucionarnih stremljenja i borbi radnog naroda na jugoslovenskim teritorijama Austro-Ugarske i revolucionarne akcije Jugoslovena učesnika Oktobarske revolucije i građanskog rata.

Revolucionarna radnička partija stvarana je početkom 1919. u vreme kad je privredni život zemlje prolazio kroz velike teškoće i potreze, kad su obnavljani saobraćaj, industrijska proizvodnja i poljoprivreda koji su pretrpeli velika razaranja, posebno u Srbiji i Makedoniji, kad je postojala oskudica u uglju i sirovinama i velika nezaposlenost, kad su usled špekulacije nastale velike teškoće u snabdevanju životnim namirnicama, kad su uslovi života i rada bili gori ne samo u odnosu na predratno, već i na samo ratno vreme, kad je u velikom delu zemlje postojao snažni pokret siromašnih i srednjih seljaka za ukidanje feudalnih ostataka i podelu zemlje, a u nekim delovima zemlje i otpor nacionalnom ugnjetavanju i neravnopravnom tretiranju nacija.

U tim uslovima među radnicima je raslo nezadovoljstvo i jačalo borbena revolucionar-

no raspoloženje koje se ogledalo u štrajkovima železničara i rudara, kao i protestnim zborovima i generalnim štrajkovima u pojedinim mestima i oblastima, održanim za opšte zahteve radničke klase sa masovnim učešćem siromašnih i srednjih slojeva gradskog stanovništva.

Na revolucionarno raspoloženje radničke klase i radnog seljaštva izazvano ratom, porazom i raspadom Austro-Ugarske, teškim uslovima života i rada, znatno je uticao primer Oktobarske revolucije i povratnici iz Sovjetske Rusije kao prenosioci novih shvatanja. Poseban potsticaj revolucionarnom raspoloženju radnog naroda u jugoslovenskim zemljama, naročito njenim severnim krajevima, dala je pobjeda socijalističke revolucije u Mađarskoj.

Mada su opšti uslovi za stvaranje revolucionarnog radničkog pokreta bili vrlo pogodni, postojali su mnogi nerešeni problemi i teškoće u samom radničkom pokretu.

Tada je u okviru novostvorene zajedničke države postojalo šest posebnih teritorijalno razgraničenih radničkih pokreta, među kojima je bilo velikih idejnih i političkih razlika. U početku su u rukovodstvu postojećih socijaldemokratskih pokreta Slovenije, Hrvatske i Slavonije, Vojvodine i Dalmacije oportuni-

stički elementi imali odlučujuću reč. Zato su se oni izjasnili za saradnju sa buržoazijom i sa izuzetkom Dalmacije ušli u pokrajinske vlade, a Korać kao njihov predstavnik i u centralnu vladu. Zato je revolucionarni radnički pokret u tim krajevima nastajao iz okršaja klasno borbenog krila radničkog pokreta sa takvim saradnicima buržoazije — ministrijalistima. Uz to je dobar deo rukovodećih kadrova svih postojećih socijaldemokratskih pokreta bio oportunističke orijentacije i ostajao na predratnim socijaldemokratskim pozicijama uprkos izmenjenim klasnim odnosima

50 godina 1919-
1969, br. 1, 11
mart 1969, posebna
priloga "Vostok"
Titovo Heral.

UNISTIČKE LAVIJE

zemlji i u svetu, uprkos postojanja predrevolucionarnog raspoloženja.

Borbu za stvaranje jedinstvene borbene radničke partije, koju su pokrenuli sami radnici, vodili su klasno orijentirani radnički pokreti u Srbiji i Bosni i Hercegovini i leve antiministerijalističke struje u ostalim radničkim pokretima.

Ta borba dobila je revolucionarnu orijentaciju i pretvorila se u borbu za stvaranje revolucionarne radničke partije još pre samog Kongresa ujedinjenja, kad su se čitave socijalističke grupe, rukovodstva i pokreti počeli izjašnjavati u tom smislu.

Revolucionarna radnička partija stvorena je na Kongresu ujedinjenja održanom 20—23. aprila 1919. u Beogradu. U osnovnom aktu kongresa, Podlozi ujedinjenja, ističe se da je put za uništenje kapitalizma i ostvarenje komunističkog društva »osvajanje političke vlasti od strane proletarijata, razaranje organa vlasti i vaspostavljanje isključive vlasti radničke klase«.

Mada je sam Kongres ujedinjenja predstavljao izvestan kompromis između revolucionarne i reformističke struje u klasnom radničkom pokretu, mada je on pokazao nerazumevanje nacionalnog a delimično i seljačkog pitanja, rukovodstvo pokreta izabrano na ovom kongresu sa Filipom Filipovićem na čelu ostvarilo je pretvaranje novostvorene partije u pravu revolucionarnu partiju koja se kao takva oformila u leto 1920. na Drugom, Vukovarskom kongresu, kada je dobila naziv Komunistička partija Jugoslavije.

U isto vreme partija je rasla i razvijala se. Tada su stvorene brojne organizacije u Makedoniji i na Kosmetu, partijska rukovodstva za Makedoniju i Staru Srbiju; i Crnu Goru, a radnički pokret Slovenije uključio se u revolucionarni pokret. Tada je stvoren i SKOJ.

Dr Sergej Dimitrijević

Pretvaranje novostvorene partije, Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) u Komunističku partiju odvijalo se u uslovima žestokih tarifnih i štrajkaških borbi koje su se rasplamsale u celoj zemlji. To je bio proces vezan za ideološku i političku izgradnju čitavog članstva koja je ostvarena neposrednim učešćem u klasnim okršajima i političkoj borbi pokreta, preko članaka u partijskim listovima i brojnih partijskih škola, prevodenja i prorade Lenjinovih radova, sistematskim radom u partijskim organizacijama i široke pretkongresne diskusije u koju su se direktno sučelile revolucionarne i reformističke koncepcije.

Reformistički elementi pokreta, tzv. centristi, zadali su velike teškoće partiji kako u toku ovog procesa tako isto i kasnije, posle Vukovarskog kongresa, i to u Hrvatskoj i Slavoniji gde su bili relativno brzo politički pobedjeni i izolirani, a kasnije pri kraju godine u Srbiji i Bosni.

Uprkos sistematskih progona od strane vlasti i pomenute unutrašnje opozicije u pokretu, komunistički pokret u Jugoslaviji koji se otvoreno suprotstavljao vladajućoj klasi i njevoj politici jačao je i osvajao brojne pristalice. Na to ukazuje činjenica da je u leto 1920. partija imala preko 65 hiljada članova a da se broj organizovanih radnika u revolucionarnim sindikatima popeo na 208 hiljada. O tome svedoče i velike pobeđe partije na opštinskim izborima u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Crnoj Gori u proleće 1920; osvajanje opština u mnogim velikim gradovima Srbije i Makedonije uključujući i Beograd u leto te godine: kao i 198 hiljada glasova i 59 poslaničkih mandata dobijenih na izborima za Ustavotvornu skupštinu u novembru 1920.

Uprkos ostvarenoj izgradnji, porastu i jačanju pokreta, tadašnje njegovo rukovodstvo nije bilo politički sposobno da realizira postignute uspehe, da mobiliše i povede čitav radni narod u borbu protiv vladajuće klase, da izvojuje pobeđu u takvom klasnom okršaju. Ono je u sukobu sa buržoazijom pretrpelo privremeni poraz. Akcija vladajuće klase da slomi revolucionarni radnički pokret postigla je značajne uspehe na tom polju donošenjem Obznane, kojom je pokret bio zabranjen i Zakona o zaštiti države kojim je teror vladajuće klase bio organizovan i legaliziran. Mada je u tim uslovima komunistički pokret Jugoslavije došao u težak položaj, on je uspeo da se prilagodi novim uslovima i da nastavi borbu do pobedonosnog ostvarenja svojih ciljeva.

ЗАЈЕДНО са Радованом Драговићем и Дмитријем Туцовићем Душан Поповић спада у идеологе српског социјалистичког покрета XX века. Њих тројица представљали су главне пионире његове марксистичке изградње.

После Р. Драговића као оснивача партије и Д. Туцовића који јој је дао политички лик, Д. Поповић је био трећи значајни секретар партије. Он је стајао на њеном челу у таквим условима првог светског рата, када су се водиле борбе за одржање њене социјалистичке консквентности и постављали темељи њеног преображаја у праву револуционару партију.

Заједно са Драгишом Лапчевићем и Тришом Кацлеровићем они спадају у ред најпознатијих и најзначајнијих руководилаца социјалистичког покрета предратне Србије, оних који су стварно изграђивали ову партију и њену политику, имајући највећи удео у том раду.

За разлику од остале четворце, специјално Р. Драговића Д. Туцо-

Марксову књигу „Надница“, цена и профит“, упутио га да прати велики текстилни штрајк у Београду и пише прве своје чланке баш у том отвореном класном сукобу, поставио га за сталног сарадника „Радничких новина“, одобрио његов пријем у партију.

Читав однос Поповића према покрету био је оформљен од стране Драговића и носио печат његових схватања. Зато, рецимо, Поповић ставља партију изнад личних проблема и не потписује своје бројне прилоге у „Радничким новинама“.

При крају велике партијске кризе настале после смрти Р. Драговића Поповић сазрева као марксиста и од социјалистичког агитатора који сарађује у радничкој штампи постаје један од руководећих мислилаца покрета. Истовремено он превазилази обичну анализу и интерпретацију догађаја и почиње да делује као један од стваралаца партијске политике.

На крају тог периода он је у вези са том „интелектуалном“ „морал-

Душан Поповић и социјалистички покрет

Др Сергије Димитријевић

вића и Д. Лапчевића, који су много радили на организационим питањима, Д. Поповић је тежиште свога рада имао на пропагирању социјализма и оформљењу партијских ставова и политике. Томе је знатно допринела његова публицистичка активност у партијској периодици „Радничким новинама“ и „Борби“, којима је посвећивао највећи део свог времена, и у којима је радио као професионални социјалистички новинар.

Поповић је постао социјалиста још у гимназији, а прошао је кроз клуб великошколаца социјалиста, ту колевку интелектуалних кадрова покрета.

Драговић је везао Поповића за редакцију „Радничких новина“, дао му као први задатак да преводи

ном“ и политичком кризом покрета везивао „солидан рад“ за повратак Туцовића, човека „који у сваком погледу стоји изнад нас и који ће нам бити стожер“, и подвлачио „нећу радити на „Радничким новинама“ док ти не будеш у њима, или, бар уопште у покрету“.

Чим је Туцовић преузео вођство покрета одмах је активирао Поповића који је заузео видно место у њему.

Поповић одмах улази у редакцију „Радничких новина“ којом руководи Туцовић, у њено име присуствује седницама Главне партијске управе и наступа на партијским зборовима на равној нози са члановима ове управе.

Већ на идућем конгресу постаје члан Главне партијске управе.

Поповић наступа са 5 реферата на конгресима партије и учествује у раду две балканске социјалистичке конференције.

Заузимање истакнуте руководеће улоге у покрету од стране Поповића, његов заједнички рад са Туцовићем није била игра случаја. То је био резултат теоретског и политичког сазревања Д. Поповића извор његових сопствених залагања да користи покрету, који су дошли до пуног изражаја у време када су до ласком Туцовића на чело покрета били створени услови за успешан партијски рад.

Језгро Поповићевих истраживачких напора је проблематика партијске политике, однос партије према револуцији, буржоаској држави, политици, српске владе и политици ве-

Копирани, 26. VI 1969,
100. XX VII, бр. 670, стр. 27

Душан
Поповић
И
социјалистички
покрет
(2)

ликих сила. Своје прве песничке визије класне борбе замењује марксистичким анализама, преко њих долази до једног стваралачког прилаза партијској политици. Полазећи од анализе класних односа буржоаског друштва и државе, он чини систематске напоре у изградњи политичке перспективе српског социјалистичког покрета. У првим својим марксистичким анализама он се опредељује за револуционарна решења.

Стална и омиљена Драговићева парода „радимо на уништењу буржоаског друштва“ претворила се код Поповића у трагање за путевима и начином за остварење тог циља.

Он се већ 1907. године под утицајем Ласала изјашњава за „силу, којом ћемо уништити — насиље“, за поштовавање државне организоване силе организованом силом пролетаријата. У другом чланку он конститује да је буржоазија морала „узети револуцијом државу у своје руке“ Исто тако и пролетаријат организован као једно тело, истичући једне захтеве који сви воде отимању државне власти, може извршити своју социјалистичку револуцију“.

Почетком 1908. године, он суштинаски разрађује питање државе и револуције, истиче да је „борба класа, од вајкада, резултирала у борби око заузимања државе“, и указује, да је Маркс узимао Париску комунару као узор диктатуре пролетаријата. Разматрајући проблеме „народне“ револуције он подвлачи да „захтеви странке којој је циљ та револуција морају бити демократски“. „Узимање државе у наше руке“, „непосредно народно законодавство са самоуправом“, „народну одбрану уместо отаџаке војске“, бирање судија као и осталих чиновника“ итд. Укратко, он се изјашњава за „захтеве који значе пуну демократију — владу народа“. „За последње насиље којим се разарава друштво насиља“.

Године 1909. Поповић се изјашњава против реформизма. Он подвлачи да се ревизионисти и марксистички не разликују по томе што су једни за реформе а други нису, већ „по значају који придају реформама у капиталистичком друштву.“ При томе он каже: „По марксистима, реформе су средство, оне оспособљавају пролетаријат за циљ, за социјалну револуцију“, „по ревизионистима, извођење реформе у данашњем друштву јесте један процес социјалне револуције“.

(Наставиће се)

Сам развитак Поповићевих схватања о класном обрачуну пролазио је кроз перипетије. У почетној фази својих истраживања (1906 — април 1908) он посматра генерални штрајк као метод и форму револуције. Касније настаје једна политички зрелија фаза, очевидно настала под непосредним утицајем Туцовића и међународне праксе (генерални штрајк у Шведској), када те почетне слабости ишчезавају из рада ва Поповића. Он постаје присталица активније пролетерске политике, револуционарног преузимања власти. Средином 1909. он пише да „не треба ићи у крајност и сматрати да је генерални штрајк свемоћан“ „Револуција није генерални штрајк, није барикада, као што није ни парламентарна акција. Револуција је покрет маса које се хватају у коштац са постојећим режимом те жећи свесно једном свом циљу. Тек кад се нађу у рукама таквих маса она средства борбе добијају свој револуционарни карактер“.

„Главна је пробудити у масама револуционарну свест и осећање, па ће оне увек наћи револуционарних средстава за своју борбу, која се не дају и не могу унапред, за сва времена, једнострано, прописати, но која бескрајно варирају према времену, месту, околностима.“

За револуционарну карактеристику Д. Поповића и читаве оријентације Српске социјалдемократске партије у време када је она била под руководством Д. Туцовића и Д. Поповића од посебног су значаја његове анализе проблема државе и револуције, њихова изјашњавања за револуционарни пут ка власти.

Од посебног интереса за сагледавање развика и улоге Д. Поповића су његови ставови у анексионој кризи. Од самог почетка анексионе кризе па кроз читав њен ток он наступа као оштар али врло аргументован и принципијелан критичар опортунистичких схватања у аустријском, немачком и француском социјалистичком покрету, који су се јављали у односу на национално питање, мале народе и колонијалну политику великих сила.

Социјализам није теоретски шаблон

Др Серкије Димитријевић

ва борба против опортунизма социјализма, који се појавио социјалиста великих земаља, а вођена у страним и нашим има и часописима (белгијски „Рад“, бугарски „Савременик“ и „Социјалне новине“ и „Социјална правда“) има међународни значај што раскрива њихова одступања од доследно социјалистичких ставки и подршку коју су им уживали колонизаторској политици у угњетачким режимима, и како су њихове компромисе са буржоазијом класом. Ови чланци спадају међу ред најозбиљнијих критика опортунизма које су се појавиле у страним и у међународном социјалистичком покрету.

Квалитети Душана Поповића као политичког ствараоца и грађанско-партијске политике најбоље се виде у његовим конгресним рефератима, у рефератима које је он изнео на овом форуму. То су радни документи за крупна питања партијске политике. Усто они су произашли из систематског проучавања различитих проблемских скупова и као такви изражавају у пуној мери његову теоретско-политичку дубину и мисао-

велики конгресни рад био је реферат Колонијална политика социјалиста, поднет на конгресу Српске социјалдемократске странке (1909). На нашу ве-

сталист до овог реферата није дошли да дођемо.

У своме говору руководећег партијског одбора из тога времена, Поповић је у своме говору разоткрио опортунистичку политику Балканских социјалдемократских странки, наводећи аустријске социјалдемократе по питању Босне и Херцеговине и разрадио марксистичко питање националног питања, брањући принцип народног самоопредељења и решавања националног питања националним путем.

Овај став социјалдемократија је на конгрес своја три најважнија представника (К. Ренера, А. Бека и др Соукупа), којима се учествовао у дискусији и Е. Кришто је говорио по овлашћеној линији страних делегата, са задатком да се њен став по националном

питању. Она је употребила неку врсту интернационалног притиска да се реферат Д. Поповића не штампа. У том свом настојању постигли су потпуни успех. Објављени говори страних делегата представљају прави лексикон опортунизма и ревизије марксизма по овом питању и пружају потпуну слику политичке дегенерације такозваног аустромарксизма. На место доследно мар-

ксистичку борбу (Кристан). Уз то они су се отворено борили за одржање Аустро-Угарске.

Став аустромарксиста у међународној партијској комисији, која је тада створена и која је заседала два до три дана, био је много оштрији него на самом конгресу. У тој комисији иступио је Немец са тезом: „да српски социјалисти немају права да се мешају у унутрашња

Група партијских руководиоца и страних гостију за време VII конгреса ССДС, одржаног 17—19. маја (30. маја — 1. јуна по новом календару) 1909. у Београду. Доле десно Д. Туцовић и Д. Поповић (загрљени)

ксистичког става о националном питању, на место принципа народног самоопредељења до отцепљења, на место револуционарног решавања националног питања, они прихватају анексију.

Они не само што не виде револуционарни карактер борбе за национално ослобођење, они се директно супротстављају тој борби. По њима ће Срби добити националну слободу тек у оквиру социјалистичке европске заједнице слободних и срећних нација (Ренер). Они проглашавају национално ослобођење као идеал буржоазије и зато изјављују да пролетаријат није заинтересован за

питања Аустро-Угарске, кад то није учинили ни босански другови“ (Усмени податак К. Кацлеровића).

Овај став аустромарксиста битно се разликује од доследно марксистичког става Д. Поповића који је тражио да се „у начелу одрекне право јачима да „васпитавају“ слабије“ да „одлучно устану против сваке колонијалне политике“.

Корене сукоба које је Туцовић имао са аустромарксистима на Интернационалном социјалистичком конгресу у Копенхагену 1910. године треба тражити у акцији Д. Поповића против опортунизма социјалистичких партија великих земаља,

у дискусијама које је Д. Поповић ишао на VII конгресу са представницима аустромарксиста и његовим браниоцима.

Други велики конгресни рад Д. Поповића био је његов реферат Акција и тактика Партије, поднет VIII конгресу Српске социјалдемократске партије (1910).

У Акцији и тактици Поповић пледира за два основна начела пролетерске тактике: прво, за унутрашње јединство пролетеријата, друго, за оштро одвојен класни фронт, за партијску политику независну од малобројних странака.

Иако је заступао начелност пролетерске тактике, он није ишао за

закључка извлачи све остале тактичке консеквенце: прво, да је социјалдемократија „издвојена самостална организација пролетеријата са оштрим класним обележјем и прононсираним револуционарним циљем“; друго, да она „мора имати као своју базу најшире масе, она мора бити организација већине, демократска партија у најгуњијем смислу речи, и по обимности елемената које обухвата и по начелима свог унутрашњег живота“; треће, да се њена револуционарна политика састоји „у једној систематској и непрекидној акцији која иде напореда са историјским развитком, са друштвеним револуционарним развојем“.

Излажући ток револуције, Поповић још једном устаје против шаблона: „Из овога излази да је наивно и антимарксистичко свако посматрање, које ово или оно средство борбе, генерални штрајк или барикаде рецимо, овај или онај метод, ову или ону тактику сматра као једино револуционарно“. Он прокламује: „Револуција сама ствара себи средства. Од циља зависи хоће ли средство бити револуционарно“. У вези са тим закључком он се изјашњава да пролетеријат треба да искористи противречности капиталистичког таласа, али и у том случају одбија да ту политику уздигне на степен правде.

Данас, кад је буржоаско друштво у међународним размерама сазрело за социјализам, кад је пролетерска револуција у нашој земљи остварена у новим условима и на специфичан начин, кад се свакодневно рађају независни револуционарни раднички покрети доследне марксистичке оријентације, кад борци за социјализам увиђају да друштвени развој не трпи шаблоне, да се социјализам може остварити различитим путевима, боље рећи да се социјализам најуспешније остварује не на основу неког шаблона, већ на основу правилног усмеравања и организације унутарњих револуционарних снага, ово учење Поповића стиче нову актуелност.

БЕОГРАД
26. ЈУН 1963.

КОМУНИСТ 27.

њеним шаблонизирањем. Истицао је да уздизање појединих ситних питања праксе и тактике на степен принципијелних питања представља појаву која води партију у опасност „да се укочи, умртви: да учулар остане без интезивног духовног живота, да се споља не шири“. Тај став представља критику тенденције околастичког шаблонизирања, која је и данас тако карактеристична за догматичаре.

Поповић не схвата социјализам као теоријски шаблон, већ као „све ону борбу радничке класе“. „Социјализам је пре свега акција; у томе је његова суштина“, а теорија је само научна формулација и путоказ пролетеријата у његовој борби за ослобађање.

На тој основи и израста његово схватање партијске тактике као питање партијске праксе која је променљива, која не подлеже унапред прописаним начелима, коју је „немогуће унапред утврдити“, која има само утврђене оквире, „само границе до којих ми можемо ићи у својој акцији и у изборима метода борбе“. Те границе, то су та два основа начела од којих Поповић полази и у којима

је изражен револуционарни карактер социјалистичког пролетерског покрета.

Борећи се против партијских шаблона, Поповић се једновремено борио и против партијске беспринципијелности. „Ми нећемо доктринаризам, који представља једну опасну болест: који је парализа партијског организма. Али ми нећемо ни беспринципијелни опортунизам, који од партије чини тело без кичме, прави је мизерним мекушцем и пузавцем: који значи — да опет употреби мо Ескулапов језик — политичко мекшање мозга“.

Поповић супроставља револуционарну политику пролетеријата политици владајуће класе. „Ако хоћемо да револуционишемо свет ми се морамо хватати у коштац с нашим непријатељима, који се само помоћу политичке власти одржавају“. Зато Поповић и истиче да је пролетерска политика, у ствари, само практична примена револуционарне теорије.

Полазећи од класне борбе као основног мотора историјских преобраћаја и анализирајући њену друштвену улогу, Поповић долази до закључка: „социјална револуција могућа је само ако је на својим плећима буду носиле најшире масе“. Из тог

Комунисти 1863, бр. XXVII
бр. 641, стр. 23. 3 јуни.

Српски социјалисти и рат

Др Сергије Димитријевић

Ликови

Ако човек широке културе Поповић је много читао и тиме стално био и продубљавао своје знање. То он је ту своју општу културу подарио и претворио у стваралачко систематски проучавајући социјалистичку теорију, читајући Маркса и Енгелса на немачком и руском, пратећи светску марксистичку литературу.

Узимајући уз то у обзир да је Поповић био човек изузетне интелигенције не треба се чудити да је, иако са Туцовићем, био највећи социјалистички васпитач српског радничког покрета.

Он врши ту улогу преко чланака и зборника дискусија на којима и сам је већа на сталној партијској школи које је држао о најважнијим теоријским и идеолошким питањима.

У своју улогу социјалистичког васпитача, Поповић је допунио и интелигентном преводилачком радом. Познавао је К. Маркса, Ф. Енгелса, В. И. Ленина, Е. Вајана, К. Раковског, Ш. Талера, А. Робеспјеана, К. Каутског, Ф. Ласела, А. Бебела, М. Адлера, Ф. Бауера, П. Лафарга, Р. Хилфинга и друге.

У његовој улози као преводилаца социјалистичке литературе треба поменути и из два аспекта — као једног од наших социјалистичких литерара и као елемента његове сопствене социјалистичке изградње. Он је превео књигу К. Каутског „Економска историја Карла Маркса“ и држи предавања о политичкој економији на Партијској школи.

Поповићев чланци имали су огроман значај за читав социјалистички

покрет у Србији, пошто су „Радничке новине“ и партијска периодична издања били расадник политичких поставки, и на тим изворима се нападали и политички оформљавали припадници покрета. На таквим поставкама усвојеним од чланства, израђивала се и једна колективна партијска политика.

Поповић и Туцовић заједнички оформљују лик „Радничких новина“ — пишу о односима у партији, скупа раде на новом статуту партије.

Туцовић и Поповић су водили заједничку борбу, и остварили исте циљеве. Они су били тако здружена група да их је немогуће посматрати одвојено у читавом периоду када је Туцовић био стварни лидер покрета.

Чак и онда када га је Поповић по његовом предлогу тј. „у споразуму са њим“ заменио на дужности секретара, од новембра 1911. до првог балканског рата, Туцовић је остао глава покрета.

Партијска активност Д. Поповића дошла је до изражаја и развијала се, гранала и богатила покрет само зато што су његова лична способност и интелигенција, и приврженост социјалистичком учењу и идеологији на погодне услове, добиле подршку и сучелиле се са гигантском фигуром Д. Туцовића, који је надахнуо српски социјалистички покрет, допринео његовој снази, елану и оријентацију у одговору на потребе пролетеријата и његовој борбу.

Борби српских социјалиста Поповић је дао свој властити печат.

Поседујући изванредне новинарске способности, сагледавање политичке поенте, широку културу и ерудицију, интересаната и духовит начин обраде, богат и живописан тилпозграфски али и солидан начин рада. Поповић је пленио читаоце. Пишући о многим и разноврсним друштвеним и политичким проблемима он је

испуњавао „Радничке новине“, чињенично их интересантним.

Борба Поповићева за слободу штампе представља важан момент у историји нашег народа, у његовој борби за грађанске слободе.

Његова схватања марксистичка су не само по форми, већ и по садржини, пошто су прожета социјалистичким хуманизмом. На тој доследно марксистичкој, социјалистичкој хуманистичкој основи он расправља питање грађанских слобода. То питање он схвата као питање друштвене борбе за потпуније изражавање човекове личности. По ње-

му „прави демократи морају увек сваког часа тражити више слободе, више права но што их једно друштво има. Они то морају тражити бар исто толико ради тога да би очували старе слободе колико ради тога да би освојили нове слободе“. Он сматра да „за револуционарни пролетаријат пак то мора бити још у већој мери“. Њему буржоаско друштво „никал не може дати довољно слободе и довољно реформа“. Поповићев чланци у којима се бори за права радног народа не представљају стари архивски материјал. Њихова актуелност произилази из чињенице да наша Партија продужује ту исту борбу за права радног народа.

Социјалистички хуманизам Д. Поповића представља једну од светлих традиција српског радничког покрета. Он је утицао на идеолошко формирање многих наших руковођаца. Да би се разумели самостални политички развоји наше Партије, није довољно поћи од класика марксизма ленинизма, од новопостојећих објективних историјских услова и стваралачке примене марксизма од стране наших руковођаца. Том приликом треба се осврнути и на постојеће специфичних идејних предуслова,

Душан
Поповић
||
социјали-
стички
покрет
3

на идеолошке утицаје Светозара Марковића, Димитрија Туцовића и Душана Поповића.

Значај Поповића у нашој друштвеној и културној историји састоји се између осталог и у томе, што је он као човек широке културе уједињавао у сваком конкретном случају научне поставке марксизма које су саме по себи хуманистичке са поставкама великих мислилаца, признатих као таквих и у буржоаском друштву и при том стваралачки користио културно наслеђе човечанства. На тај начин он је знатно доприносио идеолошким продирању марксизма, како у редове интелегенције, тако исто и међу све оне који су стајали под јаким утицајем званичне буржоаске културе, то јест оних дела културних достигнућа која је буржоазија морала да прихвати, за који је везала своје име, прогласила га за ауторитет и на који се идеолошки ослањала.

Чим је избио први светски рат Поповић стаје на челу Главне партијске управе и остаје на функцији партијског секретара све до своје смрти, 1918. године.

У то време редакција партијског органа била је стожер читавог покрета.

После забране листа Поповић одлази у Ниш, где су „Радничке новине“ поново почеле да излазе. Поповић их издаје као дневник све до средине јула 1915. када су биле поново забрањене. Три недеље касније он покреће у Нишу нови партијски лист „Будућност“, који је излазио све до окупације. Поменути листови воде отворену и консеквентну борбу против рата, ратне политике српске владе, изјашњавају се за социјалистичку балканску политику.

Када је 1917. покренута акција за одржавање Међународне социјалистичке конференције у Штокхолму, Поповић је одмах прихватио ту прилику да оде из окупиране Србије у иностранство, пошто је оценио да ће му то створити могућности за вођење једне чисто социјалистичке акције већег значаја.

Поповић као секретар партије и Кацлеровић као њен посланик отишли су у Штокхолм са писменим мандатом Главне партијске управе.

До конференције није дошло, али су Поповић и Кацлеровић објавили у Штокхолму два значајна меморандума. У првом од њих, у Политичком меморандуму Српска социјалдемократска партија се изјашњава против рата, поставља хитни захтев за закључење мира, прихвата паролу Другог конгреса совјета радничких, сељачких и војничких депутата „Мир без анексије и контрибуција, заснован на праву народа на самоопредељење“.

У односу на Македонију у меморандуму се каже „Једино практично и праведно решење македонског питања је Балканска федеративна република са Македонијом као по-

себној јединицом. На овај начин она неће бити терен спора и раздора већ ће бити једна индивидуалност у друштву балканских народа, уједињених и измирених, и биће подржавана од осталих федеративних група старијих и искуснијих

од ње у политичком погледу“.

Други меморандум био је Меморандум о стању у окупираној Србији. Тај потресни докуменат, крпат конкретним подацима и публикован крајем исте године у више неутралних и савезничких земаља (Шведска, Француска, Швајцарска, Енглеска) изазвао је дубоки утисак у свету и „знатно припомогао заштити и помоћи српском народу“.

Полазећи од марксистичке оцене првог светског рата Поповић је на тој основи прилазио свим другим проблемима који су се тада јављали. Тако напр. антиратна политика ССДП условљавала је и омогућавала приближавање гледишта српских социјалиста позицијама болшевика који су водили једну доследно револуционарну антиратну политику.

Антиратни став српских социјалиста не само да их је супротставио свима социјалпатриотима у оквиру Друге интернационале, већ су и заједнички ставови свих револуционарних и антиимперијалистичких снага водили њиховом међусобном зближењу и повезивању.

Једновремено са сазревањем идеје о потреби једне доследно револуционарне партије и политике код Д. Поповића је сазревала и идеја о потреби стварања нове Интернационале.

У свом чланку Српски социјалисти и рат, Поповић каже: „Ми српски социјалисти хоћемо ослобођење свих народа, али ми то ослобођење очекујемо од самих народа, тј. од револуционарне акције међународног пролетаријата. Рат неће у томе имати никакву улогу. Ето зашто симпатисамо са свима онима који по целом свету устају против рата. Ето зашто смо поздравили Руску револуцију која је била Револуција против рата и за мир, а која је постала привлачан центар свих социјалиста који теже новој интернационали“.

У истом чланку налази се и одељак „ка Трећој интернационали“ у коме се каже „срећом социјализам није мртав. У часу када је изгледало да је радничка интернационала само сан, у том часу избила је руска револуција — ова величанствена афирмација социјалистичке и интернационалистичке вере“.

Полазећи од класних критерија и сопственог револуционарног опредељења Душан Поповић је као доследан социјалиста-марксиста и интернационалиста пружио и директну подршку октобарској револуцији. То је једновремено била и логична последица револуционар

не оријентације свих његових напред ставова.

(Крај)

БЕОГРАД
3. ЈУЛ 1969.

КОМУНИСТ 23

FARKUESIT E MONEDHAVE NË MINIERAT E TREPÇËS

Farkueset e para të monedhave të shtetit mesjetar serb (Rashkës) të ashtuquajtura „ceke” u ndërtuan në qendrat minerale të Kombinatit të tanishëm „Trepça” ku është nxjerrë argjendi. Farkuesja më e vjetër është në qendrën e madhe minerare Bërskovë (e cila përmendet prej vitit 1254). Këtu janë farkuar dinarët e parë të argjendit të bërë sipas mostrës të monedhave venedikase-metapaneve.

Në këto monedha është paraqitur sundimtari i cili merr flamurin e kryqëzuar nga Shën Stefani me shkrimin përçark /ROSIVS-S. STEVAN/REX.

Ato përmenden në dokumentet e arkiveve si „Dinari de Bresocoa dhe „Grassi de Broscoa”.

Në burimet arkivore të mëvonshme përmenden „Dinari de Bresocoa de bandera” (dinarët e Bërskovës me flamur — ato i farkoi mbreti Stevan Uroshi I, mbreti mbreti Dragutini dhe mbreti Stefan Uroshi II — Millutini), si dhe lloji i monedhave më të reja të farkuara gjatë kohës së mbretit Stefan Uroshit II — Millutinit (1312) „grossis de Brescoa de la cruce” (Dinari i kry-

Me hapjen e minerave të reja të argjendit janë ndërtuar dhe farkuese të reja monedhash.

Pas Bërskovës u hap farkuesja e monedhave në Rudnik. Për këtë flet me siguri shënimi i vitit 1303 i cili përmend monedhat e Rashkës nga Bërskova dhe ato nga vendet e tjera „Sclauonie”, siç e kanë quajtur atëherë Dubrovnikasit shtetin mesjetar serb.

Dinari i Rudnikut përmendet në burimet arkivore duke filluar nga viti 1316 („grossis de Rudnico”).

Në të gjithë dinarët paraqitja kryesore është sundimtari. Në dinarët më të vjetër të minierave të mbretit Stefan (Dragutinit) si sundimtar të pjesës veriore të shtetit mesjetar serb („Rex Serviao”) dhe të djalit të tij Vladislav II, gjejmë sundimtarin i cili qëndron dhe mban shtëpinë. Në dinarët e minierave të mbretit Stefan-Uroshit III (të Deçanit) e mbretit Stefan (Dushanit) gjejmë sundimtarin i cili rrin dhe mbanë prehër shtëpinë e madhe („grossi dela spata... de Rudinicho” — Dinari i Rudnikut me shtëpi.

Dinarët e parë serbë me mbishkrim qirilik ishin dinarët e Rudni-

kut. Dinarë të tillë qirilikë i farkuan mbreti Stefan (Dragutini), Vladislavi II, mbreti Stefan Uroshi III (i Deçanit) dhe mbreti Stefan (Dushani).

Të gjitha llojet e dinarëve të Rudnikut të periudhës së mbretërve si në qirilikë e latinikë kanë qenë për 20 për qind më të rëndë e më me vlerë se dinarët me krva të shëndarë mjaft po të atyre sundimtarëve.

Farkuesja e tretë serbe e mesjetës ka qenë në Novo Bërdo. Dinari i atjeshëm përmendet prej vitit 1350 („grossi de Nouaberda”). Këta janë farkuar me siguri qysh në periudhën e mbretërve (para vitit 1364).

Farkuesit e monedhave në qendrat e mëdha të minierave kanë mbajtur rëndësinë e tyre dhe më vonë gjer sa u paraqitën monedhat e qyteteve: Kotor e Prizren, mandej Ulqin, Prishtinë, Smederevë e Tivar.

Gjatë kohës së princit Millosh ja në farkuar shumë lloj të dinarëve të Novobërdës në të cilët në një anë gjenden Isusi në mandorli (harqe ovale dhe përqark me mbishkrim latinisht që fillon me NOVO MONTE... (dmth. Novo Bërdo) e në anën tjetër tiparja e princit Lazarit të rethuar me mbishkrimin qirilik e latin (KNEZ LAZAR ose CONTE LAZARO).

Këto monedha të Novobërdës paraqesin grup të posaçëm të monedhave të tjera t'argjendta mesjetare nga dinari i mëparshëm i princit Lazar. Këto u paraqitën në periudhën e tretë të farkimit të këtyre sundimtarit. Dinari më i njohur i Novobërdës është përfaqësuar mjaft në koleksionin e Çukës dhe është gjetur afër Novo Bërdos në fshatin Prekocë (rreth i Gilanit). Në kohën e princit Lazar (1388) përmenden dhe „grossi de Plana” (vendbanim minoror në anën e djathtë të Ibrit nën Kopaonik.

Me rastin e hapjes së varreve në Novo Bërdo janë gjetur, pos monedhave të tjera t'argjendta mesjetare dhe llojet e monedhave të njohura të princit Lazar dhe të despotit Stefan Lazareviq, zotërisë Gjurgja dhe despotit Gjurgja Vllkoviq (Brankoviq). Këto në një pjesë të madhe janë monedha të imta të cilat sipas dokeve të atëherëshme u janë vënë të vdekurve në gojë.

Në kohën e despotit Gjurgja Vllkoviq (Brankoviq) përmenden në vitin 1436, dinarët e rinj të Novo Bërdos („grossi Noui de Novomonte” grossi Noiu de Nova berda”). Gjatë kohës së këtyre sundimtarit pos monedhave të tjera janë farkuar dhe asprat e qendrave minerare të Rudnikut dhe Novo Bërdos.

Këto lloj monedhash (me peshë të njejtë si dhe asprat e tjera të despot Gjurgjes duke përfshirë dhe asprat e Rudishtes) kanë patur diametër më të vogël dhe trashësi më të madhe nga dinarët serbë që ishin atëherë në qarkullim, dmth. kanë patur formën dhe madhësinë e akçeve të atëherëshme turke. Këto kanë qenë më me vlerë se dinarët pse janë ndërruar 5 asspra për 6 dinarë.

Dr Sergije Dimitrijeviq

КОВНИЦЕ НОВЦА У ТРЕПЧИНИМ РУДНИЦИМА

Трепча
год XXVIII
Бр 415
1 II 1975

Прве ковнице новца средњовековне српске државе (Рашка), тако зване цеке, отворене су у рударским центрима данашњег Комбина та Трепча у којима је добијано сребро. Најстарија од њих делала је у великом рударском центру Брсковоу (које се помиње од 1254). Ту су ковани први сребрни динари израђивани по узору на млетачке грошчеве — матапане.

На њима је представљен владар који прима крстати барјак од св. Стефана. Кружни натпис VROSTIVS — S. STEFAN / REX. Они се помињу у архивским документима као „Denari de Brescoa” „Grossi de Broscoa”.

У каснијим архивским изворима помињу се „Denari de Brescoa de bandera” (Брсковски динари са заставом — њих кују краљ Стефан Урош I, Краљ Стефан — Драгутин и краљ Стефан II — Милутин), као и нова новчана врста кована за време краља Стефана Уроша II — Милутина (1312) „grossis de Brescoa de la cruce” (Брсковски крстати динари).

Са отварањем нових рудника сребра оснивају се и неке нове ковнице новца.

После брсковске ковнице отворена је ковница новца у Руднику. На њу се сасвим сигурно односи податак из 1303. године који помиње Рашки новац из Брскова и новац из других места „Sclauonie”, како су тада Дубровчани називали средњовековну српску државу.

Руднички динари се помињу у архивским изворима почев од 1316. године „Grossis de Rutnico”.

На свим рудничким динарима централна представа је владар. На најстаријим рудничким динарима краља Стефана (Драгутина) као владара северног дела средњовековне српске државе („Rex Seruico”) и његовог сина Владислава II налазимо владара који стоји и држи скиптар. На рудничким динарима краља Стефана — Уроша III (Дечанског) и краља Стефана (Душана) налазимо владара који седи и држи на криву велики меч. („Grossi dela spada... de Rutnicico” — Руднички динари са мечем).

Први српски динари са ћириличким натписима били су Руднички динари. Такве ћириличке динаре кују краљ Стефан (Драгутин), Владислав II, краљ Стефан Урош III (Дечански) и краљ Стефан (Душан).

Све врсте рудничких динара преко краљевства, како ћириличке тако исто и латиничке врсте,

биле су за око 20 одсто теже и вредније од јако распрострањених крстатих динара истих владара.

Трећа српска средњовековна ковница новца била је ковница у Новом Брду. Новобрдски динари помињу се почев 1350. године („Grossi de Nouaberda”). Они су вероватно ковани још у периоду краљевства (пре 1364).

Ковнице новца у великим рударским центрима задржале су свој

значај прве градске ковнице: Котор и Призрен, касније Улцињ, Приштина, Смедерево, Бар.

За време кнеза Лазара ковано је више врсте новобрдских динара на којима се на једној страни нала

зи Исус у манаорли (овални луковци) и кружни латинички натпис који почиње са NOVO MONTE... (тј. Ново Брдо), а на другој линији кнеза Лазара окружен ћириличким или латиничким натписом КНЕЗ ЛАЗАР или CONTE LASARO).

Ове новобрдске новчане врсте представљају посебну новчану групу (за око 20 одсто лакшу од ранијих динара кнеза Лазара). Оне су се појавиле у трећем периоду ковања овог владара. Најчешћи новобрдски динар кнеза Лазара обилно је заступљен у остави из Чуке нађене у близини Новог Брда у селу Прековцу (срез Гњилански). У време кнеза Лазара (1388) помињу се и „grossi de Plana” (рударско насеље на десној обали Ибра испод Копаоника).

Приликом ископавања гробова у Новом Брду нађене су, поред другог српског средњовековног новца, и непознате новчане врсте кнеза Стефана и деспота Стефана Лазаревића, господина Бурђа и де спорта Бурђа Вакловића (Бранковића). То су највећим делом ситне новчане врсте које су према тадашњим обичајима стављане покојницима у уста.

У време деспота Бурђа (Ваквића (Бранковића) помињу се 1436. нови новобрдски динари („grossi Noui de Novomonte” geossi Noui de Noua berda”). За време овог владара поред осталих новчаних врста коване су и аспре рударских центара Рудника и Новог Брда.

Ове новчане врсте (исте тежине као и остале аспре деспота Бурђа, укључујући и аспре Рудница) има ле су мањи пречник а већу дебелину од српских динара који су тада били у промету, тј. имали облик и величину тадашњих турских акчи. (Оне су биле вредније од динара, пошто су 5 аспри замењиване за 6 динара).

Др Сергије Димитријевић

Др СЕРГИЈЕ
ДИМИТРИЈЕВИЋ

№ 11
5814967
XVII, 878, стр. 1-3

Главни сејачи искустава
Октобарске револуције

ИСКУСТВА ОКТОБРА

НАЈЗНАЧАЈНИЈЕ деловање велике октобарске револуције на југословенске народе било је њено идеолошко-политичко деловање које је довело до стварања револуционарног радничког покрета и Комунистичке партије као његове авангарде и руководства.

Југословенски револуционарни раднички покрет и на марксистичко-лењинистичком учењу заснова на Комунистичка партија Југославије нарасли су и развили се из постојећег класног радничког покрета и борбе радног народа. Они су стварани и развијали се под снажним идеолошким и политичким утицајем Октобарске револуције, на теоријским, организационим, политичким и тактичким стваралачким поставкама Маркса, Енгелса и Лењина и на искуствима револуционарне борбе большевика и прве победоносне социјалистичке револуције.

Продор искустава Октобарске револуције и њихово усвајање у већ постојеће класне радничке покрете на југословенским територијама је био један дуг процес у коме су посебну улогу одиграли: револуционарно оријентисани радници, протагонисти такве оријентације међу руководиоцима тог покрета, нова генерација револуционарних радничких руководиоца и југословенски комунисти повратници из Совјетске Русије.

Револуционарни пример и перспектива коју је отворила Октобарска револуција у условима првог светског рата и по његовом окончању, будила је класну свест, изазивала револуционарна врења и стварање револуционарних покрета.

Задржимо се на главним сејачима револуционарних схватања и искустава Октобарске револуције, на радничким руководиоцима који су највише допринели ширењу њених идеја у нашој земљи. Протагониста револуционарне оријентације међу истакнутим руководиоцима радничког покрета било је највише у оквиру оних радничких покрета који су већ имали изразито марксистичку и класно борбену оријентацију. То је био случај са Србијом и Босном и Херцеговином.

Нови револуционарни руководиоци који прилазе класном радничком покрету и израстају из њега у условима насталим после Октобарске револуције знатно су допринели усвајању њених искустава и ширењу комунистичког покрета. Док се у Србији и Босни и Херцеговини њихова акција углавном допуњује с револуционарном акцијом старих партијских руководиоца, у другим крајевима где је дотада доминирао опортунизам и социјал-патриотизам (Хрватска и Славонија, Словенија и Далмација) или је класни раднички покрет био у зачетку (Стара Црна Гора) они долазе у ред основних а често и главних протагониста револуционарне оријентације. Неки од њих припадали су у току рата Омладинском националном покрету. Други су произашли из југословенског студентског револуционарног покрета у Француској, нпр. Ј. Томашевић (Црна Гора). Изузетну општејугословенску улогу у прихватању искустава Октобарске револуције одиграо је Ф. Филиповић, члан руководства Српске социјалдемократске партије, који

је у току 1918. године путем дописа у Гласу Слободе а почетком 1919. и непосредно у Сарајеву, Загребу и Лубљани водио акцију у том смеру.

Прихватање искустава Октобарске револуције у југословенским радничким покретима имало је своје три фазе. Прва, која је трајала до средине фебруара 1919. у којој ова искуства прихватају само револуционарно настројени радници и поједини такви руководиоци радничког покрета, друга, која иде до Конгреса уједињења, у којој се читава социјалдемократске групе, руководства и покрети изјашњавају у том смислу, и најзад трећа, која почиње са Конгресом уједињења, у којој тада створени општејугословенски револуционарни раднички покрет прихвата ова искуства. Основно искуство Октобарске револуције које је довело до преображаја старих социјалдемократских покрета у револуционарне је било прихватање револуционарне перспективе — оријентација на уништење буржоаске државе и диктатуру пролетаријата, прихватање совјета као облика те нове пролетерске револуционарне власти.

Припреме за стварање револуционарне партије

Погледајмо како су у првој фази усвајања искустава Октобарске револуције до средине фебруара 1919. године она продирали међу југословенске раднике и социјалисте преко појединих револуционарно оријентисаних руководиоца радничког покрета.

Међу социјалистима у емиграцији најзначај-

нију улогу одиграли су српски социјалисти Д. Поповић, Т. Кацлеровић и И. Милкић. Д. Поповић је истицао да је Совјетска Русија „постала центар окупљања свих социјалиста који теже једној новој Интернационали“. О револуционарној перспективи говори и Трипа Кацлеровић, који у свом познатом апелу *У одбрану руске револуције*, каже: „Овај неоретни рат дао је до сада једно добро и велико дело: Руску револуцију. Дефинитивна победа ове револуције значила је не само демо кратски и социјални преображај Русије, већ исто тако почетак овог преображаја у Европи“. Једно-временно он подвлачи да српски пролетаријат „у победи Руске револуције гледа и победу своју“. Ставови Поповића, Кацлеровића и Милкића, у емиграцији представљали су значајан допринос оснивању комунистичке партије, пошто су утицали на многе будуће руководиоце ове партије.

Задржимо се на сличној акцији која је вођена 1918. године у земљи. Први социјалиста који је јавно пропагирао идеје Октобарске револуције на југословенским територијама био је Ф. Филиповић, који је објавио низ чланака у „Гласу Слободе“ органу Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине. У свом чланку „Руска револуција“ објављеном у априлу 1918. године он је писао да Руска револуција „ставља све социјалистичке партије пред дилему да се одреде: за или против социјализма...“

У јесен 1918. године појавили су се у загребачкој „Правди“ бројни чланци Ф. Љуштинине са позитивним прилазом Октобарској револуцији, подршком бољшевичкој влади и одбраном „прве комунистичке републике“. Ф. Љуштини се придружује В. Кокољ, руководилац типографа. Ак-

је реферат Ф. Филиповића, одржан у Београду 23. фебруара 1919. године, са којим је Ф. Филиповић упознао читаво партијско и синдикално руководство српског социјалдемократског покрета са суштином лењинистичког учења о улози партије у револуцији, са искуствима Октобарске револуције и са циљевима и тактиком Нове интернационале у стварању. У поздравном телеграму упућеном Оснивачком конгресу Треће интернационале са те исте заједничке седнице партијског и синдикалног већа констатује се: „Српска социјалдемократска партија и такође Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине стоје на комунистичкој платформи. Најбољи раднички одреди у Хрватској и Славонији и Словенији заједно са нама су убеђени да *пут ка социјализму води преко диктатуре пролетаријата* а као форма те диктатуре *јавља се совјетска власт*“.

Иза тога у периоду до Конгреса уједињења далматински социјалисти су се изјаснили за максимални програм и приступили Трећој интернационали. То су учинили и социјалисти из Бачке, Барање и Баната. Опозиционе струје у Хрватској и Славонији констатовале су да је њихово место у редовима међународног револуционарног пролетаријата, а босанскохерцеговачки социјалисти закључили су да је комунистички карактер будућег заједничког програма ван дискусије. Илегални југословенски револуционарни комунистички савез „Пелагићевац“ створен марта 1919. године од стране југословенских комуниста-повратника су-протставио се илузији да се голим декретима нај-

вици Љуштинине и Кокоља представља један нови квалитет, прерастање антисоцијалпатриотске опозиције у револуционарни раднички покрет.

Прво систематско упознавање чланства Српске социјалдемократске партије са искуствима Октобарске револуције извршио је млади марксиста др Живко Јовановић, у јануару 1919. године у свом раду *Бољшевизам и бољшевици*. Он истиче револуционарни карактер бољшевизма и констатује да је то: „Једини прави револуционарни социјализам“.

Задржимо се на организованим југословенским комунистима из Совјетске Русије, који су се по директиви своје организације, Југословенске комунистичке групе при РКП (6) вратили у земљу. Руководиоци ове групе ступали су у контакт са лево оријентисаним, антисоцијалпатриотским и револуционарно настројеним руководиоцима радничког покрета, окупљали их и упознавали са концепцијама Октобра.

Својом политичком акцијом сва досад побројана лица знатно су допринела развоју револуционарних схватања у нашој земљи, оформењу лево оријентираних струја и група, преласка читавих покрета на револуционарне позиције. То је била друга фаза у усвајању искустава Октобра, која је трајала од фебрура 1919. до Конгреса уједињења.

Опредељивање социјалистичких покрета за револуцију

Преломни значај за упознавање комунистичких погледа од стране српских социјалиста имао

виших револуционарних комитета и социјализма могу решавати ствари, и прихватио један конкретизован револуционаран програм.

Све ово показује да су већ у периоду пре Конгреса уједињења револуционарне концепције продриле у југословенски раднички покрет на врло широком фронту, да су тада већ били сазрели услови за стварање опште југословенске радничке партије револуционарне оријентације..

Стварање револуционарне партије

Задржимо се на Конгресу уједињења којим отпочиње трећа фаза у процесу усвајања искустава Октобарске револуције, фаза стварања и развоја Комунистичке партије Југославије. Конгрес уједињења био је велика прекретница у процесу усвајања Лењиновог учења и искустава Октобарске револуције, на једној страни што су на њему огромном већином прихваћене неке идејне и политичке поставке Октобарске револуције, а лица која су стајала на њеним позицијама преузела вођство покрета, на другој страни, што је на њему створена општејугословенска класна радничка партија револуционарне оријентације која је омогућила и организовала даље систематско упознавање и усвајање идеја Октобра, даљи револуционарни преображај овог покрета.

Одлуке прихваћене на Конгресу уједињења имале су у то доба и један допунски политички значај пошто су указивале на одбацивање парламентарних илузија старе социјалдемократије. То показује да је Конгрес прихватио не само програм-

ске револуционарне документе, већ да је на самом Конгресу почела и њихова практична примена, прилагођавање акционе социјалистичке политике основним револуционарним задацима.

Осврнимо се критички на дотад постигнуте резултате у прихватању искустава Октобра. Са малим изузецима у одлукама Конгреса одсуствује стваралачка примена револуционарног програма у односу на постојеће горуће проблеме. У одсуству дубљих анализа нашег сопственог друштва огледају се слабости припреме читавог класно борбеног радничког покрета за прихваћене револуционарне задатке. Све ово указује да улога партије у револуцији није била довољно проучена, да руководства старих социјалдемократских партија и покрета која су стварала нову уједињену партију нису била довољно упозната са тим проблемом. Зато се и обим прихваћених искустава Октобра нужно свео на неколико побројаних револуционарних програмских декларација. Зато у новонасталој предреволуционарној ситуацији и револуционарног настројења радничке класе партија није наступила са стварно револуционарним захтевима, који би утицали на политички развитак земље и покрета, који би подстицали радничку класу и читав радни народ на борбу за њихово остварење.

Посебна политичка слабост конгресних одлука била је приступ партије револуционарним савезницима. Социјалистички руководиоци израли из старих социјалдемократских покрета нису извукли једну од основних поука Октобра, обавезу револуционарне пролетерске партије да сагледа постојање угњетених нација и да им призна право на самоопредељење до оцепљења. У вези са тим

они нису видели у националним покретима своје револуционарне савезнике, те зато нису ни истахли захтеве за федеративним уређењем заједничке државе.

Погледајмо постигнуте резултате Конгреса уједињења гледане из историјске перспективе. Осврнимо ли се на прошлост видимо да се од Октобра до Конгреса уједињења, посебно на југословенским територијама бивше Аустро-Угарске основна политичка борба унутар радничког покрета водила против социјалпатриотизма, односно његовог, за наше крајеве новијег манифестационог облика — министеријализма. Зато је у првом кварталу 1919. године борба за револуционарну партију имала врло уске циљеве. У настојањима за што шире обухватање класно борбених елемената, она се сводила на декларативно одређивање за Трећу интернационалу или револуционарну партију. Таква декларативна револуционарност обележава и сам Конгрес уједињења. Па, ипак, она је не само израз прихватања једне квалитативно нове оријентације партије, она указује и на усвајање извесних суштинских лењинистичких учења, нпр. учења о држави, револуцији и улози партије у њој.

Победа комунистичке струје

Победа револуционарне комунистичке струје на једном конгресу који су припремили и организовали лево оријентирани социјалдемократи није била случајна. Она је настала под утицајем Октобарске револуције, у резултату залагања комунистичких група и прокомунистичког расположења већине делегата. Од Конгреса уједињења,

када је револуционарна оријентација партије већ била прихваћена, главна борба с опортунистичким елементима води се унутар новостворене партије као борба за њен даљи револуционарни преображај, лењинистичко васпитање чланства, прихватање конкретне револуционарне партијске политике, прилагођавање партије и њене политике историјским револуционарним задацима. Даља све изразитија комунистичка оријентација партије је израз тог револуционарног преображаја, израз даљег усвајања искустава Октобра. Сви касније постигнути успеси резултат су старта који је узет на Конгресу уједињења.

Политичке слабости које су дошле до изражаја на овом конгресу представљале су историјску нужност у развиту револуционарне партије која је настала из више квалитативно различитих социјалдемократских покрета чије чланство и руководство добрим делом није поседовало марксистичко-лењинистичку изградњу, која је створена у земљи чија радничка класа није стекла у довољној мери сопствено револуционарно искуство.

Каснији преображај новостворене партије у прву комунистичку партију био је резултат два основна фактора која су била под непосредним утицајем Октобарске револуције, упорне и систематске акције водеће комунистичке групе у руководству партије и револуционарне оријентације читаве радничке класе која је кренула у борбу за побољшање животних услова. У процесу разгарања сукоба између реформистичког и револуционарног крила у самој партији поједини реформисти отпали су из централног партијског одбора а комунистички оријентиране снаге саме су преузеле руководство покрета.

Посматрамо ли целовити развитак класне борбе и револуционарног покрета у југословенским земљама од Октобарске револуције до Вуковарског конгреса видимо да се читав тај развитак одвијао под непосредним утицајем Октобарске револуције и револуционарне ситуације у централној Европи која је била условљена њоме. Политика Октобарске револуције и њено искуство, јављају се као значајан елемент политичке поларизације у радничком покрету и организацијама, читавог процеса претварања социјалдемократских партија и покрета у уједињену класно борбену партију пролетаријата, као одлучујући елемент њеног даљег револуционарног преображаја.

Као процес изградње револуционарне партије под утицајем Октобра и као процес усвајања његових идеја и искустава — развитак Комунистичке партије Југославије био је у основним цртама завршен у време Вуковарског конгреса. Касније се ово искуство све више повезивало са сагледавањем и овладавањем ситуације коју је наш сопствени југословенски друштвено-економски и политички развитак стварао. То је био један квалитетно нови прилаз постојећим проблемима. Зато су поред искустава Октобра и читавог међународног радничког покрета наше сопствено искуство и стваралачка примена марксизма-лењинизма избили у први план, како у периоду припрема и остварења наше Револуције тако исто и у периоду изградње социјализма.

Др Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

У својој земљи

Улога организација југословенских комуниста — њихових
из Савезне Русије у стварању Комунистичке партије Југославије

Међу бројним југословенским повратницима из Совјетске Русије, који су се враћали у нашу земљу непосредно после Октобарске револуције, посебну су улогу одиграли организациони комунисти чланови Руске комунистичке партије-бољшевица, који су дошли крајем 1918. и почетком 1919. године. Активни учесници Октобарске револуције и грађанског рата су већ у Совјетској Русији били међусобно организационо повезани и припадали Југословенској комунистичкој групи при бољшевичкој партији, посебној секцији те партије. Ова је група систематски припремала своје кадрове за политички рад.

У време војног пораза и распада Аустро-Угарске одржана је 4. новембра 1918. године у Москви конференција комуниста са територије Угарске, на којој је учествовало и 13 представника југословенске комунистичке групе. Тада је решено да се комунистичке снаге са те територије сједине, организују и ставе у службу светске револуције. У руковођство те акције изабрана су два Југословена: Иван Матузовић као војни референт и Фрањо Дробни за одржавање везе између седишта комитета у Мађарској и Југославије.

Југословенска комунистичка група, која је већ раније планирала слање својих чланова у земљу, прихватила је одлуку о томе већ следећег дана. Пошто су руководиоци групе оценили да је земља на путу револуције, они су на том састанку одржаном 5. новембра 1918. године створили емигрантску Комунистичку партију (бољшевика) Срба, Хрвата и Словенаца, изабравши Централни извршни комитет од 7 чла-

нова и одлучили да „се позабаве активном револуционарном делатношћу у бившој Аустро-Угарској и на Балкану“. На тој основи пала је и одлука да готово цело њихово руковођство оде у земљу.

Сходно поменути одлукама лично велики број организационих комуниста отишао је за земљу. Нешто раније од осталих отишли су за Будимпешту И. Матузовић и Ф. Дробни који су имали задатак да организују везе и пребацивања. Они су између осталог створили и југословенску комунистичку групу у Будимпешти и повезали се са Филиповићем). У току новембра 1918. године отишла су у земљу 84 члана групе, а до средине децембра новембра 30. Уз то је група послала у ја-

нуару 1919. године још 18 својих чланова, а у фебруару нових 22 и продужила слање. Међу ових 154 организационих комуниста који су отишли за земљу у поменутом периоду налазе се 6 чланова првог већ поменутог Централног извршног комитета (И. Матузовић, Ф. Дробни, В. Чопић, Л. Вукићевић, Н. Ковачевић и Љ. Мојин), као и Н. Груловић, који је у међувремену изабран у овај форум.

Руководиоци југословенске комунистичке групе РКП (б) као повратници ступали су у контакт са лево оријентисаним антисоцијалпатриотским и револуционарно настројеним руководиоцима радничког и социјалистичког покрета у земљи и окупљали их. Они су у личном контакту са поменути левичарским елементима преносили концепције Октобра које су сами већ били усвојили.

У периоду до Конгреса уједињења организациони југословенски комунисти-повратници из Совјетске Русије знанто су допринели развоју револуционарних схватања у нашој земљи, оформљењу лево оријентисаних струја и група, преласку читавих покрета на револуционарне позиције.

Међу организационим југословенским комунистима-повратницима посебно се истичу две групе. Прво, група која је организовано наступила у Војводини, створила илегалну борбену организацију револуционарног пролетаријата, Југословенски комунистички револуционарни савез „Пелагићеваца“ и деловала као њена посебна организација. Друго, лица која су појединачно пришла постојећем радничком покрету и поред других бројних и истакнутих левичара изашлих из нашег класног радничког покрета одиграла значајну улогу у стварању, оформљењу и организационој изградњи револуционарне партије и постали њени руководиоци.

Савез Пелагићеваца, који је прихватио доследан револуционаран програм а у својим акционим задацима предвидео чак и организовање Црвене гарде и непосредну припрему за револуцију, учествовао је и у припремама за сазив Конгреса уједињења. Мада је било договорено да на овом конгресу наступи два десет делегата ове организације, у његовом раду учествовало је само 9 њених представника. Министеријалисти су их назвали „група бивших комесара руске Црвене гарде“.

Руководиоци југословенских комуниста повратника одиграли су још године и неке револуционарне иницијативе и илегалне групе.

једну значајну улогу. Они су организујући пунктове у Будимпешти и Бечу и курирску службу обезбедити везе комунистичких група и касније створене уједињене револуционарне партије са Москвом и Будимпештом као међународним револуционарним центрима.

На самом Конгресу уједињења југословенски комунисти-повратници иступају заједно са осталим комунистички оријентисаним делегатима. Заједничким напорима правих револуционара и антиминистеријалистичке опозиције широко узете створена је јединствена класно-борбена партија револуционарне оријентације, Социјалистичка радничка партија (комуниста) касније названа Комунистичка партија Југославије, из које је настао Савез комуниста Југославије.

Организовани комунисти-повратници који су дошли на Конгрес уједињења као делегати Савеза Пелагијеваца посебно су изјавили да ова група, која је до Конгреса уједињења радила независно од југословенских радничких партијских организација, приступа сада створеној партији. Мада су се после Конгреса укључили у легалне организације, они су и касније наступали као посебна међусобно повезана комунистичка група, која се у тесној сарадњи са комунистичким елементима у руководству партије борила за претварање новостворене партије у праву револуционарну партију и за остваривање других револуционарних задатака. Посебну улогу у томе имао је поменути југословенски комунистички центар створен у Будимпешти на чијем су челу била два руководиоца повратника — Матузовић и Вукићевић. Са њиме треба повезати и одржавање опште земалске конспиративне конференције у Новом Саду почетком лета 1919.

Револуционарни преображај новостворене партије у комунистичку партију било је углавном дело комунистичке групе у руководству ове партије. Организовани комунисти-повратници из Совјетске Русије одиграли су значајну али не и одлучујућу улогу у том процесу.

ни су углавном делали као спонзори, немајући већу улогу у руковођењу самог покрета. Много значајнија је њихова улога у одржавању међународних веза (у почетку преко Пеште, а онда преко Београдске организације, посебно у Хрватској), њихово деловање на теренске и Славонији и Војводини, делимично у Словенији, и њихов утицај на борбеност и револуционарно расположење саме радничке класе. Питање њихове улоге у извесним локалним акцијама револуционарног карактера није довољно проучено.

Организовани повратници из Совјетске Русије имали су и на самом Вуковарском конгресу пригушену улогу. У Централно партијско веће и његов извршни одбор изабран на овом конгресу ушли су готово искључиво они комунисти који су постали такви у редовима самог југословенског класног радничког покрета. Од руководиоца комуниста повратника видну улогу у њему имао је само В. Чопић, који је понова ушао у Извршни одбор где је вршио дужност техничког секретара. Они долазе до већег изражаја у партији тек на изборима за уставотворну скупштину одржаним 28. новембра 1920. године, када међу изабраним комунистичким посланицима налазимо три руководиоца Југословенске комунистичке групе РКП (б), Н. Груловића, В. Чопића и Н. Ковачевића. Ово указује на пуну легалност партије најистакнутијих повратника из Совјетске Русије.

1. DINAR KRALJA UROŠA I KOVAN U BRSKOVU — NAJSTARIJA VRSTA SRPSKOG DINARA

5. DINAR KRALJA DUŠANA KOVAN U RUDNIKU

2. DINAR KRALJA DRAGUTINA KOVAN U RUDNIKU — PRVI SRPSKI DINAR SA ĆIRILIĆKIM NATPISOM

6. SMANJENI DINAR NOVOG BRDA U VREME KNEZA LAZARA

3. KRSTATI DINAR KRALJA MILUTINA KOVAN U BRSKOVU

7. ASPRA NOVOG BRDA U VREME DESPOTA ĐURĐA VLKOVIĆA (BRANKOVIĆA)

4. DINAR KRALJA STEFANA DEĀANSKOG KOVAN U RUDNIKU

8. ASPRA RUDNIKA U VREME DESPOTA ĐURĐA VLKOVIĆA (BRANKOVIĆA)

PRIMERCI SRPSKOG SREDNJOVEKOVNOG NOVCA IZ ZBIRKE Dr SERGIJA DIMITRIJEVIĆA, KOJI JE DAO I PODNASLOVE

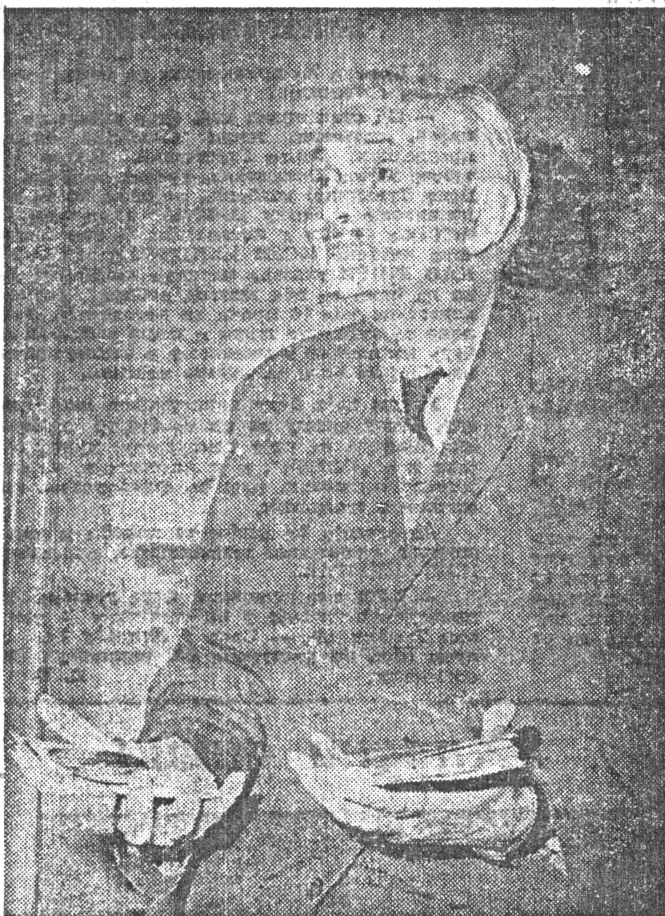
*Trpca,
Inblazna
monogrijs,
Kosovska
Mitroica,
1874, str 14-15*

209 VI, стр. 11 [Имитрбу]

Вестерне новост
8 II 68

СИНОЋ У БЕОГРАДУ

ЕКОНОМИКА И НУМИЗМАТИКА

У АРХЕОЛОШКОМ одељењу Музеја града Београда синоћ је Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ одржао предавање о српском средњовековном новцу.

Димитријевић је саветник Института за проучавање радничког покрета и поред тога што се бави привредном историјом Југославије и историјом радничког покрета највећи је стручњак код нас за средњовековну нумизматику.

— Ово предавање односи се на период од првог кованог новца, који се појавио у време Радослава, — рекао нам је Димитријевић пред почетак предавања — па до Душановог заузећа Сера 1345. године. Пошто сам посетио 230 музеја и приватних збирки широм света и направио 72.000 фото-копија није ми тешко да од 18.000 фото-копија које се односе на средњовековни новац обрадим ма које подручје српске средњовековне нумизматике. Утврдио сам на има 416 разних комада средњовековног српског новца.

У малом салону Археолошког одељења готово сва места била су попуњена.

Високо призна

Четири Југословена са највишим од

Један крупан и озбиљан подух ват на пољу упознавања наше шире јавности и научних радника са односом Југословена према Октобарској револуцији и грађанском рату је несумњиво заједнички совјетско-југословенски рад на окупљању и издавању грађе на ову тему. Заједничка совјетско-југословенска редакција, односно оба њена дела већ су организовала систематска архивска истраживања, прикупили мноштво драгоцене грађе и извршили избор докумената за објављивање.

На заједничком састанку редакције одржаном у Москви у августу 1967. године југословенско-совјетска редакција је прихватила да у заједнички зборник грађе (који ће бити издат у две верзије, на српскохрватском и руском језику) за сада уђу 298 предложених докумената. Једновремено је решено да се читав посао прошири и допуни захватом и прегледом нових архивских фондова. Зато треба очекивати да ће овај значајан зборник историјске грађе обухватити 350—400 докумената који се односе на период од марта 1917. до марта 1921. године, а објавиће се крајем идуће године.

У овом ћемо се приказу посебно задржати на групи личних докумената истакнутих југословенских ко-

манданата Црвене армије и њиховим одликовањима. Из ових докумената видимо:

1) Да је **Густав Барабаш**, који је 1917. године иступао као Хрват, био 12. априла 1918. начелник штаба четврте револуционарне совјетске армије, 10. јануара и 17. маја 1919. начелник штаба Друге совјетске украјинске дивизије а 23. маја 1919. члан Централног комитета Југословенске комунистичке емигрантске групе.

2) Да је **Боривоје В. Агатоновић**, који је марта 1913. године постао члан Српске социјалдемократске партије у Крагујевцу, а тражио да буде примљен у Југословенску групу большевичке партије 2. августа 1919. године, већ до тада био изабрани начелник штаба одреда црноморских морнара, члан штаба армије Морозовско-Донецких округа, помоћник командира Првог комунистичког пука, командир Друге бригаде Прве комунистичке дивизије, помоћник команданта централног сектора царицинског фронта, начелник друге мешовите козачке дивизије, командат западног дела Јужне армије, помоћник команданта посебне групе јужног фронта и начелник прве интернационалне дивизије (од 10. маја 1919.). Он је по-

АЛЕКСА ДУНДИЋ

Ње за храброст

иковањима Црвене армије

стављен 19. септембра 1919. године за команданта Друге стрељачке бригаде 8 стрељачке дивизије, а 16. марта 1919. године налазимо га на дужности командира коњичке бригаде Прве коњичке армије.

3) Да је **Алекса Дундић** (који се у првом документу назива Иван) постављен 2. септембра 1919. године за команданта оклопног воза Буџони, који је био у саставу коњичког коргуса Јужне Црвене армије, да је у фебруару 1920. био командир узорног коњичког дивизиона и да је погинуо 8. јула 1920. као помоћник командира 36. коњичког пука шесте коњичке дивизије Прве коњичке армије.

4) Да је **В. Марион** био 28. фебруара 1920. начелник Прве интернационалне комунистичке дивизије у Сибиру.

5) Да је **Данило Т. Срдић** почев од 27. октобра 1920. био командир Друге бригаде човгарске (шесте) коњичке дивизије Прве коњичке армије; а да је 5. јануара 1921. године био предложен за начелника дивизије.

Задржимо се на оним југословенским руководиоцима Црвене армије који су били одликовани највишом војном наградом у време одбране револуције. оденом Црвене

заставе, који је Руска Совјетска Федеративна Социјалистичка Република завела 16. септембра 1918. (1. августа 1924. године установљен је орден Црвене заставе СССР-а). Документи показују да су четири Југословена учесника грађанског рата добила овај орден.

Дундић је одликован указом Војно-револуционарног совјета Прве коњичке армије од 7. марта 1920. године. Указ је потписао чувени револуционарни командант Шчаденко „за пожртвовану борбу у одбрану социјалистичке револуције“. „зато што је, будући у Црвеној армији од самог њеног стварања непрестано учествовао у бојевима и више пута рањаван својим примером стално одушевљавао црвеноармејце представљајући пример једног бораца за интегритет револуције, а такође и зато што је више пута брзим налетима код Вороњежа наносио штету непријатељу дезорганизујући његове одреде, чиме је више пута доказао своју оданост револуцији и радничко-сељачкој власти“.

Срдић је одликован указом Војно-револуционарног совјета Републике зато што је у борби са армијом Врангела 28. октобра 1920. године код Агајмана, као командант бригаде која је била окружена знатно мо-

ћнијим снагама противника, „у борби извео бригаду из опасности и нанео непријатељу озбиљан пораз. Показујући изванредну борбеност и пожртвовање друг Срдић је тиме одушевио борце бригаде и на следећи дан енергичним нападом заробио противника и заузео Агајман“.

Агатоновић је био два пута одликован поменутиим орденом. Први пут, указом Војно-револуционарног совјета Републике 17. новембра 1919. године, као командант Друге бригаде Осме стрељачке дивизије „за блистави испуњење примљеног борбеног задатка — освајање јаке утврђене непријатељске позиције, при чему је назначени друг лично руководио операцијом, јављао се на разним тачкама свог сектора и својом храброшћу одушевљавао другове црвеноармејце и командни састав. 28. септембра текуће године у време ка-

да је противник пробио контранападом лево крило сектора бригаде, друг Агатоновић узевши резервни батаљон лично је повео напад на бок противника. Упркос жестоком отпору противника он га је сломио и натерао у бекство заробивши митраљез, муницију и другу војну имовину“.

Други пут је награђен указом Револуционарног војног совјета Прве коњичке Црвене армије 20. марта 1920. године; указ су потписали командант армије Буџони и чланови Револуционарног војног совјета Ворошилов и Шчаденко поводом предлога датираног 15. јануара 1920:

„Награђује се орденом Црвене заставе бр. 954 командир посебне бригаде друг Агатоновић Боривоје Веселиновић за показану у борби са непријатељем срчаност и храброст“.

С. Д.

Баждала
јун-јули 1971
б. 147-8, 2-4XII
стр. 33-34

Др СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

НОВАЦ КНЕЗА ЛАЗАРА

Изучавајући 831 примерак сребрног новца са именом кнеза Лазара које смо нашли у 290 јавних и приватних збирки у Југославији и иностранству, утврдили смо да се међу њима налазе 22 различите новчане врсте. Шест новчаних врста су динари са просечном тежином од око 1 гр; шест врста су смањени динари са тежином умањеном за 20%, дакле око 0,80 гр; пет врста су полудинари; док се пет преосталих врста не да сигурно одредити, пошто не располажемо са довољним бројем примерака, нити са другим одговарајућим информацијама.

Новчане врсте са именом кнеза Лазара нађене су до сада у 12 остава. Шест од њих омогућују утврђивање сукцесивних хронолошких периода ковања десет поменутих новчаних врста, као и неких њима сличних врста које се на другој основи могу везати за ове хронолошки одређене врсте.

На основу анализа садржаја остава утврдили смо да су у току прва два најстарија хронолошка периода коване само нормалне динарске врсте.

У току трећег хронолошког периода појављују се новчане врсте за 20% лакше од нормалних динара, које смо назвали смањеним динарима. Такве динаре ковао је у истом временском периоду и зет кнеза Лазара Вук Бранковић. Међу новчаним врстама тога периода, тј. међу смањеним динарима са именом кнеза Лазара налазимо три основне групе новца код којих се јављају ћирилички и латинички натписи. Прву групу сачињава једна новчана врста са ћириличким натписом на којој се Вук Бранковић (једна страна новца) појављује као вазал кнеза Лазара (друга страна новца); другу гру-

пу сачињавају врло значајни новобрдски динари кнеза Лазара, међу којима је најбројнија врста са латиничким натписима на обема странама новца (На оној где је новобрдски натпис, као и на оној где је представа и натпис кнеза Лазара — види слику бр. 2); у трећу, ретку групу улазе новчане врсте на којима је лице свеца и владара изражено на примитивистички начин, са три тачке, а на којој се јављају и латиничке словне ознаке: P — L или I. — P. Она вероватно представља „grosso de Plana“, тј. динар из Плана који се помиње у једном средњовековном документу. (Плана је био познати рударски центар на Копаонику).

У четвртм периоду Лазаревих новчаних емисија кују се само полудинари. Полудинари кнеза Лазара, као и мале новчане врсте његовог наследника кнеза Стефана Лазаревића имају само латиничке натписе. Полудинари представљају половину тежине дубровачких динара.

Појава новца са латиничким натписима на територији државе кнеза Лазара, овај однос његових полудинара према дубровачком динару, као и све новчане врсте са натписима Conte Lazar или Conte Lazaro, показује да је новац са латиничким натписом кован у вези пословања дубровачких трговаца и трговаца из приморских градова средњовековне српске државе (посебно Котора) који су се углавном служили латиницом а кнезови звали conte. Посебно је интересантно да све новчане врсте Новога Брда коване у време кнеза Лазара, без икаквог изузетка, имају латиничке натписе на страни новца на којој је означено Ново Брдо (Тај натпис почиње са Novo Monte...)

Низ појава везаних за кнеза Лазара, његове новчане емисије и његове повеље изазивају посебну пажњу. У питању је:

1) Ковање новчаних врста са именом кнеза Лазара са представама карактеристичним за цара Стефана Душана и цара Уроша (владар стоји и владар седи на престолу);

2) појава свечане царске одежде (дивитисиона са лоросом) и затворене царске круне (стеме) украшене на врху великим драгим камењем (орфаносом) на неким врстама новца са именом кнеза Лазара (види слику бр. 1 и бр. 2);

3) појава званичног имена српских владара Стефан (овенчан) на повељама кнеза Лазара;

4) Појава две формуле у његовом називу које доносимо у савременој транскрипцији: благоверниј кнез Лазар самодржац свеје српскије земље (повеља из 1379) и Благоверниј самодржавниј господин Србљем и Поморју Стефан велики кнез Лазар (повеља из 1386).

Све то показује да је кнез Лазар заиста полагао право на изузетан ранг међу феудалним владарима појединих територија средњовековне српске државе, да је имао извесне веће владалачке претензије.

Његова политика стварања државних и породичних савеза (удаја његове сестре Драгиње за челника Мвсу, господара Лаба и Брвеника,

ћерке Маре за господина Вука Бранковића, господара Косова и Метохије, ћерке Јелене за господина Ђурђа II Страцимировића, господара Зете и Приморја (око 1386), треће ћерке за бугарског цара и четврте за угарског великаша Николу Гару, бана Мачве) указује на систематске напоре у томе правцу. Да су ови напори уродили плодом, видимо по новцу на коме се Вук Бранковић појављује као вазал кнеза Лазара, као и по уношењу Поморја у титулу кнеза Лазара, после удаје његове ћерке за Ђурђа II Страцимировића.

Интересантно је да се царска одежа и круна јављају само на старијим новчаним врстама, на његовим динарима са ћириличким натписима (најстарије новчане врсте кнеза Лазара) и његовим смањеним динарима са представом владара који стоји или седи. На најкаснијим његовим новчаним врстама, на полудинарима са латиничким натписима овај се феудалац појављује у властeosком оделу.

У време кнеза Лазара нестају словне ознаке на средњовековном српском новцу на страни на којој се појављује Исус. Док се на старијим новчаним врстама, на динарима и полудинарима оне јављају, на последњој групи, на полудинарима, њих више нема. Прегледамо ли новац наследника кнеза Лазара видимо да од тог времена на даље оне потпуно нестају из средњовековне српске нумизматике, са изузетком приморских новчаних врста (латиничка област). Стиче се утисак да је некакав значајан фактор, нпр. српска православна црква, интервенисала и спречила даље стављање словних ознака на боковима Исуса.

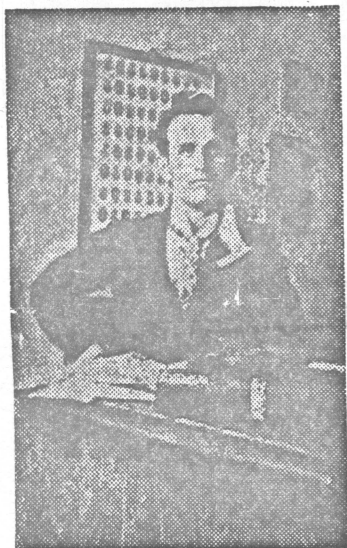
Међу новчаним емисијама кнеза Лазара посебну интересантност представља новчана врста са реалистичким портретом „Господина кнеза Лазара“ једна од три праве портретне новчане врсте у средњовековној српској нумизматици (види слику бр. 3). Овај профил изражава личне особине кнеза Лазара, унутрашњу снагу, мисаоност и одлучност. Његов поглед има некакве визионарске особине.

Карактеристична је и појава шлема са волујским роговима на три новчане врсте кнеза Лазара. Шлем са волујским роговима јавља се као породични амблем кнеза Лазара и његових наследника. Њега срећемо на бројним новчаним врстама кнеза и деспота Стефана Лазаревића, на једној новчаној врсти његовог сестрића Ђурђа Влковића (Бранковића), и на печатима чланова породице Лазаревић и Влковић.

Мада 22 новчане врсте са именом кнеза Лазара представљају незнатан део средњовековног српског новца који обухвата око 425 новчаних врста, њихов значај за националну историју је прилично велик, пошто оне откривају неке досад недовољно сагледане појаве у политици кнеза Лазара и друштвено економском животу његовог доба.

УЖИЧКА РЕАЛКА СРПСКОМ СОЦИЈАЛИЗМУ

У историји српског социјализма пре Првог светског рата ужички крај, а специјално ужичка реалка одиграла је изванредно велику улогу. Читав низ најистакнутијих социјалиста у Србији између 1900 и 1914 године долазио је из ове реалке. У току свога постојања Српска социјал-демократска странка стално је имала на челу

Радован Драговиќ

једног од ученика ове школе. Сва три најистакнутија руководиоца Српске социјал демократије и њена три узастопна секретара Драговиќ, Туцовиќ и Душан Поповиќ по стали су социјалисти и стекли прву марксистичку наобразбу у социјалистичкој дружини ове школе.

Тај велики утицај ужичке реалке на формирање српског социјал демократског покрета неobicно је љутио српску буржоазију. Зато је она у својој срцби и бацала

паролу о ужичком социјализму, који покушава да приграби некакву водећу улогу у Србији. Јасно је да су овакве оптужбе биле без икаквог основа. Нити су Ужичани покушавали да захвате водећу улогу у српском социјализму, нити се може говорити о ужичком или крагујевачком социјализму као посебној појави, неовисној од читавог развитка социјализма у Србији. Једина ствар која остаје ван сваке дискусије, то је чињеница да је ужичка реалка врло рано, још првих година последње деценије XIX века, пре 1895, постала значајно социјалистичко гнездо из кога се испишло читав низ најистакнутијих српских социјалиста од којих су неки одиграли изванредно велику улогу у историји Српске социјал демократске странке.

Први од ових ужичких социјалистичких великана био је Радован Драговиќ. Његовим стопама и примером пошли су и други омладинци овога краја. Снажна личност Драговиќа, његова прекретничка улога у историји српске социјал демократске странке и његова настојања да стално и систематски утиче на своје млађе следбенике уродиле су плодом. Плејада ужичких социјалиста није била само резултат ђачког ужичког социјалистичког гнезда, то је био и један од резултата Драговиќевих напора да створи младе

марксистичке кадрове, своје присталице и следбенике.

Јасно је да се Драговиќ нарочито старао да утиче на своје младе земљацике, које је он познавао још из школе, са којима је одржавао сталну везу, који су у њему гледали свој идеал.

* * *

... Драговиќ је рођен 10 децембра 1878 (по новом календару) у Ужичу, у сиромашној породици шездесетогодишњег херцеговачког ускока Вуколе, који је становао у Јазовима, на улазу у клисури Бетиње. Његове породичне прилике биле су јако тешке. Отац је рано умро, мајка је остала са два нејака детета а при томе је била болесна. У време кад је Радован похађао реалку цела је породица живела од месечног благодјејања које је он примао. Како је то био тежак живот описује Туцовиќ, који у једном свом чланку каже да се Драговиќ хранио сувом пројом и кромпирима и то када их је имао, а ноћи је проводио у читању, седећи на клупи крај мале гасарице без стакла, докле је његова мајка сву ноћ ткала да би могла да одржи породицу.

Под утицајем својих школских другова Драговиќ се већ као ђак упознаје са социјализмом. Пошто је ђачка дружина

ужичке реалке поседова ла доста социјалистичке литературе, Драговић је тада читао Чернишевског, Светозара Марковића, Пелагића и другу социјалистичку литературу и штампу која је тада постојала на нашем језику. Врло брзо Драговић постаје централна личност међу ужичком социјалистичком омладином. Његова сиротињска кућа постаје састајалиште ђака социјалиста. Под утицајем Драговића низ ужичких ђака пришао је социјализму. Сам Туцовић каже, да је од Драговића чуо прву социјалистичку реч и до био прву социјалистичку књигу...

Живот Драговића исто временом је и светао пример човека који је цео свој живот посветио другоме, који се одрекао многих личних задовољстава за покрет коме је припадао, који је све жртвовао да би се борио за побољшање положаја и будућности радничке класе, који је дао свој живот, за живот који ми градим. У тој перспективи осврнућемо се на лична својства Драговића и његове последње дане.

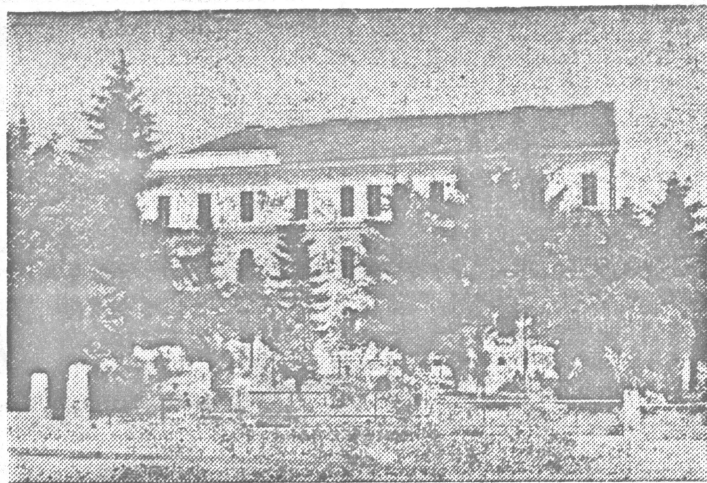
Драговић је био и остао најплеменитија и најсимпатичнија фигура нашег радничког покрета. У њему је, како је то писао Душан Поповић „буктала пламена ватра љубави према човечанству“. Безмерна љубав према радничком покрету учинила је да Драговић није ни имао приватног живота. Душан Поповић пише: „Друге радости до радости покрета, друге туге до туге покрета он није имао“. Када је Драговићу као уреднику „Радничких новина“ била одређена плата од 40 динара месечно, он је редовно давао 1-4 као свој прилог листу. Кад су му повисили плату на 50 динара, одбио је ту повишицу, пошто му је дотадашња плата била једнака просечној заради једног радника, „а ја, рекао је он, не желим да живим бољим животом од њих“. Пред смрт болесни Драговић становао је у маленој собици окренутој северу, на чијим вратима није било ни кваке.

Јасно је да је Драговић одричући се свега утицао и на своју болест и убрзао своју смрт. Он је покрету дао не само своје знање, време и енер-

гију, већ и остатке свог здравља, цео свој живот.

Зато са правом можемо поновити речи из његовог некролога, да је Радован Драговић живео радничким покретом, у радничком покрету и за раднички покрет.

Својим временом био је...

Зграда гимназије у Титовом Ужицу

Борац за нове идеје

Налазећи се на челу Српске социјалдемократске партије у време првог светског рата, Душан Поповић је са антиратних позиција хренуо путевима револуције

На данашњи дан пре шездесет година, 8. новембра 1918, умро је у Лондону секретар Српске социјалдемократске партије Душан Поповић, један од најистакнутијих марксиста и идеолога српског социјалистичког радничког покрета.

Душан Поповић је постао социјалиста и идеолошки и политички се израђивао под непосредним утицајем Радована Драговића и Димитрија Туцовића, на делима Маркса и Енгелса, које је проучавао и преводио, на радовима њихових следбеника (К. Кауцког, Г. Плеханова, А. Бебела, П. Лафарга и др.), на искуствима српског радничког покрета.

Истакнути социјалистички новинар

Сарађујући у водећем листу Српске социјалдемократске странке Радничким новинама (од 1905) као дугогодишњи члан редакције и главни уредник листа, он је обликовао класно борбени, револуционарни правац овог листа, посебно од времена доласка Д. Туцовића на чело покрета (од пролећа 1908), са прекидом од септембра 1912. до јесени 1913.

Једна од његових трајних преокупација било је питање карактера државе и са њим повезано питање револуционарног освајања власти од пролетаријата. При том он непрестано разграничава доследно револуционарна схватања од реформистичких.

Располажући солидним марксистичким знањем и широком културом, стваралачки их примењујући, Душан Поповић је ширио социјалистичке идеје међу радницима и интелигенцијом, отварајући видике у свим правцима, дајући читавом социјалистичком покрету изразито слободарски и хуманистички карактер. Од свих српских социјалиста он се највише бави питањем слободе, проблемима културе и пролетерске културе, и социолошким аспектима књижевности, стално истичући човека у први план, обогаћујући његова схватања. Један од његових радова трајне вредности је књижица *За слободу штампе* која садржи његове чланке о овом питању.

Преко својих чланака објављиваних у Радничким новинама и теоретском часопису *Борба* (1910—1914), као стални предавач на партијској школи (основаној 1908) и на многим зборовима и конференцијама Душан Поповић је знатно допринео изградњи наших социјалистичких кадрова који су дошли на чело покрета како у периоду пре првог светског рата, тако и у време стварања Комунистичке партије Југославије.

Један од твораца партијске политике

Као референт на свим партијским конгресима од 1909, као члан Главне

партијске управе Српске социјалдемократске партије (од VII конгреса 1909. до VIII конгреса 1914), као чедо њеног X конгреса 1914), као учесник Прве балканске социјалистичке конференције, као први секретар све партије од новембра 1911. до првог балканског рата, Д. Поповић је неуморно радио на утврђивању партијске политике.

Од посебног значаја је његов реферат О колонијалној политици и националном питању, поднет Седмом конгресу партије (1909), чији текст није сачуван, али чији се значај за борбу против неправилних аустромарксистичких схватања националног питања да сагледати како из претходних чланака Душана Поповића, тако и из резолуције коју је он предложио и која је била једногласно прихваћена. У њој се најенергичније осуђује анексија Босне и Херцеговине која „по циљу ради кога је изврше-

на представља један акт капиталистичке колонијалне политике коју европске силе воде одавно на Балкану“.

Одлучно против шаблона и догми

Други велики конгресни рад Душана Поповића био је његов реферат *Акција и тактика Партије*, поднет Осмом конгресу Српске социјалдемократске партије (1910) (објављен као посебна књижица под насловом *Акција и тактика*). Поповић не схвата социјализам као теоријски шаблон, већ као „свесну борбу радничке класе“. „Социјализам је пре

Душан Поповић

свега акција; у томе је његова суштина“, а теорија је само „научна формулација (С. Д.: друштвеног развика) и путоказ пролетаријату у његовој борби за ослобођење“. На тој основи израста његово схватање партијске праксе која

је променљива, која не подлеже унапред прописаним начелима, коју је „немогуће унапред утврдити“, која има само не унапред утврђене оквире, „само границе до којих ми можемо ићи у својој акцији и у изборима метода борбе“.

Борећи се против партијских шаблона, Поповић се једновремено бори и против партијске беспринципијелности. „Ми нећемо доктринаризам, који представља једну опасну болест; који је парализа партијског организма. Али ми нећемо ни беспринципијелни опортунизам, који од партије чини тело без кичме, прави је мизерним мекушцем и пузавцем: који значи — да опет употребимо Езопов језик — политичко мекшање мозга“.

Изајлажући ток револуције, Поповић још једном устаје против шаблона: „Из овога излази да је наивно и антимарксистичко свако посматрање, које ово или оно средство борбе, генерални штрајк или барикаде рецимо, овај или онај метод, ову или ону тактику сматра као једино револуционарно“. Он прокламује: „Револуција сама ствара себи средства. Од циља зависи хоће ли средство бити револуционарно.“

Данас, кад је буржоаско друштво у међународним размерама сазрело за социјализам, кад је пролетерска револуција у нашој земљи остварена у новим условима и на специфичан начин, кад се свакодневно рађају независни револуционарни раднички покрети марксистичке оријентације, кад борци за социјализам увиђају да друштвени развика не трпи шаблоне, да се социјализам може остварити различитим путевима, боље рећи да се социјализам најуспешније остварује не на основу неког шаблона, већ на основу правилног усмеравања и организације унутрашњих револуционар-

них снага, ово учење Поповића стиче нову актуелност.

Посебно значајан је његов рад за време првог светског рата. На његовом почетку он поново постаје секретар Српске социјалдемократске партије, стоји на челу њеног листа *Радничке новине*, касније *Будућност*. Под његовим руководством Партија наставља борбу против империјалистичког рата.

За време окупације Душан Поповић и Триша Кацлеровић одлазе са мандатом добијеним од већине Главне партијске управе на Међународну социјалистичку конференцију одржану у Стокхолму 1917. и заступају на њој антиратне ставове, прихватајући паролу Другог конгреса совјета радничких и војничких депутата: „Мир без анексије и контрибуција, заснован на праву (свих) народа на самоопредељење.“

Они су искористили тај свој боравак у иностранству и упутили Међународном социјалистичком комитету у Стокхолму Меморандум о стању у окупираној Србији, потресни документ

крпат конкретним подацима. Овај текст објављен у Шведској, Француској, Швајцарској и Енглеској „знатно је припомогао заштити и помоћи српском народу“.

Душан Поповић је после конференције у Стокхолму отишао у Лондон где је отпочео борбу против Српске социјалпатриотске групе која је оформила своје центре у Паризу. У периоду од шест месеци, од априла до октобра 1918, Душан Поповић је објавио пет великих и врло значајних чланака у тадашњем најпрогресивнијем француском социјалистичком листу **Le Populaire de Paris**, на чијем је челу био Марксов унук Жан Лонге. Водећи отворену борбу против социјалпатриотизма, он је излагао антиратну политику Српске социјалдемократске партије и приказао историјат продора марксизма у Србију. Ови чланци су својом отвореношћу и класним приступом много значили за поларизацију становишта српских и француских социјалиста, а имали су знатан утицај и у Енглеској. Ови чланци су у мраку владајућег опортунизма и компромисерства међу тамошњим социјалистима осветљавали путеве социјализма.

Подршка октобарској револуцији

У том периоду Душан Поповић је стваралачки разрађивао политику српског социјалистичког покрета према октобарској револуцији и насталој револуционарној ситуацији.

Полазећи од банкротства Друге интернационале и антиратне политике болшевика он истиче међународни значај ове револуције за развитак радничког покрета и социјализма, њен значај за ослобођење Југословена и за предстојеће догађаје у свету.

Доследан свом ставу да социјалистичку акцију против рата треба водити у оквиру целокупног социјалистичког покрета, он учествује у својству секретара Српске социјалдемократске парти-

је на Међусавезничкој радничкој конференцији у Лондону (17—19. септембар 1918) а на изричит захтев француских социјалиста интернационалиста. На њој се бори против савезничке интервенције у Русији. У пленуму конференције само су Душан Поповић и енглески мањинци гласали против пројекта резолуције о Русији, док су се француски интернационалисти једноставно уздржали од гласања. Душан Поповић је на тој конференцији, у једном од својих говора, упутио апел за помоћ окупираној Србији и тражио од савезника да омогуће снабдевање храном њеног становништва, као што је већ било учињено са Белгијом.

У то време, очекујући крај рата и повратак у Србију Душан Поповић ради на идеолошким и политичким припремама стварања једне револуционарне социјалистичке радничке партије. Он развија и акцију за набавку једне штампарије.

Смрт Душана Поповића (првобитно сахрањен крај гроба Карла Маркса, а после другог светског рата пренет у земљу) задала је велики ударац револуционарној оријентацији Српске социјалдемократске странке, јер је нестао њен револуционарно настројени секретар, који је држао на окупу целу партију. После његове смрти, у партијском руководству дошли су до изражаја многи изразито опортунистички елементи.

Душан Поповић спада у ред најзначајнијих градитеља класног радничког покрета у Југославији. Као такав, а посебно својом антиратном и антисоцијалпатриотском борбом вођеном у току првог светског рата, својом акцијом у прилог октобарске револуције и револуционарне оријентације покрета, он је један од најзначајнијих основопологача Комунистичке партије Југославије створене 1919. године.

Др Сергије Димитријевић

ПИСМО КАУЦКОГ

У Политици од 13. I 1979. објављен је чланак Р. Поповића у коме су прештампана два интересантна до сада историчарима непозната писма која су откупљена од стране Антикваријата „Просвете“.

Да би се сагледао значај писма К. Кауцког упућеног 7. децембра 1904. Милану Стојановићу, треба поћи од

писма које је Милан Стојановић упутио из Београда Карлу Кауцком у Берлин у јесен 1904. (вероватно 13. новембра 1904) у јеку идеолошке и политичке борбе са антипартијском групом Ново време.

Ово писмо (на које је К. Кауцки одговорио 7. децембра 1904) нашли смо 1958. године у преписци Карла Кауцког која се налази у Институту социјалне историје у Амстердаму и у целости преписали.

У изводу тог писма које имамо при руци, стоји: „Друг Милорад Поповић, који је пре кратког времена писао у Neue Zeit-у о наша оба конгреса и дошао овамо пре неколико недеља је један слабић! који много прича, али мало ради (aber weniger Arbeiten gewent ist). Откад је дошао овде пропагира „Апсолутну неутралност“ синдиката, а људи који у својим рукама држе покрет, они су за отворене социјалистичке синдикате, односно за „Белгијски принцип“. Ја сам исто за такве, мада их, као што сам већ рекао, држим за преурањене“.

Дакле, новонађено писмо К. Кауцког представља његово становиште по питању синдикалистичких ставова о неутралности синдиката који су се под утицајем Милорада Поповића у другој половини 1904. године проширили у радничком покрету Србије, а против којих се тада борио класни раднички покрет под руководством Главне партијске управе Српске социјалдемократске странке и управе Главног радничког савеза.

Што се тиче фотографије коју је донела „Политика“ она је и до сада била позната. Њу налазимо у архивским збиркама и у неким публикацијама објављеним последњих година.

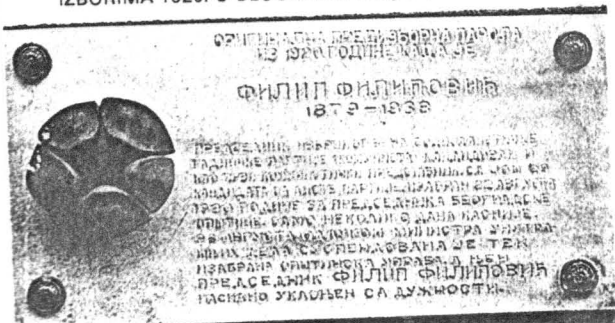
Сергије Димитријевић
научни саветник

Списак комуналних функционера 3. године избора
за председника општинског већа SRPJ(k) у Загребу
„Импозанат Кривина“, 1984, стр. 463.

CRVENE OPĆINE (OPŠTINE) 1920—21. U decembru 1919, posle sprovedenog referenduma o organizacijama, IO Centralnog partijskog veća SRPJ(k) odlučio je da KPJ učestvuje na opštinskim izborima sa svojom kandidatskom listom. U proglašenju *Rukovodna načela o opštinskim izborima*, upućenom radničkoj klasi Jugoslavije početkom januara 1920, istaknut je osnovni zahtev: «Sva vlast radnom narodu varoši i na selu organizovanom u radnička i seljačka veća.» U Hrvatskoj, Sremu i Crnoj Gori izbori su održani u martu i aprilu 1920. Komunisti su osvojili 242 odbornička mesta u 29 gradova Hrvatske i 483 u selima. Većinu odborničkih mesta osvojili su u Virovitici, Crikvenici, Selcu, Belišću, Delnicama, Kraljevici, Dugoj Resi, Slavanskom Brodu i Valpovu te u Staroj Pazovi (Srem); oko polovinu u Osijeku, Vukovaru, Vinkovcima, Županji i Našicama; većinu u odnosu na druge liste u Zagrebu i Karlovcu te u Zemunu i Sidu (Srem); u Križevcima, Županji i Požezi osvojili su isto toliko odborničkih mesta koliko i druga najjača partija, a nepreciznu većinu u Pakracu. Na dopunskim izborima komunistička lista dobija apsolutnu većinu u Vukovaru. Međutim, vlasti su suspendovale izabranog komunističkog gradonačelnika Zagreba i odbornike komunista u celoj Hrvatskoj, a u Dalmaciji su oni uhapšeni. U Crnoj Gori, u martu 1920, Partija je osvojila opštinske uprave u Podgorici i Petrovcu na moru. Opštinski izbori u Srbiji i Makedoniji održani su 22. VIII 1920. KPJ je osvojila apsolutnu većinu u Pirotu, Leskovcu, Nišu, Užicu i Ubu, a u Makedoniji u Velesu; relativnu u Beogradu, Šapcu, Valjevu i Kragujevcu, a u Makedoniji u Kumanovu i Kavadarcima; neutvrđenu većinu u Lešnici i Đakovici. Osvojene su uprave i u 40 seoskih opština u Srbiji te u nekoliko opština u Makedoniji. Na ponovljenim izborima komunistička lista je osvojila apsolutnu većinu u i Skoplju.

Komunistička opštinska uprava u Beogradu, sa predsednikom Filipom Filipovićem, bila je suspendovana po prijemu dužnosti (25. VIII 1920). Umesto organizovanog otpora rukovodstvo KPJ pokrenulo je spor pred

SPOMEN-PLOČA POBEDE KOMUNISTA NA OPŠTINSKIM
IZBORIMA 1920. U BEOGRADU. Beograd, Sremska ul. 2

U OVOJ ZGRADI 16. TRAVNIA 1920. ODRŽANA JE SKLIPŠTINA GRADSKOG ZASTUPNIŠTVA. KOJIM JE PRISUSTVOVALO 20 ZASTUPNIKA KOMUNISTA IZABRANIH OD NARODA. ONI SU SA IŠ 7 DRUGIH ZASTUPNIKA IZABRALI KOMUNISTU ZA NAČELNIKA GRADA ZAGREBA

ZASTUPNICI KOMUNISTI ISTUPILI SU KAO PROTIVNICI MO NARHISTICKOG UREĐENJA DRŽAVE I TRAZILI PROGLAŠENIE JUGOSLAVENSKE SOCIALISTICKE SOVIJETSKE REPUBLIKE BURŽUASKI REŽIM PONISTIO JE NIHOVE MANDATE I SILOM IZBACIO KOMUNISTICKE ZASTUPNIKE IZ VIIECNICE

U SIEĆANIE NA TE DOGAĐAJE I BORBUI KOJIM JE RUKOVODILA KPJ(U) U SPOMEN-PLOČU OSTAVLJA NARODNI ODBOR GRADA ZAGREBA

STUDENI 1962

SPOMEN-PLOČA POBEDE KOMUNISTA NA IZBORIMA 1920.
U ZAGREBU. Zagreb, Stara gradska vijećnica

Državnim savetom. Većina osvojenih opštinskih uprava u Srbiji i Makedoniji ostale su u rukama komunista, jedne do januara 1921 (Skoplje), a druge do atentata na M. Draškovića 21. VII 1921 (Leskovac, Užice, Petrovac na moru), kada su bile zamenjene naimenovanim opštinskim upravama.

LIT.: M. Nikolić, Komunistička partija Jugoslavije na opštinskim izborima u Srbiji avgusta 1920, Istorijski glasnik, 1964, 1; O. Ivanovski, Crvene komune u Makedoniji, Komunist, septembar—oktobar 1979; Komunističke opštine u Srbiji (zbornik radova), Niš 1981. S. Di.

Sergije Dimitrijević

Революционарна огњишта

Пише: др Сергије Димитријевић

После стварања заједничке државе југословенских народа — Краљевине СХС — буржоаска власт се бојала незадовољства радног народа, па зато није ни дошло до избора 1919. године. Тек кад је учврстила своје позиције, влада је расписала општинске изборе само у неким деловима земље. То јој је омогућавало концентрисање апарата принуде, кадрова и средстава и бољу политичку обраду ових покрајина.

Апсолутна већина

У децембру 1919. Извршни одбор Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) поставио је пред организације питање евантуалног учешћа на општинским изборима. Пошто је овај референдум показао да је добар део чланства раскрстио са илузијама о буржоаској демократији, а већина прихватила учешће на општинским изборима, Извршни одбор Централног партијског већа упутио је почетком јануара 1920. покрајинским и месним партијским организацијама и члановима проглас: „Руководна начела о општинским изборима“, која су садржавала практична упутства и стављала у први план максимални програм Партије — стварање новог друштва. У њима је изразито формулисана захтев: „Сва власт радном народу у вароши и на селу организованом у радничка и сељачка већа“.

Партија је ушла у изборе не

само да би освојила општине, већ и да би изборну борбу и делатност општинских управа у освојеним општинама искористила као припрему радног народа за освајање власти.

Први општински избори одржани су у пролеће 1920. у Хрватској и Славонији, тојест, у покрајини где је радничка класа била поцепана; затим у Далмацији, где је раднички покрет био посебно прогањан и у Црној Гори која је била разједињена борбом бјелаша и зеленаша.

Изборни резултати су показали нагло ширење утицаја Партије. У 29 градова и индустријских места Хрватске и Славоније комунисти су освојили 242 одборничка места. Према писању комунистичке штампе, они су добили апсолутну већину одборничких места: у Вировитици, Цриквеници, Селцу, Белишћу, Делницама, Краљевици, Старој Пазови, Валпову, Дугој Реци и Славонском Броду — на обновљеним изборима; исто толико колико сви остали: у Осијеку, Вуковару, Винковцима, Жупањи и Напицама: релативну већину у Загребу, Земуну, Карловцу и Шиду; исто толико колико и друга најјача партија; у Крижевцима, Жупањи и Пожеги; и непрецизирану већину“ у Пакрацу.

Партија је наступила и у 58 мањих места и села и добила 483 одборничка мандата. У многим од њих, она је добила апсолутну или релативну већину, посебно у вуковарском крају. Истакнути партијски руководиоци изабрани су за градоначелнике у Загребу, Кар-

ловцу, Славонском Броду и градоначелника у Осијеку.

О Ускроу 1920. одржана је у Загребу покрајинска конференција изабраних комунистичких општинских већника која је усвојила „Статут за организацију клубова комунистичких вјећника“ и упутства за рад.

Покрајинска влада узела је као изговор за контранапад принцип једну изјаву коју су комунистички већници дали приликом полагања заклетве, и суспендовала легално изабраног комунистичког градоначелника Загреба. Полиција је провалила у општину и увела у дужност незаконито наименованог градоначелника — повереника. Таквим методама суспендовала је комунистичке одборнике у целој Хрватској и Славонији и оптужила их за велеиздају, понегде (у Осијеку и Винковцима) похапсила, а у оточком срезу испребијала.

Комунистички програм

На допунским изборима за општинске одборе који су најчешће били бојкотовани од стране комуниста, они су у Вуковару остварили апсолутну већину.

У Далмацији су похапшени сви комунистички одборници.

У Црној Гори Партија је освојила општине у Подгорици и Петровцу на Морю, а према неким подацима и у Даниловграду.

Комунистичка партија и даље се држала политике дефинисане у „Руководним начелима о општинским изборима“. Уз то, она је пу-

Првених Општина

ПЕДА НА ИЗБОРИМА: Група београдских комуниста 1920. године

ковала и тезе Коминтерне о револуционарном парламентаризму које су у извесном облику имале и у њен нови програм.

На тим основама она је пришла борној борби као начину за „револуционисање широких слојева радног народа“ а општинама које евентуално освојила као „огњишта комунистичке пропаганде и револуционарне делатности“, као „поземљама за будућу организацију радног народа“, које се имају искористити „сходно крајњем циљу“.

На новим општинским изборима одржаним у Србији и Македонији августа 1920, КПЈ је изашла

пред бираче са пуним комунистичким програмом, посматрајући општинске управе које би биле освојене као средство партијске борбе за остварење историјских циљева пролетаријата.

Наступајући отворено, са комунистичким паролама она је освојила већину у 14 градова и то, апсолутно: у Пироту, Лесковцу, Нишу, Ужицу, Убу и Велесу; релативну у Куманову, Шапцу, Ваљеву, Крагујевцу, Кавадару и Београду; и већину коју нисмо могли да утврдимо: у Баковици и Лешници.

Посебно значајна је била победа у Београду, где су комунисти до-

били 34,8 одсто свих гласова. Према расположивим подацима они су освојили најмање 40 сеоских општина у Србији и неколико у Македонији.

Влада се није помирила с тим да комунисти узму у своје руке општину државне престонице. Ка да је комунистичка општинска управа у Београду са председником Филипом Филиповићем положила заклетву и примила дужност (25. августа 1920.) она је одлуком министра унутрашњих дела М. Драшковића била насилно суспендована. Међутим, руководство Партије није мобилисало раднике за отпор и борбу против овог безакоња, већ је слао делегације које су тражиле разјашњење и покренуло спор пред Државним саветом.

На поновним изборима одржаним после поништења неких од њих, комунисти су поново победили у Нишу и Куманову и освојили општину у Скопљу са апсолутном већином.

На конференцији делегата комунистичких општина које су преживеле прогоне, одржаној у Београду 10.—11. септембра 1920. усвојена су „Практична упутства за рад комунистичких представника у општинама“.

Комунистичке општине оствариле су за четири до шест месеци многе позитивне подухвате не само у односу на градску сиротињу и радни народ, већ и у односу на целокупно градско становништво. То је био случај у „дрвеним општинама“ у Нишу, Пироту, Ужицу, Скопљу, Лесковцу, итд.

Већина освојених општинских управа у Србији и Македонији остала је у рукама комуниста, неке до јануара 1921 — на пример, Скопље — а неке до периода појачаних прогона насталих после атентата на М. Драшковића (21. јула 1921.), на пример, Лесковац и Ужице, па чак и Петровац на Мору (изабрана у марту 1920.) када су биле насилно замењене од државне власти наименованим општинским управама.

ДОЛАЗАК У РЕДАКЦИЈУ

● П и ш е : СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Позиву Редакције, који је упућен већем броју некадашњих уредника и сарадника и јавних и културних радника, одазвао се већи број публициста и пријатеља *Наше речи*, који су послали своје прилоге. То су углавном сећања на рад и атмосферу у Редакцији и око листа и у њима је, по мишљењу Редакције, садржана драгоцену грађу за будућу историју *Наше речи* и лесковачког новинарства у целини. Од овог броја почињемо да објављујемо те прилоге.

Године 1934, као секретар лесковачке скопске организације, заједно са групом напредних омладинца, сарађивао сам у лесковачком недељном листу *Недељне новине*, изразито напредне оријентације.

Пред крај рата, за време боравка у концентрационом логору Бухенвалд и непосредно после ослобођења, кад сам био у болници у Бланкенхајму, планиро сам и маштао да се вратим у Лесковац, и да се као тежак болесник, после пет и по година проведених у концентрационим логорима Француске и Немачке, ангажујем на раду у новом напредном лесковачком листу.

Кад сам дошао у Лесковац 10. септембра 1945. године затекао сам таков лист *Нашу реч*.

На његовом челу као главни и одговорни уредник био је *Аристомен Ристић*, бивши фактички уредник *Недељних новина*, човек који је водио колективне састанке некадашње редакције, са којим сам својевремено, 1934, најтежње сарађивао; међу сарадницима листа били су многи напредни омладинци раније окупљени око *Недељних новина*, поред *Аристомена Ристића*, *Светозара Крстића*, *Драгиша Кнежевић*, *Блашко Гишоријевић* и др. Многи од њих, укључујући и мене, објавили смо у овом ранијем листу своје прве новинарске прилоге, а сад смо се поново нашла у *Нашој речи*.

Упркос присуству сарадника једне нове омладинске генерације која је обухватала касније лесковачке Скопце и учеснике НОБ—а *Раде Илића*, *Жику Петровића*, *Драгутину Гроздановића* и др. сарађу на *Нашој речи* доживео сам као наставак оних прогресивних настојања из 1934. године, у новим револуционарним околностима народне власти и социјалног пресобрајаја друштва.

Може се рећи да сам све то сагледавао као учешће у оним друштвеним изменама за које сам се борио.

Утисак о наставку раније напредне омладинске акције појачало је и то да су многи графички радници који су радили на листу, били они те исти са којима сам сарађивао још 1934. године, упућени на рад у штампарнију, па чак и учио слагање: машинист *Мика Димитријевић*—*Вртон*, слагачи *Босико Вучковић*, *Таса Стевић*, *Јордан Каменовић*, да су графичко предузеће у коме је штампан лист тада водили *Адам Илић* и *Бранко Николчић*, лица која су омогућила и финансирала издавање *Недељних новина*.

Сви су они, као и нови радници штампарније, млађи слагачи били пуни одушевљења и нису штедели на напоре ни труд да би допринели да лист изађе на време.

Интересантно је истаћи да су сви моји прилози у *Недељним новинама* и *Нашој речи*, као и сви досадашњи радови кућани на истој писаћој машини, коју ми је отац купио у Заложној банци у Београду, после матуре.

Чим сам стигао у Лесковац, отишао сам у редакцију *Наше речи* и отпочео да сарађујем на листу.

Прво сам се ангажовао на једном од тада најактуелнијих полити-

чких питања — на проблему аграрне реформе у лесковачком крају. Први велики изнак у листу објавио сам у броју 38 од 22. септембра 1945, под насловом *Земља селацима!* Серију чланака о овој теми, објављеној у *Нашој речи*, окупно сам и прештампвао у посебној брошури изашлој 9. фебруара 1946. у издању Окружног одбора Народног фронта, под насловом *Социјална структура села и аграрна реформа у лесковачком округу*.

Одмах у следећем броју листа, бр. 39 од 29. септембра 1945, отпочео сам да објављујем чланке о приликама у предатом Лесковци Први од њих *Тако је некада било!* написан 1934. године, објављен је на основу сачуваног пре рата сложеног текста изабаченог од цензуре из *Недељних новина*. Нешто касније објавио сам кратку *Историју лесковачког радничког спортског клуба "Коста Стаменковић"* (бр. 42); *Како су некад кутовани бирачи и народни посланици* (бр. 45), па онда *Градивост лесковачких индустријалаца за време окупације* (бр. 50).

Ова серија чланака, која говори о прошлости Лесковца између два рата и за време окупације, окупљена је заједно са једним касније објављеним чланком у *нашој брошури Тако је некад било* издатог 1951. године.

Први долазак у редакцију *Наше речи* везан је и за један личан доживљај. Када сам ушао у редакцију затеко сам поред *А Ристића* Мење, једну другарицу која је купала на писаћој машини. Одмах сам рекао Мењи: "Нисам знао да овде има тако лепо девојче, идем да се обријем". И одмах отишао у берберницу. Кад сам се вратио, ово девојче, моја будућа супруга *Нала Анђелковић*, тада службеник *Наше речи*, и даље је купала и ћутала.

Првог октобра 1945. постављен сам за једног од уредника *Наше речи*. Тада сам почео да примам плату од 1200 динара месечно! До тога дана моја мајка примала је исто толику новчану помоћ као жртва фашизма, за мужа убијеног од окупатора. Када сам се вратио у

„НАША РЕЧ“ ■ 24. август 1984.

земљу и запослио се, ова помоћ је била укинута, пошто је стигао хранилац породице. Тако смо после мог запослења, нас двоје живели од исто толико новчаних прихода, колико је она добијала кад је била сама. Пошто сам био тежко болестан и тада имао 60 килограма, било ми је омогућено да се храним у мензи Окружног комитета.

Негде у октобру 1945., одлуком Окружног народног фронта, чији је орган била *Наша реч*, створена је колективна редакција листа од тројице уредника: *А. Ристић*, *С. Димитријевић*, и *Р. Ивић*. Мада смо заједнички носили политичку одговорност и одлучивали о свему одговорни уредник листа остао је *А. Ристић*, који је и даље имао олчујућу реч у погледу језичког и техничког обликовања листа.

У периоду рада колективне редакције тираж *Наше речи* нагло је порастао.

Од почетка октобра 1945. године на даље писао сам о многим лесковачким актуелним питањима: о стању снабдевања и пролазној оскудици (бр. 40, 42, 47, 52, и 53); о планском уређењу Лесковца (бр. 43); о стању здравља (бр. 42 и 49); о електричном питању (бр. 43); о проблемима пољопривреде (бр. 44, 45 и 50); о индустријалима — сарадницима окупатора (бр. 47); о залагању лесковачких радника бр. (44 и 53); нешто касније пишем о благом кажњавању сарадника окупатора и кољаша (бр. 1 и 2) (1946), а објављујем и многе написе о шпекулантима; створеним произвођачким и потрошачким другима у граду и на селу (бр. 1, 4 и 9) итд.

У време одржавања избора за Уставотворну скупштину написао сам велике уводнике *Најдемократскији избори у нашој историји* (бр. 43) и *Значај победе народног фронта за нашу будућност* (бр. 47).

Тада сам организовао прикупљање изборних резултата и оформио текст и табеле непосредно у самој штампарнији.

Заједничким напорима графичких радника који су радили ударнички прековремено, бесплатно, и власника штампарније који су тада радили као словослагачи (бр. 47), успели смо да издамо непосредно после избора и пребројавање гласова ванредни број *Наше речи* од 12. новембра 1945, који је објавио *Велику победу Народног фронта*. Сви смо исте вечери делили грађанству примерке овог броја.

Напомињем да је подружница графичких радника у Лесковцу, да би омогућила издавање *Наше речи*, давала листу редовну месечну помоћ од 400 динара, коју су прикупљали као добровољни прилог од 20 динара по члану (бр. 53).

Нешто касније, у време општенародне дискусије о нацрту Устава пишем велике уводнике *О народној власти и правима сваког југословенског народа* (бр. 51) и *О економско друштвеном уређењу наше државе* (бр. 52)

Пошто је редакција већ раније водила борбу за ангажовање што већег броја лица за сарадњу на листу — мој чланак: *О дописима из народа* (бр. 48), организовали смо и дискусију о нацрту Устава. Био сам задужен да на питања читаоца дајем одговоре у листу. Три такве серије одговора објавили смо (бр. 52, 53 из 1945. и бр. 1 из 1946).

У периоду моје највеће активности у *Нашој речи*, крајем 1945. и почетком 1946. године, писао сам велике чланке и о другим питањима, нпр. *Значај Октобарске револуције* (бр.47) или *Бухенвалд — логор успешне борбе интернираца* (бр. 1/1946/),

О радничким повереницима (бр. 2), *О култури конопље у Лесковачкој котлини и планској сетви* (бр. 7), *Обрада куделе и лесковачка индустрија* (бр.17) итд.

Мој рад на *Нашој речи* настављен је и касније, кад сам 11. марта 1946 изабран за члана Окружног народног одбора (бр. 11), а 16. марта постао члан Окружног извршног народног одбора, повереник за индустрију и занатство (бр. 12).

Као уредник *Наше речи* радио сам до 1. септембра 1946, када ме је Борис Кидрич телеграмом позвао у Београд и поставио за директора Економског института При вредног савета владе ФНРЈ.

Druga balkanska filatelistička izložba

Od 3. do 11. septembra 1966. održana je u Istanbulu. Druga balkanska filatelistička izložba — Balkanfile II. Na njoj je bilo izloženo 813 popunjenih vitrina, tj. oko 9750 montiranih listova. Prema pisanju turske štampe (Tercüman, 12. septembra 1966.) ukupna vrednost izloženih eksponata iznosila je 150 miliona lira, što predstavlja po turskom zvaničnom dolarskom kursu nešto ispod 21 milijardu dinara.

U počasnu grupu, na zbirke koje su dobile na međunarodnim izložbama po tri zlatne medalje, došlo je 40 vitrina, a na marke Albanije 7, Bugarske 68, Rumunije 11, Turske 85, Jugoslavije 36, Grčke 20, ostalih zemalja 158 i aviacije 33 vitrina. Tematske zbirke obuhvatale su 287, a omladinske 68 vitrina.

U klasi literature bilo je izloženo 5 filatelističkih časopisa (koji su dobili diplome u rangu srebrne medalje), 14 drugih filatelističkih publikacija i 2 filatelistička albuma (koji nisu ocenjivani).

Čitava organizacija ove akcije bila je izvanredna. Izložba je održana pod pokroviteljstvom predsednika turske vlade. U počasnom komitetu pod predsedništvom ministra saobraćaja nalazio se guverner Istantbula, generalni direktor PTT, predsednik opštine i predsednici svih balkanskih filatelističkih saveza uključujući saveze iz Beograda, Ljubljane i Zagreba. Filatelistički počasni komitet okupljao je rukovodioce turske poštanske službe i predsednike filatelističkih klubova.

Efektivni organizacioni komitet sa autoritativnim Orhanom Brandtom, predsednikom Turskog filatelističkog saveza na čelu, okupljao je funkcionere tog saveza, visoke poštanske činovnike, direktora odeljenja štampe i turizma Istantbulske opštine, itd. Osam posebnih potkomiteta bili su zaduženi za pojedine organizacione sektore.

Pored tehničkog personala, na neposrednoj organizaciji izložbe bilo je stvarno angažovano 37 uglednih društvenih radnika. Dodamo li tome devet članova žirija i deset komesara predstavnika pojedinih filatelističkih saveza i velikih turskih filatelističkih centara, vidimo da je organizacioni uspeh izložbe bio rezultat angažovanja velikog broja lica zaduženih raznim zadacima.

Izložba je održana u prostranoj gimnazijskoj zgradi Galata Liceja u sredini glavne trgovačke uli-

ce Istantbule, odnosno njegovog modernog dela Galate i imala je brojnu posetu.

Troškovi organizacije bili su pokriveni prihodom od prodaje posebne serije od 3 marke i Bloka (prodavan uz ulaznicu) posvećenih ovoj izložbi, finansijskim angažovanjem turskog PTT-a i naplatom ulaznica.

Po obimu i kvalitetu izloženog materijala ova izložba je daleko nadmašila prošlogodišnju, Prvu balkansku filatelističku izložbu u Varni.

Od posebnog značaja i vrednosti među izloženim materijalom bile su klasične zbirke turskih, bugarskih, grčkih i rumunskih maraka i pretfilatelistička i filatelistička pisma najstarijeg razdoblja.

Najviše nagrade, veliku počasnu nagradu, veliku međunarodnu nagradu i veliku nacionalnu nagradu dobile su zbirke sa kalsičnim materijalom Turske, odnosno Grčke, odnosno Turske. Klasične zbirke dobile su obe zlatne medalje i jednu zlato-srebro. Ostale četiri medalje zlato-srebro dobile su zbirka avionskih maraka Evrope, zbirka avionskih maraka sveta, svetska zbirka sporta i svetska zbirka crvenog krsta (koja je uključivala pisma zarobljenika gotovo svih zaraćenih država koje su učestvovala u ratovima vođenim u XX veku).

Među zbirkama počasne klase nalazimo tri zbirke turskih sakupljača.

Veliku međunarodnu nagradu dobio je grčki filatelista N. Wasdekis za specijaliziranu zbirku veliki glave Merkura na grčkim markama (1861—1885) i zbirku žigova (1861—1900). Turci su dobili veliku nacionalnu nagradu i četiri medalje zlato-srebro, Bugari jednu zlatnu medalju, a Rumuni po jednu zlatnu i zlato-srebro medalju. Jugosloveni su ostali bez najviših nagrada.

To je rezultat izvesnog rezervisanog stava jugoslovenskih vrhunskih filatelista prema učešću na međunarodnim izložbama. Sve dotle dok npr. najznačajnije zbirke naših filatelista koje postoje na teritoriji SR Srbije, zbirke srpskih maraka i koverata S. Kačanskog, J. Veličkovića, Dr S. Petkovića, M. Janjića i zbirka koverata B. Stefanovića, kao i neke velike tematske zbirke, sporta, olimpijade, kosmosa i dr. ne budu u celosti obrađene, montirane i poslate na međunarodne filatelističke izložbe najvećeg ranga, kao što su svetska i balkanska izložba, filatelista ovog područja ne mogu da očekuju najviše nagrade, kao što je to bilo u vreme kada je srpska zbirka M. Venera ubirala međunarodne zlatne medalje. Neprijavljivanje zbirki, odustajanje od prijava, slanje ograničenih izvadaka, itd., sprečava me-

međunarodnu afirmaciju naših filatelista. Učešće na sitnim međunarodnim izložbama, npr. učešće na izložbama pojedinih sajмова samo stvara iluzije o nekakvoj velikoj afirmaciji.

Jugoslavenski filatelisti poslali su 33 izložaka. Dva od njih Kosmos i Srbija Dr Sergija Dimitrijevića izlagani su izvan konkurencije (član žirija), jedan je bio omladinski eksponat, a dva u klasi literature (časopis Filatelista koji je dobio diplomu u rangu srebrne medalje i brošura Dr B. Novakovića koja je dobila diplomu u rangu bronzane medalje). Broj ocenjenih izložaka smanjio se i time što je žiri u nekim slučajevima grupirao eksponate istog izlagača i zajednički ih ocenjivao. Na taj su način ocenjena 26 izložaka maraka i celina odraslih sakupljača (od čega iz SR Slovenije 11, Srbije 8 i Hrvatske 7).

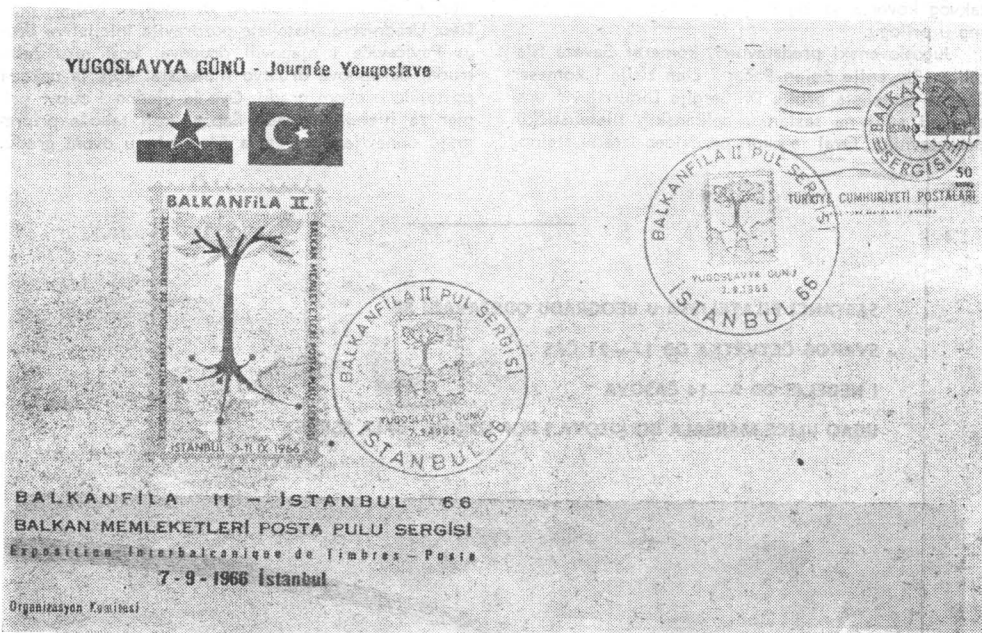
Među izloženim jugoslavenskim zbirkama najbolje su ocenjena tri eksponata, koji su dobili treću vrstu medalja, pozlaćene medalje. To su bile

Beograda za Partizansku poštu, Dr S. Petković iz Beograda za karantinska i konzularna pisma, S. Hribernik iz Slovengradeca za umetnička dela na markama i D. Jančićević iz Beograda za prepisku iz Balkanskih ratova.

Posrebrnu bronzu dobile su tri zbirke iz Ljubljane, I, Ločniškara (Nacionanli kostimi), S. Merlaka (1 — Nobelovci i 2 — Kompozitori) i jedna iz Celja, R. Turka (Evropski šampionat). Izlagači iz SR Srbije i Slovenije koji su osvojili brojne srebrne i posrebrne medalje još jednom su pokazali da ove dve naše republike raspolažu brojnim solidnim kolekcijama.

Bronzane medalje dobila su dva sakupljača iz Zagreba (Z. Kreljus i E. Fabri), jedan iz Beograda (Dr B. Novaković) i tri iz Ljubljane (B. Ponebšek, M. Spindler i Dr A. Levrič) i jedan iz Idrije (S. Logar).

Diplome su dobili jedan sakupljač iz Beograda (Dr B. Novaković) jedan iz Ljubljane (M. Dobbnik)

zbirke Crveni krst Miodraga Milenkovića iz Beograda (koja je dobila najveće priznanje u vidu posebne nagrade žirija dobijene od Bugarskog saveza filatelista), zbirka prepiske iz koncentracionih i zarobljeničkih logora Bojana Pečara iz Ljubljane data pod nazivom »Optužujem« (koja je dobila i čestitke žirija) i specijalizovana zbirka »Pen klub« Velimira Ercegovića iz Zagreba. Možemo biti posebno zadovoljni time što su članovi svakog od naša tri najveća filatelistička centra dobili ovo visoko priznanje. Jedino je Novi Sad vidno odsustvovao u tom društvu.

Četvrtu vrstu medalja, srebrne medalje, dobili su šest izlagača, i to Dr S. Petković iz Beograda za turska pisma iz naših krajeva, Dr N. Grujić iz Novog Sada za Bosnu i Hercegovinu, Nada Jančićević iz

i dva iz Zagreba (I. Librić i R. Sehtel) a potvrdu o učešću dva sakupljača iz Zagreba (I. Librić i V. Vida).

Prisustvo slabijih izložaka, naročito u tematskim zbirkama, pokazalo je da se svi filatelistički savezi nisu držali pobrojanih kriterija za odabiranje zbirki (da se na međunarodnim izložbama ne šalju zbirke koje nisu dobile bar srebro na nacionalnim izložbama). Zato se i dogodilo da među izlagačima filatelističkih saveza koji su se držali tog strogog kriterija, npr. među članovima Saveza filatelista Rumunije, Srbije i Slovenije niko nije dobio potvrdu o učešću, već samo više ocene, dok su npr. članovi Saveza filatelista Bugarske dobili 9 takvih potvrda. Ta činjenica kao i postoajnje specijaliziranog žirija za tematske zbirke (predviđenog novim pravilima

FIP-a, u kome je bio i jugoslovenski član žirija) u okviru celog žirija, činjenica koja je umanjivala dominaciju klasike, dovela su do blažeg kriterijuma u ocenjivanju tematskih zbirki no što je to bilo do sada. Zato su i jugoslovenski filatelisti bolje prošli sa tematskim zbirkama nego li sa opštim i klasičnim.

Posebno treba pohvaliti brojno učešće provincijskih sakupljača među izložcima iz SR Slovenije, kojih je bilo iz Idrije, Celja i Slovengradeca.

Najviši domet postigli su Jugosloveni u omladinskoj ikasi, gde je Angelika Eman iz Leskovca dobila najvišu omladinsku nagradu izložbe, srebrnu medalju sa nagradom žirija za svoj Filatelistički Larousse, koga poznajemo sa poslednje izložbe u Beogradu.

Interesantnost izložbe bili su i posebni nacionalni dani vezani za četiri najveće balkanske države učesnice na izložbi kada je stavljen u promet specijalan koverat sa zastavama te zemlje i Turske i upotrebljavan specijalan žig sa imenom te zemlje. Jugoslovenski dan bio je 7. septembar 1966. Sliku takvog koverta sa žigom jugoslovenskog dana daje mo u prilogu.

Jugoslovenski predstavnici, komesar Saveza filatelista Slovenije Bojan Pečar i član žirija i komesar Saveza filatelista Srbije Dr Sergije Dimitrijević učestvovali su i na sastanku balkanskih filatelističkih predstavnika. Ovaj je skup predvideo izradu stalnog

pravilnika Balkanskih filatelističkih izložbi, prihvatio u principu zajedničku oznaku za ove i tražio od filatelističkih saveza pojedinih balkanskih zemalja da se izjasne za godinu u kojoj računaju da će moći da prirede ovakvu izložbu. Odgovorni organi zajednice PTT i jugoslovenske filatelističke organizacije treba blagovremeno da rasmotre ova pitanja i da planiraju pripremu jedne balkanske filatelističke izložbe. Naše učešće na takvim izložbama (Varna i Istanbul) i dalje održavanje i unapređenje veza između balkanskih filatelista i naroda nesumnjivo zahtevaju ozbiljan i blagovremeni prilaz ovom problemu.

Dr S. Dimitrijević

DRUŠTVO FILATELISTA U ČAČKU

U Čačku je osnovano društvo filatelista SFS, koje sačinjavaju 28 članova. Naš poznati aktivista iz Beograda drug Ilija Pavićević, uložio je dosta truda, da u gradu Čačku, gde sada živi, pronađe ljubitelje filatelije, okupi ih i osnuje, za početak brojno društvo. Uredništvo filateliste pozdravlja inicijativu druga Pavićevića i njegovih drugova, koji nisu žalili truda, da obnove društvo filatelista, koje je nekada postojalo u ovom gradu. Ovo je ujedno i dobar primer za filateliste grada Šapca, koji takođe pripremaju obnavljanje društva filatelista u ovom gradu.

Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung („V. Linzer Konferenz“)

Linz, 16. bis 20. September 1969

DIMITRIJEVIC

Ich werde sprechen über die Gegenkriegspolitik der serbischen sozialistischen Bewegung im Jahre 1914.

Die Stellung, welche die serbische sozialdemokratische Partei und die ganze Arbeiterbewegung dem ersten imperialistischen Weltkrieg gegenüber eingenommen hat, hat eine ganz außergewöhnliche Bedeutung in der internationalen Arbeiterbewegung.

Diese Partei war neben den Bolschewiki die einzige Partei der Sozialistischen Internationale, welche im Jahre 1914 gegen den Krieg und gegen die Kriegskredite gestimmt hat. Die serbischen Sozialisten haben diese Politik nicht als gewöhnliche mechanische Anwendung der Entscheidung des Internationalen Sozialistischen Kongresses angenommen, sondern als Resultat der eigenen Analyse.

Im Laufe des jahrelangen, systematischen Kampfes gegen Kriegsvorbereitungen, Kriegsgefahr und Imperialismus hat die serbische sozialistische Bewegung die glänzende Antikriegseinstellung akzeptiert und aufgebaut. Eine solche Stellung wurde zum erstenmal in der Praxis von allen Balkansozialisten während des ersten Balkankrieges angewendet. Am Vorabend des ersten Balkankrieges in der Antwort auf die Thronrede, gehalten während der außerordentlichen Sitzung des Parlaments, hat Lapeic am 7. Oktober 1912 die Deklaration der serbischen sozialdemokratischen Partei verlesen, in welcher der Krieg verurteilt und somit abgelehnt wird. Als es zur Stimmgabe kam, war die serbische sozialistische Partei die einzige serbische Partei, die in der Volkskammer gegen Krieg und Kriegskredite ihre Stimmen abgab. Die serbische sozialdemokratische Partei tritt energisch auch gegen den zweiten Balkankrieg auf. Die Tatsache, daß die serbischen Sozialisten zusammen mit den anderen Balkansozialisten als die ersten den Antikriegskampf durchgeführt haben, und zwar in der Situation nach der Kriegserklärung 1912, daß sie die ersten waren, die Antikriegsresolutionen der internationalen sozialistischen Kongresse verwirklicht haben, erscheint nicht als Grund, daß sie als erste solche Gelegenheit gehabt haben.

Solche Gelegenheit hatte auch die italienische sozialistische Partei 1911 während der markanten imperialistischen Aggression des italo-türkischen Krieges in Tripolis, auch viele andere sozialistischen Parteien hatten eine solche Gelegenheit im Jahre 1914. Also die Antikriegsstellungnahme und proletarische Durchführung der akzeptierten Antikriegsresolutionen auf den internationalen Sozialistenkongressen waren die Resultate der entsprechenden revolutionären Qualitäten der einzelnen sozialistischen Parteien, nicht nur die Gelegenheit, die sich ihnen geboten hat.

Deshalb hat also die Stellungnahme der italienischen Sozialisten, welche die

akzeptierten Resolutionen nicht durchgeführt haben, so viele Proteste bei den Angehörigen der Internationale hervorgerufen. Deshalb haben die Antikriegsstellungen der Balkansozialisten so viel Begeisterung in der Sozialistischen Internationale hervorgerufen. Die serbische sozialistische Bewegung trat ins Jahr 1914 mit großen Verlusten, welche ihr die zwei Balkankriege hinterließen.

Gleichzeitig wuchs der politische Einfluß der Sozialdemokratie, weil sie während der Dauer der zwei Balkankriege einen offenen und konsequenten Antikriegskampf geführt hatte.

Den Aufschwung des Einflusses der Sozialisten sieht man auch in der größeren Auflage der Arbeiterzeitung in Serbien, welche ihr maximales Ausmaß für die ganze Periode vor dem Ersten Weltkrieg im Jahre 1914 erreichte. In der ersten Hälfte des Jahres 1914 führte die sozialistische Bewegung den Kampf gegen die Gefahr eines erneuten Krieges weiter, und sie verstärkte ihre Aktionen gegen den Imperialismus. Am 10. Kongreß der serbischen sozialdemokratischen Partei, welcher im Februar 1914 abgehalten wurde, führten Popovic und Tutovic einen gemeinsamen Kampf gegen den Militarismus, und zwar in einer sehr lebendigen Diskussion, welche über die Frage auf der Tagesordnung auf Grund des separat dafür bestehenden Referates dauerte.

So traten zum Beispiel die Repräsentanten der serbischen sozialdemokratischen Partei im Parlament am 31. Juli 1914 mit diesen Worten auf: Beide Gruppen der Großmächte haben nur ihre eigenen Interessen vor Augen, für welche sie den Krieg führen werden. Keine dieser Gruppen wird die serbischen Interessen schützen, sondern bloß die eigenen. Wenn es sich als nötig erweist, werden sie die Balkanbewohner opfern, denen gegenüber sie alle die gleichen Herrscherabsichten haben.

Zur Zeit, als man den Krieg schon erwartete, noch vor der Mobilisation, hielt die Parteileitung am 25. Juli 1914 vormittag eine sehr bedeutende Sitzung ab. Während der Sitzung kehrte Tutovic hervor, daß es nicht genügt, im Parlament nur Antikriegserklärungen zu geben. Erklärungen sind nötig und nützlich, damit man die Stellung der Partei kennt, es ist aber nötig, die Antikriegshaltung gegen die schlechte Politik, die die Kriege beginnt, schärfer auszulegen. Er war dafür, daß die Partei mehr aktiv in der Kritik und in dem Kampf im Parlament wird. Ebenso auch außerhalb des Parlaments. Und er verlangte Versammlungen, aus denen man Antikriegsstellungen hervorheben und zugleich um jeden Preis die Aufrechterhaltung des Friedens verlangen sollte.

Der Vorschlag Tutovics, gestützt seitens Popovics, war angenommen. Indessen zur Versammlung kam es nicht, da am selben Tag nachmittag die Mobilisation erklärt wurde. Die serbische sozialdemokratische Partei war eine der ersten sozialistischen Parteien in der Internationale, vor der die Gewissensfrage des neuen Krieges stand. Trotz der Tatsache, daß sie im Gegensatz zu den anderen sozialistischen Parteien, welche später eine ähnliche Haltung eingenommen hatten, vorher kein Vorbild für eine Stellungnahme bezüglich dieses neuen Krieges hatte.

Die Stellung der serbischen Sozialisten wurde einstimmig angenommen seitens der Parteileitung, der sozialistischen Abgeordneten, der Redaktion der Arbeiterzeitung, der sozialistischen Gemeindeabgeordneten und der Gewerkschaft, der Arbeiterkammer, besser gesagt: der gewerkschaftlichen Repräsentation der Arbeiterklasse und der meist aktiven Arbeiterkämpfer. Nach der Kriegserklärung seitens Österreich-Ungarns führte die serbische sozialdemokratische Partei einen offenen Kampf gegen den Krieg, und zwar im Parlament und durch ihre Zeitung. Schon am 31. Juli 1914 während der Diskussion über die Adresse, besser gesagt in Antwort... hat sich die Partei öffentlich gegen den Krieg erklärt und verlangte seine eiligste Unterbrechung und den Friedensschluß.

In dieser Deklaration der serbischen sozialdemokratischen Partei vom 21. Juli 1914, gegeben im Namen des serbischen Volkes und aller Völker der Welt, welche in diesem Krieg Opfer tragen werden, lehnt man den Krieg als eine Methode zur Lösung der internationalen Streitigkeiten ab. Es heißt: wir wollen auch diesen Krieg nicht, wir wollen ihn nicht wegen des serbischen Volkes, wir wollen ihn nicht wegen der Völker in Österreich-Ungarn. Wir wollen ihn nicht wegen der Völker in Europa und in der ganzen Welt. Wir wollen ihn nicht wegen des Friedens und der Ruhe auf der ganzen Erdkugel.

Konstatierend, daß der Krieg angefangen hat, daß die Regierung nicht alles unternommen hat, um die Kriegsgefahr zu vermeiden, verlangt sie, da es zum Kriege schon gekommen ist, daß dieser schnellstens eingestellt wird. Es ist die Pflicht, daß die Regierung alles möglichst schnell tut, damit es schnell zu einem ehrlichen Frieden und zu freundschaftlichen Beziehungen zwischen den Völkern kommt.

Popovic schreibt im Jahre 1915 aus dem okkupierten Serbien: ^{Serbien} Für uns war doch die entscheidende Tatsache, daß der Krieg zwischen Serbien und Österreich nur ein kleiner Teil, nur die Ouvertüre des europäischen beziehungsweise des Weltkrieges war und daß dieser nach unserem tiefsten Glauben keine ~~andere~~ ^{andere} als einen ausdrücklichen imperialistischen kapitalistischen Charakter hat. Aus diesem Grunde waren wir der Meinung, daß es unsere imperative Pflicht ist, als ein Teil der großen sozialistischen und proletarischen Internationale mit fester Entschlossenheit gegen den Krieg aufzutreten. Auf die im Jahre 1914 eingenommene Stellung zurückkommend und den allgemeinen Charakter des Ersten Weltkrieges unterstreichend, hat Popovic später hervorgehoben, im Jahre 1915: Die serbische sozialdemokratische Partei steht auf dem Standpunkt, daß dieser Krieg von beiden Seiten aus imperialistischen Motiven verursacht und daß er ebenso von beiden Seiten mit imperialistischen Zielen geführt worden ist.

Aus dem vorhin Gesagten sehen wir, daß die serbischen Sozialisten, welche Lenins Abschätzung des Imperialismus und des Ersten Weltkrieges nicht gekannt haben, zumindest nicht an seinem Anfange, ganz selbständig zu ganz ähnlicher Betrachtung gekommen sind, indem sie den Krieg als einen kapitalistischen und imperialistischen betrachten.

In seinem Brief, gesandt im Jahre 1915 aus Serbien, schrieb Popovic: Für uns war es sonnenklar, daß die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Serbien, daß unser Land sich im Verteidigungszustand befindet. Nach einem zensurierten Text sagt er: Aber im wesentlichen schützt Serbien sein Leben, seine Unabhängigkeit, welche Österreich ununterbrochen bedroht hat bis zum Attentat in Sarajevo, und wenn die Sozialdemokraten, wenn überhaupt und irgendwo, das Recht haben, für den Krieg zu stimmen, dann wäre es zuallererst in Serbien. Warum haben also die serbischen Sozialisten es abgelehnt, diesen Krieg anzunehmen? Aus dem ersten zitierten Absatz desselben Briefes sehen wir, daß es deshalb getan wurde, weil der Konflikt zwischen Serbien und Österreich nur als ein Teil des Weltkrieges, als eine Ouvertüre des Weltkrieges betrachtet worden war und daß er in den bestehenden internationalen Verhältnissen eben aus dieser Gänze geschätzt werden mußte. Der Kampf zwischen den imperialistischen Blöcken hat auch den Bundcharakter des Krieges zwischen Österreich-Ungarn und Serbien geändert, hat ihn in einen imperialistischen umgewandelt. Die serbische Regierung wegen der Kriegspolitik anklagend und ihre Fehler aufzählend, sagt die Deklaration der serbischen sozialdemokratischen Partei vom 31. Juli 1914, der jüngste Fehler der Regierung ist, daß sie die Sklavenpolitik gegenüber der Petrograder Diplomatie und der Pariser Börse führt. Die Petrograder Diplomatie, die Pariser Börse können nur die Interessen des russischen Zarentums und der französischen Finanzkapitalisten, keinesfalls aber die Interessen Serbiens

vor Augen haben. Die Antikriegsstellung der serbischen Sozialisten kam allein aus der Klassensolidarität des Proletariats, das heißt aus der sozialistischen internationalen Klassenkonzeption, welche ausschließlich die Arbeiterbewegung eines Landes, das Proletariat eines anderen Landes, als seinen Gegner betrachtet, und dies aus einer allgemeinen menschlichen Position. Auf das Jahr 1914 zurückkommend, sagt Popovic: Wir haben die Frage gelöst, und zwar nicht vom serbischen Standpunkt aus, sondern vom internationalen und proletarischen Standpunkt. Eine Partei ist nur dann sozialistisch, wenn sie während der tragischen großen Versuche, die übrigens sehr selten sind, bereit ist, nicht die nationalen Interessen fallenzulassen, sondern sie den höheren internationalen und menschlichen Interessen unterzuordnen. Falls sie das nicht tut, dann ist sie nicht sozialistisch, sondern nationalistisch. Für uns, die serbische Sektion der heutigen Arbeiterinternationale, zukünftige menschliche Internationale, war die Aufgabe klar und ebenso auch unsere Entscheidung. Die Internationale zu schützen und ebenso für die Mehrheit kämpfend zugleich gegen den Krieg.

Die serbischen Sozialisten gingen nicht falsche Wege, wie das die Sozialpatrioten getan haben; sie haben nicht erstens die Frage gestellt, wer den Krieg hervorgerufen hat, anklagend dabei immer die gegnerische Seite. Die serbischen Sozialisten haben sich an dieses Kriterium im Verlaufe des ganzen Krieges gehalten. Die Verantwortungsfrage wegen des Krieges erörternd, haben sie auf der Schuld des internationalen Kapitalismus und Imperialismus beider kriegführenden Seiten insistiert. Gleichzeitig verlegen sie die hauptsächlichliche Verantwortung für den Krieg auf die eigene Bourgeoisie und auf die Regierung.

Lenin hat diese ganze Haltung der serbischen Sozialisten hervorgehoben. Laut einer Meldung in der Tageszeitung hat Lenin in einer Diskussion folgendes gesagt: Die Sozialdemokraten erfüllen ihre Pflicht nur dann, wenn sie die chauvinistische Begeisterung in ihrem Land bekämpfen. Das beste Beispiel solcher Pflichterfüllung sind die serbischen Sozialdemokraten. Die Antikriegspolitik der serbischen Sozialisten wurde konsequent während der ganzen Dauer des Ersten Weltkrieges durchgeführt. Im Laufe des Krieges haben die Abgeordneten der serbischen sozialdemokratischen Partei sechsmal gegen die Erteilung der Kriegskredite gestimmt. Jedesmal wenn diese Frage auf die Tagesordnung kam, und sie haben mehrmals Vorschläge gegeben, den Frieden zu schließen.

Поводом 125. годишњице рођења социјалисте Андре Банковића

Доба: лист за Комунистички раднички манифест. То је био четврти превод овог значајног дела на неки страни језик. Он се појавио у Србији раније него ли код Француза и било којег народа јужне и југоисточне Европе, а у посебном издању пре него ли у Енглеској.

ДОБА -

ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

3. 13

Андре Банковић, рођен у Ја години 15./27. октобра 1857. године, пре 125 година, је један од пионира класног радничког покрета у Србији и једна од најзначајнијих личности социјалистичког покрета Србије последње деценије XIX века.

У овом предавању покушаћу да прикажем у главним цртама развитак социјализма у Србији у XIX веку, а посебно место и улогу коју је Андре Банковић имао у тој историји.

Социјалистички покрета у Србији настао је у условима неразвијених капиталистичких односа, кад нису постојали објективни услови за стварање класног радничког покрета, пошто оформљене радничке класе није ни било.

Зато су прве социјалистичке идеје донели у Србију интелектуалци који су студирали у Русији и Швајцарској шездесетих и седамдесетих година XIX века.

Први покушај организовања социјалистичког покрета у Србији везан је за Светозара Марковића који покрене 1871.

године први социјалистички лист у југословинским земљама, на Балкану и у читавој југоисточној Европи — **Раде-ник**.

Програм тог листа, објављен у његовом угледном броју, је први социјалистички програм који се појавио у Србији.

Светозар Марковић је био не само први организатор социјалистичког покрета у Србији, већ и први пропагатор учења Маркса и Енгелса у нашим крајевима.

У његово време преведен је на српски језик и **Комунистички манифест**. То је био четврти превод овог значајног дела на неки страни језик. Он се појавио у Србији раније него ли код Француза и било којег народа јужне и југоисточне Европе, а у посебном издању пре него ли у Енглеској.

Да бисмо оценили значај тадашњег социјалистичког покрета у Србији, треба поћи од тога да је 1874. године Србија имала свега 1.353.890 становника, а Београд само 27.605, а први социјалистички

лист Светозара Марковића, **Раденик**, имао је до 1500 претплатника.

Знатан део интелектуалаца присталица Светозара Марковића напустио је после његове смрти социјалистичка схватања и прешао на позиције грађанске опозиције, а касније, 181, створио Радикалну странку.

Удаљавање многих припадника групе С. Марковића од класних радничких циљева, њихово претварање у грађанске опозиције, довело је до отпора социјалистичких елемената таквој оријентацији.

Прави припадници социјализма усмереног на борбу за социјалистичка начела и интересе радног народа, против постојећег друштвеног уређења и буржоазије, повлаче се у илегалност и стварају тајне социјалистичке клубове.

Један такав тајни социјалистички клуб постојао је и у Јагодини крајем седамдесетих година.

Није искључено да је већ

тада двадесетогодишњи Банковић, као млади столарски радник, пришао социјалистичком покрету.

Сигурне податке о његовом припадништву социјалистичком радничком покрету налазимо тек у време његовог боравка у иностранству.

У то време занатски радници одлазили су у фронт. Да би се усавршили у занату, они су путовали по разним местима и запошљавали су се код разних мајстора где су остајали по неколико месеци на раду.

У време френтовања по иностраним земљама они су се упознавали са тамошњим социјалистичким и радничким покретом, постајали класно свесни радници, стицали социјалистичка схватања и доносили отуда своја искуства о раду радничких организација.

После студената који су први донели из иностранства социјалистичке идеје, велику улогу у развоју радничког покрета у Србији одиграли су радници френташи. Они претстављају другу генерацију пионира нашег социјалистичког радничког покрета.

Последњих 15 година XIX века френташи су заједно са новом генерацијом ђака и студената почели да стварају прве социјалистичке радничке организације.

Један од најистакнутијих френташа организатора српског радничког покрета био је Андре Банковић.

Задржимо се на његовом боравку у иностранству које претходи његовој великој улози у српском социјалистичком радничком покрету.

после смрти Банковића: он се дружио у Паризу са бланкистима, у Швајцарској са емигрантима из Француске, уче сницима поражене Париске комуне и растеране Прве интернационале, припадао је социјалдемократским партијама Немачке и Аустрије, учествовао у револуционарном покрету Русије и био у затвору у чувеној варшавској тврђави.

После објављивања наше студије о Андри Банковићу и нашег указивања на улогу Банковића у историји српског радничког покрета, совјетски историчари нашли су нове податке о Банковићевом боравку и раду у иностранству не само у руским и пољским архивама, већ и у објављеним успоменама савременика — револуционара.

По тим подацима Банковић је прво радио у Аустро-Угарској (у Панчеву, Вршцу, Новом Саду, Будимпешти; од 1877—1879. броави у Бечу), за тим одлази у Париз, Лондон, Берлин, Кенигсберг, Петроград, Москву и Варшаву.

14
У марту 1883. године учествује у демонстрацијама незапослених радника у Паризу и бива зато осуђен.

Изгледа да је у међувремену Банковић боравио неко време и у Србији. Драгиша Лапчевић тврди да је 1883. године Банковић сарађивао са тада водећим српским социјалистом Митом Ценићем и да су заједнички покренули социјалистички лист **Истину** који је излазио од јула до октобра 1883. године у Остружници. Да су њих двојица облачили сељачка одела и агитовали међу сељацима.

Банковић је исте године, 1883. поново отишао у иностранство.

Године 1884. он је боравио у Москви где је био под полицијским надзором због веза са револуционарима.

После краћег боравка у Петрограду одлази у Пољску.

У Варшави, по препорукама из Москве, успоставља и одржава везе са руководиоцима револуционарне социјалистичке партије зване **Пролетаријат** којој је, као што произила-

зи из полицијских материјала, и припадао. Из полицијских података се види да организује и одржава састанке на којима окупила 24,10 и 12 радника. Један је од организатора прве организоване уличне демонстрације незапослених пољских радника одржане 18. фебруара 1885. године у којој је учествовало хиљаде радника који су тражили запошлење и хлеб. Тада је ухапшен заједно са 146 радника и затворен у варшавској тврђави званој Цитадела. После неколико месеци, у децембру 1885. године, протеран је у Аустро-Угарску и дошао у Краков. Ту, по инструкцијама добијеним у Русији, организује нове демонстрације 4000 незапослених радника. Тада је ухапшен и спроведен у Беч. Доцније се преко Мађарске враћа у Београд и наставља социјалистичку активност заједно са Митом Ценићем.

У периоду деловања Мите Ценића од средине осамдесетих година XIX века почиње рад на организовању занатлија и занатских радника.

Године 1887. захваљујући напорима Ценића и Банковића ствара се **Занатлијско удружење**. На првој редовној скупштини овог удружења одржаној 1888. године у његову управу су изабрана два позната радника фронташа Андри Банковић, столарски радник и Милош Обрадовић, браварски радник.

Социјалистичка група неуморно је радила да овом удружењу да социјалистички карактер, али нису у томе успели, пошто су се занатлије — послодавци томе противили.

Зато се на годишњој скупштини у Врању 1892. године група делегата, предвођена Андри Банковићем и Драгишом Лапчевићем одвојила у засебан клуб и донела 2. августа 1882. године резолуцију о оснивању Социјалистичке партије, али то није довело до њеног стварања.

Пошто је Банковић поред Пелагића био најистакнутији српски социјалиста тога времена, с пуним правом сматрамо да је он био духовни отац овог значајног покушаја ства-

рања Социјалдемократске партије у Србији.

На прагу и почетком децете деценије XIX века под утицајем радника фронташа појављују се у Србији занатлијско радничка друштва која су имала социјалистичка обележја, нпр. **Друштво радничке једнакости у Београду** и радничка друштва и дружине у Пожеги, Ужицу, Ариљу, као и класни раднички штрајкашки покрет већих размера.

Године 1889. одржан је под руководством Андри Банковића тронедељни штрајк у Нишкој железничкој радионици, највећи и најзначајнији раднички тарифни покрет тог времена.

Штрајк је завршен усвајањем радничких захтева, али је једино Банковић био отпуштен са посла. Те године Банковић је био уредник листа **Српски занатлија**. Кад је у свом листу изишао чланак **Нећемо попове** он је био ухапшен и осуђен на 10 дана затвора. Непосредно иза стварања социјалистичко оријентираног **Друштва радничке једнакости у Параћину**, 1891. године, избио је општи штрајк радника фабрике вунених тканина у том месту.

Посебну значајну улогу у даљем развоју социјалистичког радничког покрета одиграо је **Српски занатлијско-раднички савез** створен у октобру 1882. године који је имао своје организације у читавој Србији.

Најстарија организација овог Савеза био је **Месни занатлијско раднички савез у Ђуприји** створен крајем 1892. чији је рад полиција забранила у јануару 1896. године, кад је било објављено да ће се одржати предавање **Социјализам и приватна својина**.

Међу осталим друштвима Занатлиско радничког савеза помињу се 1894: **Друштво радничке једнакости у Параћину** и **Јагодинско занатлиско друштво**.

Занатлиско-раднички савез издавао је свој лист **Занатлиски савез**. У групи социјалиста окупљених око редакције овог листа, видну улогу имала су два већ споменута радника — социјалиста:

Андре Банковић, столарски радник и

Милош Обрадовић, металски радник.

Када су власти на захтев београдског митрополита Михајла прогласили Пелагића због његових социјалистичких идеја душевно болесним и за творили га у београдску лудницу (12. марта 1883), три не деље касније, одмах после државног удара Александра Обреновића и доласка радикала на власт, »преко 3000 омладинаца и другог народа« под вођством управе Занатлијско-радничког савеза и Андре Банковића, дошло је са заставама пред лудницу и ослободило Пелагића.

У јулу 1893. одржан је социјалистички збор поводом заказивања III међународног социјалистичког конгреса Друге интернационале у Цириху. У одбору који је изабрао делегата српских социјалиста били су и Пелагић и Банковић.

У оквиру Српског занатлијско радничког савеза јављају се нови покушаји за стварање социјалистичке партије. Таквих покушаја је било на конгресима овог Савеза 1893. у Београду и 1894. у Ђуприји.

У време реакције настале после повратка Милана Обреновића у Србију јануара 1884, редакцију **Занатлиског савеза** напуштају колебљиви интелектуалци. У њој остају Пелагић, Банковић, Обрадовић и неколико радника и ђака Велике и земљомерске школе. Они су одржали овај лист и дали му изразитију социјалистичку боју.

Тада се оформљује **Одбор за вођство покрета** у којој главну улогу имају Андре Банковић и Милош Обрадовић.

Они председавају састанцима социјалиста и воде дискусије.

Банковић је један од организатора београдске првوماјске прославе 1894. године. На челу поворке од око 200 људи која је прошла главним улицама Београда ишли су Пелагић и Банковић.

На концерту који је тога дана приређен говорио је Андре Банковић.

После државног удара од 9. маја 1894. кад је Алексан-

дар Обреновић 13. јуна 1894. укинуо Устав од 1888. године одржан је под председништвом Банковића збор београдских занатлија и радника »на коме је протестовано против гажења Устава«.

У јуну 1894. године на конгресу Српског занатлиског радничког савеза у Ђуприји група социјалиста на челу са Андром Банковићем поднела је нов предлог за стварање социјалистичке странке. Он је био начелно прихваћен, али је његово остварење било одложено до бољих времена. Пет месеци касније у новембру 1894. године објављен је у листу **Занатлиски савез** пројект програма Социјалистичке странке у Србији.

У пролеће 1895. ова група социјалиста покреће први социјалистички раднички лист изразите марксистичке оријентације — **Социјал демократ** који је излазио око годину дана (23. IV 1895 — 21. V 1896). На челу редакционог одбора овог листа стајао је **Андре Банковић**, његов председник.

Као свој основни задатак овај је лист истакао у самом почетку свог излагања: буђење класне свести радника, њихово организовање и стварање независне политичке странке.

Овај социјалистички раднички лист марксистичке оријентације при чијој је редакцији делао илегални **Одбор за вођство покрета**, био је организационо језгро правог социјалистичког радничког покрета који је тада настајао. Са правом се може рећи да је издавање **Социјал демократа** најзначајнији социјалистички подухват крајем XIX века у читавој Србији.

Социјалисти окупљени око **Одбора за вођство покрета** тј. око листа **Социјал демократ** стварају прве синдикалне организације у Србији. Прва од њих било је **Опанчарско-радничко друштво** (створено почетком 1896. (20. I 1896). Та да се ради на синдикалном организовању берберских, задарских, тесачких, књиговеза-

чких и обућарских радника а раније створена **Дружина ти пографских радника** добија синдикални карактер.

Пројект **Радничког фонда** представља покушај стварања опште синдикалне централе.

Године 1895. постојао је још један покушај оснивања социјалдемократске странке у Србији, али су политичке прилике, посебно реакционарни закони враћени у живот државним ударном из 1894. године спречиле да се то оствари.

Банковић је организатор првوماјске прославе у Београду 1896. године, врло значајне по томе што је тада први пут изведен првوماјски штрајк — обустава рада. (То је поновљено и спроведено у целој Србији тек 1906. године). Супротстављајући се Пелагићу који је тражио да поворка иде под државном тробојницом Банковић је тражио и изборио се да се носи црве на застава. Он је један од са

зивача припремног општеградничког збора ове прославе и његов председник. Као председавајући није прихватио захтев полиције да се калфе и шегрти уклоне са збора. Зато је збор био распуштен.

У првوماјској поворци на чијем је челу ишао Андре Банковић било је око 700 радника.

Напомињемо да је те године вероватно одржана и првوماјска прослава у Јагодини одакле је стигао телеграм са 24 потписа.

Те 1896. године Андре Банковић одлази на IV међународни социјалистички конгрес Друге интернационале у Лондон као делегат српских радника социјалиста. Из једног писма бугарског социјалисте Георги Бакалова сазнајемо да Банковић том приликом није добио никакав новац за пут, већ је путујући на конгрес узгут радио и сам обезбеђивао путне трошкове.

У то време у оквиру српског социјалистичког покрета развио се сукоб између радничке групе која је тражила да се социјалистички

покрет изграђује је тако класни раднички покрет и групе интелектуалаца предвођених Јованом Скерлићем који су заступали идеје малограђанског социјализма и тражили да се социјалистички покрет изграђује као широки опозициони покрет који би захватио све слојеве друштва.

Зато је група социјалиста малограђанске оријентације, која је стекла већину у управи Занатлијско-радничког савеза где је било доста занатлија послодаваца упутила IV конгресу II интернационале телеграм у име Главне управе овог Савеза, којим се оспорава мандат Банковића, који је био послат на конгрес од стране радничке групе из **Одбора за вођство покрета**, проглашавајући Банковића сасвим неоправдано, за анархисту.

Овај је сукоб имао тешке последице на даљи развјатк социјалистичког покрета у Србији. Овај се сукоб одразио и на карактер опште радничких удружења — **радничких друштава** која су тада створена. Тако нпр. у Неготину се ствара 27. октобра 1896. године **Радничко друштво** у које се уклањају само најамни радници, које одмах по свом стварању организује штрајк обућарских радника, а Радничко друштво које се ствара у Београду прима у чланство све грађане без разлике и задовољава се само опозиционом социјалистичком агитацијом.

Чињеница да је Банковић био радник, да је изградио своја социјалистичка схватања у класном радничком покрету, и да је стајао на класно-борбеним позицијама, условила је размимотилажење између њега и групе српских социјалиста интелектуалаца којима је класна борба била нешто апстрактно, а чије су социјалистичке идеје нужно представљале сплет разних утопистичких и идеалистичких схватања условљених њиховом сопственом малограђанштином и најразличитијим страним утицајима.

Мање дозе класног марксистичког учења, које су ту и тамо примали, нису биле довољне да надвладају њихово

социјално порекло и малограђанству својствену теоријску збрку.

Самим тим нарастао је сукоб између интелектуалаца и класног радничког покрета услед лављеног капиталистичким развјатком, оног покрета који је представљао сам Андра Банковић.

У то време основну препреку за даљи развјатк социјалистичког покрета у Србији представљала је малограђанска група Скерлића.

Ова је препрека савладана тек почетком XX века када марксистичка група, окупљена око Радована Драговића, преузима руководство социјалистичког листа. Тако су 1. априла изразито класну оријентацију.

Упркос поменутог сукоба Андра Банковић наставља своју социјалистичку активност у Београду.

У јануару 1897. године једна група радника с Андром Банковићем на челу, тражила је покретање новог социјалистичког листа. Тако су 1. априла 1897. године покренуте **Радничке новине**.

Период реакције, настао је време владе Владана Ђорђевића, тзв. **Црна Владановићина** (од октобра 1897. до јула 1900), а посебно терор после тзв. Ивањданског атентата извршеног на Александра Обреновића 24. јуна 1899, довео је до пригушења и замирања социјалистичког и радничког покрета на крају XIX века.

Изгледа да је у то време попут многих других социјалиста и Андра Банковић понова напустио Србију.

Године 1903. он се повремено појављује у Србији у својству члана редакције социјалистичког часописа **Живот** и опет одлази у иностранство. Године 1904. борави у Берлину.

А. Банковић се дефинитивно враћа тек 1908. или 1909. године.

Мада болестан, он се укључује у раднички покрет, редовно долази на радничке састанке и активно учествује у

раду покрета. Банковић је и у оквиру новоствореног социјалдемократског радничког покрета уживао велики углед доследног радничког борца и револуционара. Зато се и појављује на Првој балканској конференцији (одржаној 25-27. децембра 1909. по старом календару) као један од 12 делегата Српске социјалдемократске партије. Кад је 1911. године отворен Социјалистички дом, он је стално био у њему.

Умро је 5. новембра 1911. године. На његовом погребу говорио је Димитрије Туцовић, најистакнутији руководилац социјалистичког радничког покрета у Србији.

Банковић није оставио за

собом значајне писане радове као што је то био случај са Св. Марковићем, Р. Драговићем, Д. Туцовићем, Д. Поповићем, али се у току читавог свог живота, свуда где је боравио, борио за социјалистичке идеале, наступао као организатор и руководилац радничког покрета и оставио видне трагове у историји српског социјалистичког и радничког покрета.

С пуним правом можемо рећи да је ваш земљак Андра Банковић био први значајни руководилац радничког покрета и класних окршаја у Србији, један од основнополагача нашег социјалистичког радничког покрета и Савеза комуниста Југославије.

У разговор се умешала и Димитријевићева супруга, Нада:

— Мој муж је, у почетку, код фотографа правео нумизматичке фото-копије, али није био задовољан њима. Зато је сам почео да снима фото-апаратом, из љубави према нумизматици. Јесте да све то окупо стаје, то сакупљање старог новца и других реткости, али, верујте, није нам жао, као што мој муж каже, што у нашој кући нема ни телиха, ни завеса ...

Сергије Димитријевић је досад, на основу својих збирки и друге документације коју има, објавио седам научних радова, а два рада већер обима се налазе у штампани. Он припрема такође и „Преглед средњовековне српске нумизматике“ са шест томова у радној подели.

Божидар Кнежевић

РИЗНИЦА СТАРОГ НОВЦА

Из љубави према нумизматици пропутовао 27 земаља

12

Пријатан женски глас с друге стране телефонске жице, у Српској академији наука и уметности, рече нам да др Сергије Димитријевић, научни саветник Историјског института, станује на Булевару револуције број 126. Он има јединстве-

десет три године. Још као ђак гимназије сарађивао сам с Народним музејом у Београду, набављао сам нумизматичку литературу и дописивао се са иностраним нумизматичарима. Као, на пример, с познатим нумизматичаром из Бугарске

легенди зар не? Више изгледа као ... амбас, просто да се човек чачуди кад погледа тај новчић!

Ко је Челник Смил?

У раздобљу од два и по века, од почетка XIII до средине XV ве-

Стари новац из доба краља Драгутина и цара Душана

ну збирку старог новца и веома богату нумизматичку библиотечку.

Код означеног броја на Булевару треба скренути у прву улицу, лево. И ући у прву капију (Млатишумина улица 1). У тој згради, на четвртном спрату, живи породица Димитријевић — Сергије, његова супруга Нада и њихово троје деце. Сваком од њих је, на свој начин, близак и драг тај свет древних реткости.

Више од четири деценије скупља редак новац

Научни радници веома цене Димитријевићеве нумизматичке збирке и веле да је то, колико је познато, у нас најлепша и најдрагоценија ризница старог новца. Не само због броја откривених врста и примерака, већ и зато што је он своја многа истраживања и научне радове посветио неоткривеном благу те уметности. Јер, живописни облици на новчићима из давине казују да није реч само о вештини ковања...

Како се јавила ова љубав према траговима прошлости сачуваним на комадима метала? На сребрњацима, златницима, па и у бронзи?

— Нумизматиком се бавим четр-

Мушмовим (још у седмом разреду гимназије). Данас имам велику и драгоцену збирку царског римског новца и збирке средњовековног српског и босанског новца ... Српска збирка, на пример, садржи 268 основних врста, односно око 1.800 примерака, то јест различитих врста, подврста и за науку занимљивих варијаната, — говорио нам је Димитријевић, а затим је додао да се у нашем средњовековном новцу крије лепота и богатство једне недовољно познате уметности. И да ће средњовековна српска нумизматика, кад буде доступна културној јавности, заузети место крај икона, фресака, стећака и архитектуре тога доба.

Из малог ормара извадио је једну кутију пуну патинираних кружних „парица“. Новац краља Драгутина и Милутина, цара Душана, Ђурђа, првог Балшића, деспота Стевана Лазаревића, и многих других владара и феудалаца из средњег века. Душанов портрет на новчићу приказује цара с круном и мачем, а Ђурђе, први Балшић, има вука на „шлему“ (штити).

— Ево и портрета цара Лазара. Његов лик не одговара косовско-

ка, новац је ковало у дванаест градова и рударских центара, 37 српских владара и феудалаца ...

— Сви владари и добар део феудалаца тада су ковали свој новац. Њега имају и ситни феудалци. На пример, Челник Смил.

— Зна ли се ко је он ... тај феудалац Смил?

— Челник Смил се појављује у историјским изворима као сведок на једном дубровачком уговору, у XIV веку. Толико се само зна о њему.

— Да ли се на нашем средњовековном новцу појављују и ликови жена?

— Постоје и две жене на старом српском новцу, ликови царице Јелене (супруге цара Душана) и „благородне краљице“, жене краља Вукашина.

Да би се до ситних појединости разгледале све збирке и нумизматички радови и библиотека др Сергија Димитријевића, — потребно је неколико дана, па и дуже. Ту нису само разноврсни примерци античког и средњовековног новца, већ и многобројна преписка, подаци, забелешке, фотографије ...

— Што немам код куће, то сам видео и фотографисао у око 130 европских и југословенских музеја и приватних збирки. Пропутовао сам, због тога, 27 земаља. Моја фотоотека обухвата око 14 хиљада снимака. На свим фотографијама је стари новац, а то ми је коштало „ко светог Петра кајгана“.

ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ САКУПЉА СТАРИ НОВАЦ ОД ДЕТИЊСТВА СТАРИ НОВАЦ — ПАРА ВРЕДА

■ СКО 2000 СРЕД-
ЊОВЕКОВНИХ
НОВЧИЋА — СА-
МО ДЕО ДОКУ-
МЕНТАЦИЈЕ
■ БИБЛИОТЕКА
ОД 36 ХИЉАДА
КЊИГА

ЦЕО живот посветио је др Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ от- кривању историјских истина уз помоћ новца. Збирка од око две хиљаде српских, бо- санских, бугарских и влаш- ких средњовековних новчића за њега је само основа за студијски рад — „Део доку- ментације“ — како сам каже.

Још као основац, у Лесков- цу, заинтересовао се за фла- то скривено под дебелим на- слагама земље. Придружио би се археолозима и са њи- ма ископавао. Матурант Сер- гије Димитријевић већ је имао драгоцену збирку и са- рађивао са Народним музејом у Београду.

Данас је документација, ко- ју је годинама правило, сама до себи колекција. Вредна је номена, јер поред новца и обимних белешака, садржи

фототеку са 72 хиљаде фото- копија, више од 1500 написе, пртеже, обраду око 300 музеј- ских и приватних збирки из целе Европе. У његовој би- блиотеци налази се — 36 хи- љада књига!

— На основу сопствене до- кументације и истраживања обележано сам 131 врсте не- познатог средњовековног нов- ца — каже Димитријевић. — Можда сам у млађим годинама и био колекционар у правом смислу. Сакупљао сам све што ми дође до руке, из љу- бави, био сам радознао. Та знајка се развила се касни- је у дубље интересовање, а данас ми све што сам саку- пио само помаже у научном раду.

Цела породица Димитрије- вић „зарђена“ је нумизмати- ком. Троје деце и супруга равностно су помагали у са- купљању. Син и ћерка су са- да на студијама, па се отац мање ослања на њих: — Астрофизика је потпуно

ла историју — каже лакон- ски.

Др Сергије Димитријевић не познаје дули пензионер- ски дан:

— Времена има, само, кад се мање прича...

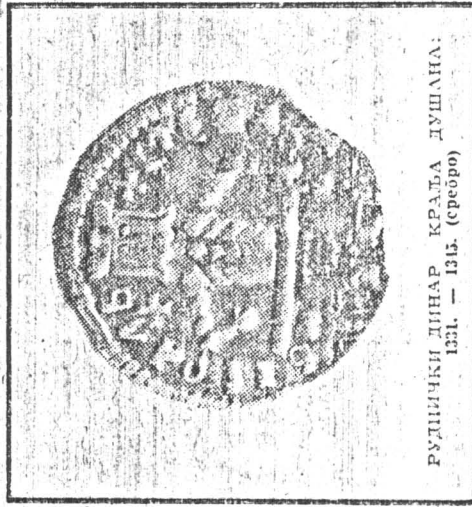
Тако нас је „опомену“ да је разговор завршен.

Време је новац, а за нумиз- матичара — стари новац па- Новости — Милановић Д.

Ш Н

ДИНАР КРАЉА МИЛУТИНА — КРАЉИ-
ЦА: почетак 14. века (сребро)

РУДИЧКИ ДИНАР КРАЉА ДУШАНА:
1331. — 1345. (сребро)

Kovnice novca u Trepčnim rudnicima

Ovaj članak objavljen je u novinama „Trepča“, god. XXVIII, br. 4-5, Kosovska Mitrovica 1. II 1975. godine, pa je, zbog veoma malog broja sačuvanih primeraka ovog internog glasila RMHK Trepča, sada gotovo nemoguće doći do tih novina. Namera nam je da, reprintom ovog članka, širem krugu naših numizmatičara prezentujemo ovaj veoma interesantan rad dr Dimitrijevića iz oblasti srpske srednjovekovne numizmatike.

Prve kovnice novca srednjovekovne srpske države (Raška), takozvane ceke, otvorene su u rudarskim centrima današnjeg Kombinata Trepča u kojima je dobijano srebro. Najstarija od njih delala je u velikom rudarskom centru Brskovu (koje se pominje od 1254). Tu su kovani prvi srebrni dinari izrađivani po uzoru na mletačke groševe - matapanane.

Na njima je predstavljen vladar koji prima krstati barjak od Sv. Stefana. Kružni natpis VROSIVS - S. STEFAN / REX.

Oni se pominju u arhivskim dokumentima kao „Denari de Brescoa“, „Grossi de Brescoa“.

U kasnijim arhivskim izvorima pominju se „Denari de Brescoa de bandera“ (Brskovski dinari sa zastavom - njih kuju kralj Stefan Uroš I, kralj Stefan Dragutin i kralj Stefan II Milutin), kao i nova novčana vrsta kovana za vreme kralja Stefana Uroša II Milutina (1312) „grossis de Bresgoua de la cruce“ (Brskovski krstasti dinari).

Sa otvaranjem novih rudnika srebra osnivaju se i neke nove kovnice novca.

Posle brskovske kovnice otvorena je kovnica novca u Rudniku. Na nju se sasvim sigurno odnosi podatak iz 1303. godine koji pominje Raški novac iz Brskova i novac iz drugih mesta „Sclauonie“, kako su tada Dubrovčani nazivali srednjovekovnu srpsku državu.

Rudnički dinari se pominju u arhivskim izvorima počev od 1316. godine kao „Grossis de Rutnico“.

Na svim rudničkim dinarima centralna predstava je vladar. Na najstarijim rudničkim dinarima kralja Stefana Dragutina kao vladara severnog dela srednjovekovne srpske države (Rex Serviae) i njegovog sina Vladislava II nalazimo vladara koji

stoji i drži skiptar. Na rudničkim dinarima kralja Stefana Uroša III (Dečanskog) i Kralja Stefana Dušana nalazimo vladara koji sedi i drži na krilu veliki mač („Grossi dela spada... de Rudnicho“ - Rudnički dinari sa mačem).

Prvi srpski dinari sa ćirilčnim natpisima bili su Rudnički dinari. Takve ćirilčke dinare kuju kralj Stefan Dragutin, Vladislav II, kralj Stefan Uroš III (Dečanski) i kralj Stefan Dušan.

Sve vrste rudničkih dinara iz perioda kraljevstva, kako ćirilčke tako isto i latiničke vrste, bile su za oko 20 odsto teže i vrednije od jako rasprostranjenih krstatih dinara istih vladara.

Treća srpska srednjovekovna kovnica novca bila je kovnica u Novom Brdu. Novobrdski dinari pominju se počev od 1350. godine („Grossi de Nouaberda“). Oni su verovatno kovani još u periodu kraljevstva (pre 1364).

Kovnice novca u velikim rudarskim centrima zadržale su svoj značaj i kasnije kada su se pojavile prve gradske kovnice: Kotor i Prizren, kasnije Ulcinj, Priština, Smederevo, Bar.

Za vreme kneza Lazara kovano je više vrsta novobrdskih dinara na kojima se na

jednoj strani nalazi Isus u mandorli (ovalni lukovi) i kružni latinički natpis koji počinje sa NOVO MONTE... (tj. Novo Brdo) a na drugoj lik kneza Lazara okružen ćirilčnim ili latiničkim natpisom KHE3 AA 3AP ili CONTE LASARO).

Ove novobrdske novčane vrste predstavljaju posebnu novčanu grupu (za oko 20 odsto lakšu od ranijih dinara kneza Lazara). One su se pojavile u trećem periodu kovanja ovog vladara. Najčešći novobrdski dinar kneza Lazara obilno je zastupljen u ostavi iz Čuke nađene u blizini Novog Brda u selu Prekovcu (srez gnijlanski). U vreme kneza Lazara (1388) pominju se „grossi de Plana“ (rudarsko naselje na desnoj obali Ibra ispod Kopaonika).

Prilikom iskapanja grobova u Novom Brdu nađene su, pored drugog srpskog srednjovekovnog novca, i nepoznate novčane vrste kneza Stefana i despota Stefana Lazarevića, gospodina Đurđa i despota Đurđa Vlkovića (Brankovića). To su najviše delom sitne novčane vrste koje su prema tadašnjim običajima stavljanje po koinicima u usta.

U vreme despota Đurđa Vlkovića (Brankovića) pominju se 1436. godine novobrdski dinari („grossi Noui de Novomonte, grossi Noui de Noua berda“). Zbog vremena ovog vladara pored ostalih novčanih vrsta kovane su i aspre rudarskih centara Rudnika i Novog Brda.

Ove novčane vrste (iste težine kao ostale aspre despota Đurđa, uključujući aspre Rudišta) imale su manji prečnik veću debljinu od srpskih dinara koji su tada bili u prometu, tj. imale su oblik i veličinu tadašnjih turskih akči. One su bile vrednije od dinara, pošto su 5 aspri zamenjivane za 6 dinara.

dinar 18

18

НАШИ СУГРАЂАНИ

● ПОЗНАТИ БЕОГРАДСКИ НУМИЗМАТИЧАР ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ ИМА НАЈБОГАТИЈУ ЗБИРКУ У СВЕТУ СРЕДЊЕВЕКОВНОГ СРПСКОГ НОВЦА И ФИЛМОТЕКУ КОЈОЈ НИГДЕ НЕМА РАВНЕ

БЛАГО СЕРГИЈЕВИЊЕВОВО

▲ У својој збирци пасинирани колекционар, који је нумизматички пришао студјски, — има: 150 униката непознатих науци и више стотина веома ретких примерака старог новца

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ — по школи правник, по специјализацији економиста, по струци историчар, а по страсти нумизматичар — посетио је пола века свом хобију: скупавању старог новца, колекционарству коме је пришао студјски, научнички, истраживачки.

▲ Данас др Сергије Димитријевић поседује најбогатију у свету колекцију средњовековног српског новца, која броји преко 2.000 различитих и изванредно очуваних примерака — кованих од Уроша I, па све до деспота Лазара Бурђевшића. Сем тога, овај пасинирани нумизматичар поседује збирку новца кованог у Римској империји — од Цезара до Теодосија — колекцију којој по квалитету и лепоти нема равне у Југославији.

● Без премоца у свету

МЕЂУ музејалицима, историчарима и поклонцима нумизматике, кола пијалица: стих позајмљен из народне песме:

— Куд се деде Цар

Немање благо?

— Био га код Сергија! —

Данас др Димитријевић

„НУМИЗМАТИКА ПРЕДСТАВЉА ВАЖАН ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР ИНФОРМАЦИЈА“: др Сергије Димитријевић са једним од албума у којима чува јединствену збирку у свету

ја. Човек не може да се окрене, да коракне у прошлост, у којима чува јединствену збирку у свету. Правник, доктор економије и историчар, годинама је држао успешна предавања на Правном Српском универзитету у Београду.

има 150 уніката. У својим студјским радовима, на странама најпознатијих историјских и археолошких зборника, објавио је 88 врста средњовековног српског новца, изнео то непознато благо пред очи научника и јавности. Његови прилози су објављени у Лондону, Паризу, Келну, Оксфорду, Хамбургу...

И стварно, непроцењиво благо — историјско — чува др Димитријевић у свом стану на Булевару револуције: ни један музеј у земљи ни у све ту не може се похвалити да у својим витринама и трезорима чува преко 2.000 различитих примерака српског средњовековног новца. А сваки комад је тако отуван као да је данас изашао из ковнице, мада су најстарији примерци исковани још у 13. веку —

дио у слободном времену, о свом трошку. Зато у његовом стану нема ни тепиха, ни завесе; у орманима су, уместо одећа, сложени албуми и репистри, у витрине је, уместо сервиса, смештена филмотека; у каси су заклањачи, уместо данашњих динара, бакарни и сребрни новчићи који су већ вековима ван оптица-

ме чливи са женом и троје одрасле деце, од фасцикли, класификатора, од 27.000 књи га научне библиотеке којих нема једино на плафону.

● Читање са новчића

НАМЕЋЕ се помисао — да је др Сергије Димитријевић, преокупран нумизматиком — запустио своју професију. Напротив! Дипломирани

економије, предавао је историју радничког покрета на Вишој школи политичких наука и курсевима за постдипломце. Познати су његови научни радови, базирани на богатјој револуционарној проширој. Илегални радник од 1931. члан Партије, од 1933. емигрант и секретар Југословенске партијске организације у КП Француске, логораш и правоборац, Сергије је објавио око 60 студјских радова, махом из историје радничког покрета. У 218 књига радни аутори га цитирају — на 20 па и 30 места.

— Сваки предах, сваки сло бодан тренутак сам посветио нумизматици, — каже др Сергије Димитријевић. — Уживам да кроз стари ковани новац откривам један још непознат или заборављен свет, да истражујем његов развој, његове унутрашње законитости, да проучавам бескрајно богатство друштвених појава и процеса. Нумизматика представља важан историјски извор информација, на основу ње се могу решити многе затонетке прошлости и погинути сазнања о тадашњем друштву.

Са сваког новчића, као из књиге, др Димитријевић ми је читао многе историјске појединости: говорио је о давно минутој моди, наоружању, обичајима, о феудалним односима — владарима и сизеренима...

* * *

ГОДИНАМА др Сергије Димитријевић припрема Корпус нуморум Србије — јединствени преглед до сада познатог средњовековног српског новца, који броји 420 врста. До сада је овај истакнути нумизматичар припремио десет томова иконографије — уметничких снимака репрезентативних примерака старих динара. Са најважнијим подјурпама и варијантама биће томе око 4.000 слика и објашњења. Очигледно — окуп подухват. Ето куд се деце и Сергијево благо!

С. УЈВАН

RAZGOVOR O NUMIZMATICI

Razgovori o numizmatici, kao najpopularnijem vidu kolekcionarstva, oduvek su bili interesantni za širi krug ljudi, a ne samo za nas numizmatičare. Zato je ova tema prilično omiljena i kod tzv. elektronskih medija - radija, televizije i sada interneta.

Prvi opširniji razgovor o numizmatici nakon osnivanja Srpskog numizmatičkog društva, emitovao je Radio Beograd 19. juna 1960. godine, u tadašnjoj „Emisiji za ljubitelje“. Sagovornik u ovoj emisiji bio je jedan od naših članova osnivača dr SERGIJE DIMITRIJEVIĆ. Prenosimo vam sadržaj ove emisije, čiji osnovni sadržaj ni danas nije izgubio na svojoj aktuelnosti.

Voditelj emisije: Budimo iskreni pa priznajmo da malo ko od nas uzimajući dinar u ruke pomisli da je taj novac, bar po svom imenu, daleki naslednik starog rimskog novca - denariusa. Rimski novac bio je ne samo sredstvo za kupovinu i prodaju na velikom delu naše današnje teritorije, već se i kovao u nekim našim gradovima, npr. u Sremskoj Mitrovici, Kostolcu i Sisku. Izvinite, dragi slušaoci, što sam duboko zašla u istoriju, ali sam smatrala da je i to potrebno pre nego što nam mnoge zanimljivosti iz oblasti numizmatike ispriča doktor Sergije Dimitrijević, poznati istoričar i viši naučni saradnik Istarskog instituta Srpske akademije nauka.

- *Kakvo zadovoljstvo imate da se pored svog naučnog rada bavite i numizmatikom, da sakupljate stari novac?*

Zadovoljstva koje pruža sakupljanje starog novca potpuno su različita od onih koja vam daje vaša profesija. Naučnik uživa otkrivajući i sagledavajući jedan nepoznati ili zaboravljeni svet, upoznavajući i istražujući njegov razvitak, njegove unutrašnje zakonitosti, proučavajući beskrajno bogatstvo pojava i procesa u kojima

se on manifestuje, analizirajući ga i donoseći zaključke. Obradujući sav taj materijal on se pojavljuje kao društveno koristan proizvođač, autor - stvaralac i saradnik na izgradnji nauke i kulture.

Sakupljanje starog novca nema tako velike ciljeve i ne pruža takva zadovoljstva kao naučni rad, pa ipak ono je ne samo društveno korisno, već i istovremeno pruža samom sakupljaču velika i trajna zadovoljstva. Parafrazirajući i razrađujući reči jednog italijanskog profesora, ističem da svaki sakupljač ima beskrajno mnogo zadovoljstvo, kad nađe neki primerak, kad ga unese u zbirku, kad ga upozna, klasificira, katalogizira, kad deli svoju radost sa drugim sakupljačima i diskutuje sa njima, kada sređuje, reorganizira i proučava svoju zbirku, kada pribavlja i upozna literaturu.

Specijalna zadovoljstva postoje u vreme kad sakupljač preraste u naučnika, kad on počinje da studijski obrađuje svoju zbirku. Ova se faza javlja kod svih većih, ozbiljnijih i dugogodišnjih kolekcionara, bez obzira na profesiju. Mogućnosti obrade jedne zbirke i jednog područja numizmatike bezmerne su, jer svaki prilazi tom materijalu na drugačiji način, iz drugih aspekata, dajući stvaralački doprinos. Zato je neophodno da se

njihova iskustva, zapažanja i studijski rezultati prikupljaju i objavljuju u posebnim časopisima, da bi se sačuvali i sa njima drugi upoznali.

- *Da li je sakupljanje starog novca društveno korisna stvar?*

Sakupljanje antičkog i srednjovekovnog novca, pa čak i specijalizovana zvirka novijeg novca i medalja našeg područja, predstavljaju dragocen materijal. Već time što ga kolekcionar sakupi i sačuva od propasti i uništenja, on je obavio društveno korisnu ulogu. Postojeća numizmatička društva ulažu posebne mere da se jednovremeno sa numizmatičkim materijalom prikupe i druge za nauku korisne informacije, i da se sav ovaj materijal i obradi. Ne treba zaboraviti da numizmatički materijal predstavlja važan istorijski izvor informacija, da se na osnovu njega mogu rešiti mnoga pitanja iz naše prošlosti i popuniti naša saznanja o tadašnjem društvu. Kada govorimo o privatnim zbirkama ne treba zaboraviti da su najbolje i najbogatije naučne zbirke i biblioteke nastale iz početničkih zbirki njihovim porastom i grupiranjem.

Značajan broj neimara naše kulture bili su numizmatičari. Na primer: Lukijan Mušicki, Valtazar

Bogišić i dr. Mnogi od njih obogatili su nauku polazeći od zbirke koje su stvorili i koristeći se njima u svom studijskom radu. To je npr. slučaj sa akademikom Ljubom Kovačevićem, Rešetarom koji je obradio dubrovački novac, Austrijancem Štokertom koji je obradivao novac naših gradova sa južnog primorja i Splita. Zbirka Rešetara nalazi se u muzeju u Pragu, a Štokertova u Splitu.

Pri tome ne treba zaboraviti da zbirke usrećuju ljude. U prisustvu svoje zbirke čovek ne oseća ni dosadu, ni usamljenost. Kažu da ovaj značaj zbirke raste u starosti, kada se druge strasti gase, a stara zadovoljstva nestaju. Zadovoljstva koja pružaju zbirke ne samo da se ne gase, već i rastu zajedno sa zbirkom, koje tada dostižu najveći obim.

Isto tako treba podvući da vreme koje sakupljači troše na svoje zbirke ne ide na uštrb rada. Ono se javlja kao deo slobodnog vremena, kao forma odmora protkana osećajem sreće. Numizmatika i kolekcionarstvo uopšte, spadaju u plemenite strasti, koje isključuju i istiskuju praktikovanje poroka, mobilisući vreme, novac i osećaje. To je vrsta kulturne razonode u toku koje čovek uči, upoznaje prošlost i istoriju, širi svoje vidike i razvija svoju estetsku smisao, pošto su u pitanju umetnički primerici.

- *Da li u Beogradu ima velikih i za nauku značajnih zbirki?*

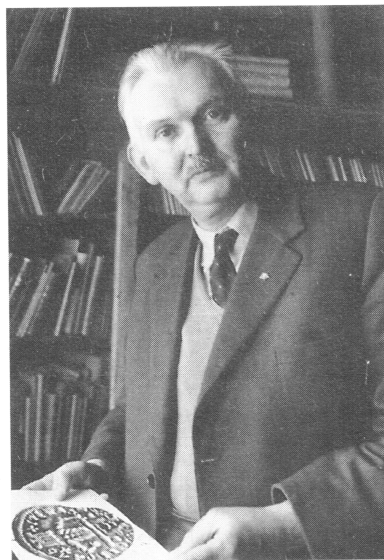
Gotovo svi članovi Srpskog numizmatičkog društva, sa izuzetkom jedne drugarice - muzealca, imaju svoje zbirke. Naročito su brojne zbirke rimskog novca, a veći broj članova prikuplja noviji jugoslovenski novac.

U Beogradu se nalazie dve značajne zbirke rimskog novca, profesora Bajе Bajića i moja. Moja zbirka srpskog srednjovekovnog novca najveća je u svetu i broji 1700 različitih primeraka. Od velikog značaja je i srpska zbirka lekara Ljube Nedeljkovića. Profesor Dušanić i njegov sin raspolazu sa najvećom zbirkom u

svetu novca rimske kolonije Viminacijuma - današnji Kostolac. Ovde se nalazi i veoma značajna zbirka rimske kolonije Stobi. Naš član Đoka Novaković poseduje značajnu zbirku našeg papirnog novca. Vidno se oseća nepostojanje većih zbirki makedonskog i vizantijskog novca. Mnogi članovi objavili su studijske radove na osbovu tih zbirki, drugi to pripremaju.

- *Kada pominjete ove velike zbirke moram da postavim pitanje, da li svako može da prikuplja stari novac?*

Po ovom pitanju stvarno nema nikakvih ograničenja. Ja sam počeo

da se bavim antičkom numizmatikom već u svojoj desetoj godini. Neke značajnije zbirke nastale su za poslednje 3 do 4 godine. Među članovima našeg Društva koji sakupljaju rimski novac nalazimo đake, mehaničare, šofere, zemljoradnike, tipografske radnike, a u nekim beogradskim srednjim školama postoje numizmatičke sekcije sa kojima je naše društvo u vezi. Mada postoje i neke teže oblasti, svaki pismeni čovek može a sakuplja rimski novac koji se lako čita i razlikuje po vladarima, kao i jugoslovenski novac iz XIX i XX veka, moderni novac uopšte, pa čak i sve druge vrste

starog novca, jer im drugi članovi društva pomažu u njihovom određivanju.

- *Kakve se vrste starog novca nalaze u našoj zemlji?*

Naša je zemlja vrlo bogata starim novcem. U njoj ima mnogo numizmatičkih materijala, specijalno rimskog. Države koje su se semnjivale ostavljale su i svoj novac. Pored rimskog u istočnom delu zemlje nalazimo novac Makedonije i Peonije, rimskih kolonija Stobi i Kostolac, raznih varvarskih naroda, Vizantije, srednjovekovnih jugoslovenskih država, Raške, Bosne i Dubrovnika, Turske, Mađarske i Austro Ugarske, kao i noviji novac Srbije, Crne Gore i Jugoslavije.

- *Da li je srpska srednjovekovna država imala mnogo vrsta novca?*

Srpska srednjovekovna numizmatika spada u red najbogatijih i najinteresantnijih numizmatičkih područja. Ona počinje sa Radoslavom. Od Uroša I do pada Despotovine, svi srpski vladari kuju svoj novac. Kod svakog od njih susrećemo više različitih vrsta. Kod nekih npr. kod Dušana njih ima veoma mnogo. Pored toga imamo novce mnogih feudalaca, npr. Nikole Altamanovića, despota Olivera i dr. Brojni gradovi, pa čak i neka manja rudarska naselja, kuju svoj novac. Tako npr. postoji novac Smedereva, Rudnika, Novog Brda, Skoplja, Prizrena, Kotor, Bara, Ulcinja, Skadra i td. Jedna od najboljih i najinteresantnijih odlika ovog numizmatičkog područja je to što se stalno javljaju potpuno nove vrste i varijante, što je ovo bogatstvo praktično neiscrpivo.

Ako među slušaocima ima sakupljača starog novca, upućujemo ih da se učlane u Srpsko numizmatičko društvo, čiji se članovi sastaju svakog utornika.

Pripremio: Ranko Mandić

**ОМЛАДИНСКА ПОЛИТИЧКА ШКОЛА „БОРБЕ“
„ДУШАН ПЕТРОВИЋ ШАНЕ“**

**ПОЛИТИЧКИ КУРС: ТИТО — ПАРТИЈА
— РЕВОЛУЦИЈА**

Др СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ:

**Оснивање Социјалистичке
радничке партије
Југославије (комуниста)**

Заоштрени класни односи после првог светског рата. — Шест посебних радничких покрета. — Революционарна атмосфера после победе октобарске револуција

Заједничка револуционарна партија радничке класе Југословенских народа Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) која је касније променила име у Комунистичку партију Југославије, а онда у Савез комуниста Југославије, настала је почетком 1919. године из класног радничког социјал-демократског покрета који је постојао пре првог светског рата и за његово време у свим деловима заједничке државе југословенских народа створене крајем 1918. године.

Она је стварана у тешким друштвено економским приликама и заоштрањеним класним односима који су постојали после окончања првог светског рата, у условима беде и великог незадовољства радног народа, несносног погоршања положаја радничке класе и њеног борбеног расположења, борбе радног селаштва против феудалних, полупеудалних и капиталистичких експлоататора, њихових одлучних захтева за укидањем свих постојећих облика експлоатације и добијањем земље.

**УЈЕДИЊАВАЊЕ
РАДНИШТВА**

Стварање заједничке револуционарне партије Југословенских народа створено је на демократском начин, без учешћа правих народних представника, договором великосрпске буржоазије са монархом на челу, са буржоазијом југословенских

бедоносне социјалистичке револуције. Она је једновремено примила класно борбено наелеће нашег и аустароугарског радничког покрета из којих је произашла.

Уз то она је стварана кроз оштру борбу коју је водило класно борбено крило радничког покрета са присталицама класне сарадње са буржоазијом.

Десна експортистичка руководство социјал демократских партија у Словенији, у Хрватској и Славонији и Орпско буњевачки социјал демократски агитациони одбор у Новом Саду, су не само тесно сарађивали са буржоазијом и пружили јој подршку у стварању нове буржоаске државне власти, већ су нешто касније њихови претставници ушли у покрајинске владе а В. Коран и у централну владу.

Таквој политици, тзв. министријализму, оштро су се супротставиле социјал демократске странке Босне и Херцеговине и Србије и подржале антиминистријалистичкој акцију коју су класно борбени елементи водили на тим подручјима.

Као резултат те борбе поменути класно борбени социјал демократски странкама, Србије и Босне и Херцеговине, прикључили су се: 1) Социјал демократски покрет Далмације, 2) акциони одбор левица, створен у Хрватској и Славонији, који је успео да велики број партијских низација са овог подручја шаље своје делегате њих

Овај Конгрес одржан је у једној предреволуционарној атмосфери. У њему је, после проглашења Мађарске и Баварске Совјетске Републике. То је условило да су неки окорели десничари и центристички елементи прихватили један компромисан, али ипак у својој суштини револуционарни програм.

Основни акт Конгреса била је политичка платформа уједињења, тзв. Подлога уједињења. Њеним прихватањем створена је нова револуционарна класна радничка партија, која је касније, посебно на Вуковарском конгресу, у лето 1920. добила изразитије револуционарно обележје.

**МАКСИМАЛНИ
РЕЗУЛТАТИ**

Подлога уједињења која представља један компромисан програмски документ између комунистичког настројеног крила и експортиста који су прихватили уједињење радничког покрета, била је производ настојања комунистичке струје да новоствореној партији дају револуционарно обележје. Максимални резултат који су ови у даним условима могли да постигну,

како се говори о политици антикапитализма, неоп

дних експлоататора, њихових одлучних захтева за укидањем свих постојећих облика експлоатације и добијањем земље.

УЈЕДИЊАВАЊЕ РАДНИШТВА

Стварање заједничке државе југословенских народа остварено је на недемократски начин, без учешћа правих народних представника, договором великосрпске буржоазије са монархом на челу, са буржоазијом југословенских земаља које су раније биле у склопу Аустроугарске. Тиме је створена држава која је пре свега бранила интересе владајуће класе — буржоазије.

Заједничко наступње и уједињење класног противника, стварање буржоаске државе ставило је у први план уједињење организованог радништва, њихово заједничко иступање за одбрану својих класних интереса, а са перфективом рушења буржоаске државе и освајања власти.

У то време постојало је на територији данашње Југославије шест посебних радничких покрета који су имали своје партијске и синдикалне организације.

То су били: Социјал демократска странка Босне и Херцеговине; Српска социјал демократска партија која је имала своје организације на Косову и у Македонији; Социјал демократска странка Хрватске и Славоније која је тада обухватила и Срем; Југословенска социјал демократска странка у Словенији; Социјал демократски покрет Далмације — раније повезан с претходним — који је имао своје организације и у Боки Которској; партијске организације раније Социјал демократске странке Угарске у Бачкој, Банату и Барањи, поред којих је постојао и Велико-српски буњевачки социјал демократски агитациони одбор у Новом Саду који је настојао да превзме руководећу партијску улогу и створи националистички обојен социјал демократски покрет.

Новостворена заједничка радничка партија није претстављала просто здруживање постојећих радничких социјал демократских странака. То је била квалитетно нова, револуционарна партија.

СТВАРАЛАЧКЕ ПОСТАВКЕ

Она је настала под снажним утицајем октобарске револуције из 1917. године, на теоретским и политичким револуционарним стваралачким поставкама Лењина и на искуствима револуционарне борбе болшевика и прве по-

ске странке Босне и Херцеговине и Србије и подржале антиминистеријалистичкој акцију коју су класно борбени елементи водили на тим подручјима.

Као резултат те борбе поменути класно борбеним социјал демократским странкама, Србије и Босне и Херцеговине, прикључили су се: 1) Социјал демократски покрет Далмације; 2) Акциони одбор левике, створен у Хрватској и Славонији, који је успео да велики број партијских организација са овог подручја пошаље своје делегате, њих 86, на Конгрес уједињења; 3) Социјал демократске партијске организације Баната, Бачке и Барање које су се изјасниле за уједињење; 4) Најзад су капитулирали и десничари из Српско буњевачког социјал демократског агитационог одбора. Њихов конгрес се изјаснио за одлазак на Конгрес уједињења.

Пре Конгреса уједињења многе партијске организације и групе изјасниле су се за стварање класног борбеног покрета револуционарне оријентације, тада оличеног у Трећој интернационали која је била у стварању. Такве ставове налазимо: у резолуцији левике која је под утицајем Ф. Филиповића поднета земаљској конференцији Социјал демократске странке Хрватске и Славоније (26 — 28. I 1919); У поздравном писму које је Српска демократска странка и Главни раднички савез упутио 23. III 1919. оснивачком конгресу Треће интернационале; У резолуцији IV Покрајинске конференције Социјал демократске странке за Далмацију, 25. III 1919.

ОРГАНИЗОВАНИ ПРИПАДНИЦИ

У истом смислу се изјаснио социјалистички покрет од Италије окупираног Словеначког Приморја, на конференцији Југословенске социјал демократске странке за Јулијску Крајину (6. IV 1919).

У том правцу је деловао и новостворени илегални Југословенски комунистички револуционарни савез пелагићеваца, који се оријентирао на непосредну припрему за револуцију, заступљен на Конгресу уједињења са 9 делегата.

Конгрес уједињења на коме је створена Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) одржан је у Београду 20 — 23. априла 1919.

На њему је учествовало 432 делегата који су представљали организоване припаднике класног радничког покрета из целе земље, сем Словеније, где борба против министеријализма још није била завршена.

Подлога уједињења која представља један компромисан програмски документ између комунистички настројеног крила и опортуниста који су прихватили уједињење радничког покрета, била је производ настојања комунистичке струје да новоствореној партији даду револуционарно обележје, максимално резултат који су они у датим условима могли да постигну.

Њен део у коме се говори о суштини капитализма, неопходности класне борбе и подруштљавања средстава за производњу у циљу организовања социјалистичке привреде, био је преузет из постојећих социјал демократских програма, прихватањих у време кад је створена класна радничка партија.

Нови завршни део тога програма више је одговарао времену после првог светског рата и октобарске револуције, када је већ настала епоха пролетерских револуција. У њему стоји: да ново створена партија „ступа у Трећу интернационалу, с оним радничким партијама које стоје на темељу непомирљиве и некомпромисне класне борбе пролетеријата с циљем да се уништи капитализам и оствари комунистичко друштво“; „да је средство за остварење овога преображаја освајање политичке власти од стране пролетеријата, разарање старих органа власти и васпостављање искључиве власти радничке класе (диктатура пролетеријата)...“

На тој основи формулира се задатак партије: „да радничку класу Југославије организује у класно борбене организације, води борбу за заштиту пролетаријата у данашњици, да га запаја свешћу о нужности коначног уништења капитализма и да управља његову борбу у том смеру“.

Поред револуционарног програма и статута партије Конгрес уједињења је прихватио и друге одлуке и резолуције.

Посебан значај има резолуција у којој се протествује против укидања грађанских слобода, гушења револуционарног покрета у земљи и права националних мањина, супротставља евентуалном учешћу југословенске буржоазије у гушењу револуције у суседним државама и тражи признавање совјетских авлада у Русији, Мађарској и Баварској.

НАЈБОЉИ ЂАЦИ — КОМУНИСТИЧКИ СИМПАТИ- ЗЕРИ И СКОЈЕВЦИ

ПИСМЕ ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

Истакнути комунистички симпатизери и скојевци били су бројно заступљени међу најбољим ђацима који су завршили лесковачку реалну гимназију од 1929. до 1940. године. На основу увида у осмом разреду видимо да је међу комунистички оријентисаном омладином у поменутом периоду било 17 одличних ученика, 48 врло добрих, да је 18 ученика било ослобођено усмених матурских испита.

Комунистички симпатизери, скојевци, нису били само међу најбољим ђацима, они су били и друштвено најактивнији. Слободно се може рећи да су они давали основни тон читавом друштвеном животу у тим нацији.

Осврнимо се на све комунистички оријентисане ученике осмог разреда у три последње школске године и њихов удео у целокупном броју ученика ових генерација. У генерацији 1937/38. године 74,1 посто ученика било је комунистички оријентисано. Међу њима и Стајимир Вељковић Зеле,

М. Јовановић Мића Шанти, Ј. Живковић — Шућуран, М. Хаџи Јованчић Аџија и други. У генерацији која је Гимназију завршила 1938/39. године 50,9 посто свих ученика осмог разреда било је комунистички оријентисано. Међу њима Д. Жунић, Б. Гурић, Столе Николић и Б. Цекић Слезенка. Школске 1939/40. године комунистички је било оријентисано 44,4 посто свих ученика осмог разреда, међу којима су Жика Петровић, Жика Брица, Т. Борђевић Кукар, Р. Жинић и М. Бошић Лија. У све три генерације 53 посто свих ученика осмог разреда било је комунистички оријентисано. Побројаним комунистички оријентисаним ученицима генерација до 1939/40. године треба додати и комунистички оријентисане ученике који припадају млађим генерацијама. То су ученици који су 1939/40. године били у седмом а 1940/41. године у осмом разреду гимназије. Међу њима је било 11 одличних и 29 врлодобрих ученика. Осталих ученика,

такође комунистички оријентисаних, било је 96. Дакле у лесковачкој гимназији је, пред окупацију наше земље од стране Хитлерове Немачке и њених савезника било 132 припадника омладинског комунистичког покрета (То су онај ученици који су били у школи 1940/41. године).

Лесковачка гимназија захваћена комунистичким утицајем почев од 1932. године постала је у периоду од 1937 — 1941. права кошница комунистичке активности. Њени ученици схватили су да њихов задатак није једино савлађивање школског програма, стицање школског знања, да на њима леже и други одговорни друштвени задаци, пре свега учешће у борби за друштвени положај.

Место и улога коју су невршени ученици лесковачке гимназије и њени бивши ученици — студенти одиграли у народноослободилачкој борби и револуцији, произашли су из политичког развоја лесковачке гимназије у периоду од 1932 — 1941. године.

НАСТАВНИЦИ ГИМНАЗИЈЕ ОРГАНИЗОВАНИ КОМУНИСТИ

ПИШЕ: ДР СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

О организованом раду наставника лесковачке гимназије, припадника комунистичког покрета, сазнајемо из изјава двеју пређи велих учесница Зорке Игњатовић и Стојанке Радошевић, као и из архивских докумената.

Зорка Игњатовић је постављена за суглента лесковачке гимназије у септембру 1937. године. Пошто је била из комунистичке породице, брат је повезао са Станимиром Вељковићем, то је преко њега ускрстила везу са партијом. Касније је добијала задатке од Васе Смајевића.

Преко наставника комунистичких оријентација створен је и напредни женски покрет у Лесковцу у новембру 1939. године. Зорка Игњатовић пише о томе: „Партија је организовала преко нас збор жена у Лесковцу у

биоскопу „Корзо“. Сакупили смо неколико стотина жена. На збору је говорила Боса Бурић, наставница историје. Основали смо женски покрет и створили одбор у коме су биле три наставнице: З. Игњатовић, Б. Бурић и Љ. Костић, затим текстилна радница Ружа Сандић и друге. После два до три састанка полиција је забранила овој наш женски покрет“.

Осврнимо се на илегалне марксистичке групе у којима су били наставници лесковачке гимназије. Зорка Игњатовић је била у предатном периоду у два марксистичка кружока. У једном су били наставници Стојанка Радошевић, Александар Чубровић и Зорка Игњатовић, као и чиновник Хипотекарне банке Љубомир Лакичевић и његова жена Елиза. Кружок је

радио све до хапшење З. Игњатовић за време окупације. У другом кружоку биле су текстилне раднице: Организовала га је Ружа Сандић. Зорка Игњатовић је „као интелектуалка само помагала у раду“. Она каже: „Група жена напредних интелектуалаца формирала је по директиви Партије Народни универзитет“. Оне су га уствари активирале. Преко наставнице Цене Зоговић довеле су као једног од предавача Радована Зоговића, а преко њега Велибора Илигорића.

Стојанка Радошевић, суглент лесковачке гимназије била је премештана у Лесковац школске 1940/41. године. У време великог текстилног штрајка она је и сама суствовала састанку двадесет до тридесет симпатизера, одржаном у стану уч

ника осмог разреда М. Лазаревића. На овом састанку говорила је Милица Павловић, наставница текстилне школе, члан партије, са којем се С. Радошевић познала још са Универзитета.

Стојанка Радошевић је одржавала састанке са женама радницама и држала им предавања. Она је примљена у Партију октобра или новембра 1940. године од стране Васе Смајевића. Доделени су је партијској ћелији Старе профаре коју је водила Маја Борђевић Бућушка.

По директиви Партије организовала је и водила читалачку групу. Група је прорађивала илегално материјале а истовремено и Историју СКП. У то време Стојанка Радошевић није била у директној вези са средњошколском омладинском организацијом.

Из живога завичаја

Сергије Димитријевић

ЛЕСКОВАЧКИ НАДИМЦИ

Познато је да већина Лесковчана, као и други житељи Јужног Поморавља, носе карактеристичне надимке. Ови надимци побуђују пажњу осталих наших земљака, не само својом многобројношћу но и чињеницом да се појављују као саставни део имена, тачније као неопходни елемент за идентификацију људи, као и својом језичном необичношћу, шареноликошћу и тајанственошћу својих значења. Овом приликом ми ћемо покушати да објаснимо њихову функцију и постанак, као и филолошке разлоге који доприносе њиховој интересантности.

Пошто у другим крајевима наше земље надимци углавном настају из вицева и служе за спрдњу, па се на тој основи и одржавају, то се обично мисли да је такав случај и у Лесковцу. По нашем мишљењу, то не одговара стварним приликама. Да су ови надимци резултат само шале, ми их не бисмо сусретали на пословним фирмама, посмртним плакатама и званичним документима. У том случају они не би били прихваћени од појединих фамилија и претворени у породична презимена.

Лесковачки надимци произашли су из потребе индивидуализирања лица са истим именима и презименима у једној динамичној средини у којој се много послова обавља и чији припадници много путују; из потребе града у коме његови становници свакодневно успостављају безброј међусобних контаката. Једна учмала градска средина, какву сусрећемо у полуоријенталним градовима у Македонији и Босни и забаченим паланкама на северу Србије, где власници ћепенака или дућана имају додира само са непосредним комшијама и сталним муштеријама, не захтева детаљније одређивање појединих имена. Сем те друштвене условљености, која је изазвала цветање надимака, и други специфични моменти допринели су њиховој појави. У западно-европским градовима и другим варошима са сталним становништвом, где су вековима становале исте породице, постоје устаљена породична имена чије се порекло губи у прошлости. У лесковачком крају породична имена нису била

имена није ни било. Наместо породичног имена, стављано је име оца. На пример, у протоколу лесковачког Синода спомињу се сељаци: Цвета Милисав, Стојан Томин, Таса Митин, Јанко Стојковић, Јован Живков, Станко Николин, Бока Цветан и сл. (Хаџи Васиљевић, *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку*, Београд 1928, стр. 213-214). Ту праксу сусрећемо у средњовековној Србији где је презиме указивало на име оца (нпр. Вук Бранковић, син Великог слуге Бранка; Стефан Лазаревић, син кнеза Лазара итд.). На њихово одржавање утицали су, без сумње, и сами Турци, код којих је постојао слични систем индивидуализирања људи по оцу. Употреба ових метода идентификације од стране турских власти у потпуности се поклапа са народном традицијом. Породична имена нису донела са собом ниridoшлице из сеоског залеђа, ни грчко-цинцарска градска имиграција, ни други досељеници словенског порекла који су дошли са југа. При томе ваља напоменути да су они носили само по једно име, најчешће из релативно ограниченог списка црквених имена (у Шпанији и другим земљама појединци добијају неколико имена). То је довело до тога да је град био пун Борђа, Никола и сл. које је било тешко међусобно разликовати.

Могу се разликовати мотиви порекла надимака:

Анегдотично

Велски барди Мита - по рецитовану песме на радничким забавама

- Гурка Циле - по генералу Гурко
- Гула Тоша - држао кафану "Гуле"
- Капис'з Тира - без капије, њихова кућа била је разграђена
- Вардар Дина - држао кафану "Вардар"
- Стандард Мита - био заступник Стандард Оил-а
- Соци Мита - стари социјалист
- Социал Драги - познати продавац радничке штампе
- Штесел Стојан - по генералу Штеселу из Руско-јапанског рата
- Шесетпарче Станче - гледала у карте за 30 пара
- Стари социал Пера - познат као социјалиста врло дуго
- Портартурац Јован - био у Порт Артуру непосредно пре руско-јапанског рата
- Инђилиз Коста - трговао са енглеским концем

Порекло (место, крај, националности)

- Бабичанац Тира
- Бунушки Пера
- Београдац (лесковачки зет пореклом из Београда)
- Врањанче Коле
- Врањка Коле

Вучанац Спира
Врањанац Петар
Велешанин Димко
Влашче Мита
Грчки Тома
Грочанка Нађа (из села Грајевца)
Грделички Миче (из Грделице)
Душнички Спира
Дадинац Миле
Ерсеновче Димче
Ерсеновски Коста
Загужанче Горча
Зеба Миче (из села Зебинца)
Зољевка Трајко (из села Зољева)
Дзољевски Јова (из села Зољева)
Грк Сима
Влајчић Петар (прадеда из села Влајиње)
Пертатцки Коста
Чече Пера (из Чечино село)
Шоп Ђока
Турековачки
Чивутан Аврам
Црковнички Добри
Стопањче Тома
Стројковчанин Тодор
Славуј - Славујче Душан (из села Славујевца)

Особине (сйварне или имагинарне)

Абраш пегав - арапска реч: коњ са црно белим пегам
Бељај - арапска реч: зло, несрећа
Брадил - носи браду
Брада Мика
Бејаз - турска реч: бео
Бесан пас - надимак који су наденули радници Влади
Теокаровићу, индустријалцу
Главотоп
Гркви Васа
Глувча
Жута брада
Каспар Коста - прљав, неуредан
Карча Трајко
Крња Пера - крњав нос
Жути Стева
Дустабан Горча
Далавера Веља
Диване Ђока - персијски: луд, манит

Кантар Риста
Црни Блашко - облик чест у употреби
Бопа Трајко
Боса Коле
Шугља Миле
Шоња Илија
Шуга Миле
Ђора Мита
Пишман Тане

Меџафоре (део по особинама, део анегдотично)

Чеврме Трајко - део кола
Чешњ Влада - чешањ из главице белог лука
Чеврљуга Ђока
Чекун Трајко
Цивун Горча - доњи отвор на букви кроз који тече вода
на воденични точак
Урулејка - врста ноћне птице
Говедар'ц Ђока
Зајац Јова
Зруце Митка
Конпир Милан
Квачка Тоша
Кликерче Коле
Крљез Мита
Кијамет Јордан - страшно невреме, ветар, киша, снег,
мећава и сл.
Половинка Горча
Грне Драги
Црево Таша
Чврга Ване - чворуга
Тртка Трајко
Дувало Станко
Електрика Дика
Ротка Јован
Рупица Трајко
Наполонче Ване
Гуска Дора
Лешњак Душко
Принц Коле
Паљка Тане - плочаст камен који се баца у игри
Плећка Ђока
Маска Воја
Дренка Спаса - дрењина
Дупе Коста

Занимања (њеџово или ѓрејќа)

Абаџијски
Анцијски - Анџија
Базарџан Тодор - турски: трговац
Бачованџика
Говедар
Даскал - учител
Екмеџија Цака - пекар
Кукар Трајко - правил обрмице од дрвета, куке
Дунџерска Дика
Картар Бока - деда био дрндар вуне
Претседник Мика - отац био председник суда
Пинтер Благоје
Шајкачар Андра
Гребенар - деда био гребенар у стругари Аџи Прокопџини
Салебџиски Лаза
Сармакеш Дора
Путник Мита
Цревар Добри
Чауш Прокоп
Чешљар Тодор
Таљигаш Марџа
Терзипетко Денџа
Каплар Дина
Манџија-ски Коста

Мушки ѓреџак (у ѓочейќу ѓо оцу)

Антин
Гирџић Митка - отац Гирџа
Дамић Коста - отац Адам звани "Дама"
Жишка Мита - по очуху Жишки
Костаћ Тодор - отац Костаћ
Доктор Миле - отац доктор
Дџин Циле - отац Дџа
Дукин Душан - од Христодула
Љота Тодор
Мантин Гоне
Манџин Пера
Микалаћ Славќо - деда Микалаћ
Митџка Душан
Попа Наћин Аџа
Попаџиче Раде - унук попа
Спирка - Спиркин Благоје - по оцу Спирки

Тукин Мита - по Теокару
Тонкић Пера - отац Антоније - Тонка
Тукар - Тукарче Ване - од Теокаревић
Тичин - Тичић Горча
Џамил Мика - прадеда Ади Мија
Томин Тошка
Тончин Јован
Терзипетко Денча
Тажин Стојко - отац Тажа
Коцин Мита
Дочкин Милан
Китан Драги (Китан као име, Милићевић, стр. 316)
Џуна Трајко (Џуна као име, Милићевић, стр. 317)
Тројан Дина
Поп Гаврин
Провиров Мирко
Мањин Ване
Николчин Мика

Женски њредак (њрво мајка)

Аке Кате - ака - скитница
Аничкин
Баба Ичкин Васиљко
Бабакагић
Баба Џика
Баба Руба
Гинин Миле
Дудин Тодор
Сикичка - Сикичкин Стојан (по баба Сики)

Деминуџиви из деџињсџива

Шимширко Љуба - тако га отац звао од милоште
Мојсинче Трајко - постало од узречице "мој синче"
Банђур Благоје - отац га тако звао од милоште

Надимци настали од деминуџива имена његова или њреџка

Јоле - Јосиф
Даца - Божидар Стојановић
Дилка Пера - деминутив од Диме
Вучко - Вукашин
Ташче - Атанасије
Жовче - Жика
Боце Кукар - Бошко
Џоцка

Надимци - презиме

- нека презимена постојају од надимака
- неки се надимци одржавају - дружи нестојају
- од презимена постојају надимци

Капис'з	Каписазовић
Костаћ	Костић
Дунђерка	Дунђеровић
Влаја	Влајчић
Картар	Картаровић
Љота	Љотић
Микалаћ	Михајловић
Митичка	Митић
Пинтер	Пинтеровић
Поп Нађини	Поповић
Тукин	Теокаровић
Тукар-Тукарче	Теокаревић
Шоп Ђока	Шоп Ђокићи
Врањка	Врањкић
Гребенар	Гребенаровић, деда био гребенар Аци Прокопчини
Николчин	Николчић
Аци Прокопчини	Прокоповић (одвојени од Гребенаровића)
Баба Ичкин	Ица-Златановић
Инђилиз	Енглезовићи

Надимци у околини Лесковца изводе се слично

Власојинце

Пера Ђуле
Раде Пуслица
Воја Сергиџија
Драги Грутка
Влада Торник

Лайојинце

Орловац Милан
Тробешинац Сава

Буни Брод

Тарабан Јован

Доња Лакошница

Пршњак Горча

Рударе
Божјаче Тодор
Шарко Илија

Сџубла
Токеја Благоје

Црна Трава
Чучка Стева

Сеоски надимци њо занимању (Из чланка Светозара Крстића,
Чукљеник, Недељне новине, Лесковац, бр. 7, 1933)

Чукљеник
Поповчини
Шумарови

Сеоски надимци анегдоични (Из чланка А., *Доње Јајно*,
Недељне новине, бр. 2, 1933)

Доње Јајно - Велика Фамилија
Јере

Јерци - надимак добили пошто су ишли у печалбу у
Западну Србију код Ера и враћали се у ношњи тих крајева

Сеоски надимци њо њореклу (Из чланка Драг. Ђорђевића,
Црковница, Недељне новине, бр. 8, год. 1933. А., *Доње Јајно*,
Недељне новине, Лесковац, бр. 2, 1933. Светозар Крстић,
Чукљеник, Недељне новине, бр. 7, 1933)

Бабичко
Доња Лакошница
Црковница   Шопци
Јашуња
Брајмиловци

Доње Јајно   Дрћевци
   Врањанци
   Присјанци
   Пироћани

Чукљеник   Црнотравци

Сеоски надимци по џрејку (Из чланка Драгутина Ђорђевића, *Црковница*, Недељне новине, бр. 7, 1933. и Св. Крстића, *Чукљеник*, Недељне новине, бр. 8, 1933. и мојих бележака)

<i>Црковника</i>	Петковци 7 кућа - у Дрћевцу претворили у Трампаџијски Поп Станковци 14 кућа - касније се одвајају Поп Савинци
<i>Бабичко</i>	Костинци
<i>Црковница</i>	Тодоровци
<i>Чукљеник</i>	Лукинци 20 домова Милковци Влајковци
<i>Бресјовац</i>	Петковци
<i>Вучје</i>	Баба Грозданци Чавдаровци Матинци Митинци Цветановци

Приредила
Нада Димитријевић

БЕЛЕШКЕ О АУТОРИМА

Др **Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ**, научни радник. Рођен у Пироту 1912, умро у Београду 1987. Објавио двадесетак значајних студијских радова и књига које се односе на привредну историју Србије и Југославије, историју српског и југословенског радничког покрета и СКЈ, учешће балканских социјалиста у Другој интернационали, историју лесковачког краја и средњовековну српску нумизматику. Главна дела: *Социјалистичке радничке организације у Србији на крају XIX века, Историја радничког покрета Лесковца и околине (до 1918)*, *Страни калитал у привреди бивше Југославије, Привредни развојак Југославије од 1918. до 1941*, *Социјалистички раднички покрет у Србији 1870-1918, Историја Лесковца и околине (1918 - 1928)*, *Српски средњовековни новац*. Прикупљао је народне песме и лексикографску грађу лесковачког краја, створио нумизматичку збирку.

Нада ДИМИТРИЈЕВИЋ, дипломирани правник, публициста, супруга и сарадник др Сергија Димитријевића. Заштитник и приређивач његове заоставштине. Живи у Београду.

Дани, године...

КАЛЕНДАР КУЛТУРНИХ ДОГАЂАЈА (ЈУН - ОКТОБАР 1998)

Јун

Промоција књиге песама *Сакуљени снови са јасјука* др Драгутина Николића. – Основна школа у Грделици.

Концерт Музичке школе "Станислав Бинички": – Сала Народног позоришта.

Промоција часописа "Наше стварање", бр. 1-2/98. Учесници: Олгица Петровић, Димитрије Тасић, Јован Радуловић, Љиљана Ђурђић, Томислав Н. Цветковић, Саша Хаџи Танчић, Раде Јовић, Драган Тасић, Светлана Пешић, Невенка Поповић, Зоран Давинић и драмски уметник Благоје Ивановић.

Јул

Изложба портрета Уроша Предића *Хоће ли лејоша сјасији свей*. – Галерија Народног музеја.

Сусрет са уметницима: Изложба слика Братислава Анђелковића и књижевно вече у Грделици. Учесници: Светлана Пешић, Јасмина Митровић, Снежана Милошевић, Зоран Давинић.

Промоција часописа "Наше стварање", бр. 1-2/98. у Београду. Учесници: Олгица Петровић, Димитрије Тасић, Ратко Адамовић, Љиљана Дугалић, Марко Недић, Раде Јовић, Драган Тасић, Татајана Цонић, Мирјана Вукмировић, Смиљана Јоветић, Дане Стојиљковић и Нада Димитријевић. – Сала Удружења књижевника Србије.

Јубилеј РКУД "Србијанка" из Лесковца – 15 година рада. Заједнички концерт са КУД "Светозар Марковић" из Новог Сада. Ликовна изложба чланова Ликовне секције; Књижевно